

T.C.

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GÖÇ ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

HATAY'DAN ORTADOĞU'YA YÖNELEN İŞÇİ GÖÇLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ahmet Vedat SAVAŞGÜR

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mikail KOLUTEK

Hatay-2021

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÖÇ ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI**

HATAY'DAN ORTADOĞU'YA YÖNELEN İŞÇİ GÖÇLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ahmet Vedat SAVAŞGÜR**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mikail KOLUTEK**

Hatay-2021

ONAY

AHMET VEDAT SAVAŞGÜR tarafından hazırlanan **“HATAY’DAN ORTADOĞU’YA YÖNELEN İŞÇİ GÖÇLERİ”** adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ANABİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

09/09/2021

Jüri Üyeleri	İmza
Doç. Dr. Mikail KOLUTEK	
Doç. Dr. İsa KALAYCI	
Doç. Dr. Ümmügülsüm CANDEĞER	

Ahmet Vedat SAVAŞGÜR tarafından hazırlanan **“Hatay’dan Ortadoğu’ya Yönelen İşçi Göçleri”** adlı tez çalışmasının yukarıda imzalanan jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım.**

Doç. Dr. Mustafa Onur KAN

Enstitü Müdürü

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. 09/09/2021

Ahmet Vedat SAVAŞGÜR

ÖNSÖZ

Türkiye tarihi, ülkenin sahip olduğu coğrafi özellikleri ve siyasal sebeplerden ötürü göç olgusuyla iç içe geçti. Göç, cumhuriyet öncesi dönemde Türkler açısından başarı ve ilerleme unsuruyken, cumhuriyetin kurulmasından sonra Anadolu'ya anasının gelişini sağlamak için homojen ulus yaratma çabasının ürünü haline geldi. Bu açıdan Türkiye, göç tecrübesini siyasa alanlarına yansıtırken, göçü bir devlet politikası olarak ele aldı. Bu politika, geçmişten günümüze Türkiye'nin siyasal, sosyal ve ekonomik konjonktürü bağlamında şekillendi. 1973 yılı itibariyle yaşanan petrol krizi neticesinde, küresel göçlerin zenginleşen Ortadoğu'nun ham petrol üreticisi ülkelere doğru kaydığı dönemde, Türkiye'nin de bu emek göçünden beklentileri mevcuttu. Bunlar; ülkedeki işsizlik, döviz darlığı, ekonomik sıkıntılara karşı geliştirilen demografik çözüm şeklindeydi.

Hatay, Türkiye'nin önemli miktarda iş gücünü yabancı ülkelere ihraç ettiği ender kentlerinden birisi olmasından ötürü, göç araştırmaları hususunda önem arz etmektedir. Araştırma, Hatay'dan Ortadoğu ülkelere yönelen işgücü göçlerini irdelemektedir. Çalışma içerisinde sözü edilen Ortadoğu ibaresinden kasıt ise, Hatay'dan bölgeye giden işçilerin yoğunlukta olduğu ülkeleri kapsamaktadır. Fakat bu ülkelerin başında Suudi Arabistan gelmektedir. Bu sebeple çalışmanın çoğunda Suudi Arabistan ile Ortadoğu ifadeleri iç içe geçmektedir. Diğer yandan araştırmada, Hatay'dan başlayan ve Ortadoğu'nun çeşitli ülkelerinde son bulan emek göçü yolculuğunun sosyal, ekonomik ve kültürel sonuçları enine boyuna tartışılmaktadır. Tez, geniş literatür çalışmasının yanı sıra anket, sözlü mülakat ve gözlemlere dayanılarak hazırlandı. Bununla birlikte çalışma hazırlanırken tek bir bilim disiplininin uzak, konuya multidisipliner yaklaşımla açıklık getirilmeye gayret edildi.

Tezin hazırlık aşamasında elinin değdiği taş, sanat eserine dönüştüren nice bilim insanına rastladım. Kıymetli desteğini her zaman hissettiğim, çalışmalarım esnasında yardımlarını esirgemeyen, hayatın her alanındaki geliştirici rehberliğini gösteren hocam Doç. Dr. Mikail KOLUTEK'e; uluslararası göçler konusunda çalışmamı teşvik eden, rehberliği ile yolumu aydınlatan Doç. Dr. İsa KALAYCI ve mesaisini daima bilimin ışığına adayan, ağabeyliğiyle yanımda olan Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KALMIŞ hocalarıma; Hatay bölgesindeki tecrübelerini paylaşmaktan çekinmeyen, çalışmalarına yol gösterme nezaketinde bulunan Prof. Dr. Selver Özözen

KAHRAMAN'a; anket verilerinin tablolar halinde sunulması aşamasındaki katkılarından ötürü Dr. Öğr. Üyesi SİNAN SCHREGLMANN'a ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım. 21.YL.015 proje numarası ile araştırmamızı desteklemeye layık gören Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü yetkililerine, süreç içerisinde özverili yardımlarını hissettiğim çalışanlarına müteşekkirim. Ayrıca desteği ile yükümü omuzlayan, bana her koşulda gönülden inanan ve destekleyen canım eşime, tez süresince desteği ile yanımda olan kadim dostum İlknur Söker'e teşekkür ederim.

HATAY'DAN ORTADOĞU'YA YÖNELEN İŞÇİ GÖÇLERİ

Ahmet Vedat SAVAŞGÜR

Göç Araştırmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021

Danışman: Doç. Dr. Mikail KOLUTEK

ÖZET

Türkiye, 1973 yılı sonrasında Ortadoğu ülkelerine büyük oranda iş gücü ihraç eden ülkeler arasında yer almıştır. Türkiye'den bölgeye yönelen iş gücünün temini, ülkenin çeşitli kentlerinden sağlandı. Çalışmada, iş gücü kaynağı sağlayan kentler arasında önemli yere sahip Hatay'ın, Ortadoğu ülkelerine yönelen emek göçünü ele alarak, sebep ve sonuçlarını değerlendirme amacı taşınmaktadır. Araştırmada, Hatay ilinin göç panoraması ortaya çıkarılmaya çalışılmış, Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine gerçekleşen işçi göçlerinin, ülkenin göç belleğinde önemli yere sahip olduğu anlaşılmıştır. Hataylı işçilerin Arap ülkelerini tercih etmesinde, Hatay kentinin Ortadoğu ülkelerine coğrafi yakınlığı, kültürel değer yargılarının benzerlik taşıması ve Arapça bilenlerin görece diğer illerden fazla olması gibi özelliklerinin rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Hatay'dan gidişlerin, legal ve illegal yollarla gerçekleşme biçimine bağlı olarak resmi rakamların çok üstünde olduğu ortaya çıkmıştır.

Multidisipliner şekilde ele alınan konunun doğru bir yöntemle açıklanması ve net olarak anlaşılması perspektifinden bakıldığında, çalışmanın üç ana başlıkta toparlanması uygun görüldü. Birinci bölümde göçün kavramlarına ve farklı literatürlerdeki tanımına değinildi. Küresel göç olgusu açıklanırken, göçün kuramsal çerçevesi ortaya kondu. İkinci bölümde göçlerin tarihsel prosesleri irdelenirken, son yüzyılda Türkiye'nin göç açısından yaşadığı gelişmeler ele alındı. Üçüncü bölümde, çalışma grubunun anket sonuçlarına yer verildi. Buna göre, Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine gerçekleşen göçlerin nedenleri, dağılışı, organizasyonu, sonuçları yorumlandı. Sorunları, potansiyeli, yapısı açıklanarak, Batı Avrupa ülkelerine doğru gerçekleşen emek göçü ile farklılıkları dile getirildi. Böylece, Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine yönelen işçi göçlerinin tüm yönleriyle yapısal analizine çalışıldı.

ANAHTAR KELİMELER

Göç, Uluslararası Göç, İşçi Göçleri, Hatay, Ortadoğu

WORKER MIGRATION FROM HATAY TO THE MIDDLE EAST

Ahmet Vedat SAVAŞGÜR

Department of Migration Studies, Master's Thesis, 2021

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Mikail KOLUTEK

ABSTRACT

After 1973, Turkey was among the countries that exported large amounts of labour to Middle Eastern countries. The labour exported from Turkey to the Middle East was supplied from various cities in Turkey. In the study, it is aimed to evaluate the causes and consequences of the labour migration from Hatay, which has an important place among the cities that provide labour resources, to the Middle East countries. In the study, the general situation of migration to Hatay has been tried to be revealed, and it has been understood that the worker migrations from Hatay to the Middle East countries have an important place in the migration memory of the country. It has been concluded that the reasons why the workers of Hatay prefer to immigrate to Arab countries are as follows: The city of Hatay is close to the Middle East countries, the religious and cultural values of Hatay and the Middle East countries are similar. It has been revealed that the total number of migrations from Hatay is much higher than the official data, since the migrations from Hatay take place illegally as well as legally.

In order to explain and clearly understand the subject with an accurate method, which is handled in a multidisciplinary manner, it was deemed appropriate to divide the study under three main titles. In the first chapter, the concepts related to migration and its definitions in different literatures were mentioned. While explaining the phenomenon of global migration, the theoretical framework of migration was revealed. In the second part, the historical processes of migrations are examined and the events that Turkey has experienced in the last century regarding migration are discussed. In the third part, the survey results of the study group were given. Accordingly, the reasons, distribution, organization and results of the migrations from Hatay to the Middle East countries were examined. The problems, potential and structure of migrations were explained, and the differences between these migrations to the Middle East and labour migration to Western European countries were

expressed. Thus, a structural analysis of all aspects of labour migration from Hatay to the Middle East countries was made.

KEYWORDS

Migration, International Migration, Labour Migration, Hatay, Middle East

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	VI
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
GRAFİKLER LİSTESİ.....	X
GÖRSELLER LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1
I. Amaç.....	1
II. Yöntem	2
III. Araştırma Alanının Genel Coğrafi Özellikleri.....	3
I. BÖLÜM.....	6
1. GÖÇ OLGUSUNUN TANIMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	6
1.1. Göç Üzerine Tanımlamalar	6
1.2. Küresel Göç Olgusunun Yarattığı Karmaşıklık	9
1.3. Göç Türleri	10
1.3.1. Göç Türlerinin Kategorize Edilerek Açıklanması	11
1.4. Göç Olgusunun Kuramsal Çerçevesi	13
1.4.1. Ravenstein ile Gelişen Ekonomi Temelli Göç Teorileri.....	13
1.4.1.1. Neoklasik Göç Teorisi	15
1.4.1.2. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Teorisi	15
1.4.1.3. Yeni Ekonomi Teorisi.....	16
1.4.2. Sosyoloji Temelli Göç Teorileri.....	16
1.4.2.1. Kesişen Fırsatlar Teorisi	16
1.4.2.2. Everett Lee'nin İtme-Çekme Teorisi	16
1.4.3. Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Göç Teorileri	17
1.4.3.1. Dünya Sistemleri Teorisi (Tarihsel-Yapısalcı Yaklaşım).....	17
1.4.3.2. Sosyo-Kültürel Göç Bağlamında; Ağlar, Ulus aşırı, Kurumsal ve.....	18
Kümülatif Nedensellik Teorileri	18

II. BÖLÜM	23
2. TARİHSEL PERSPEKTİFTE ULUSLARARASI GÖÇLER.....	23
2.1. Farklı Boyutlarıyla Küreselleşmenin Göç İle İlişkisi.....	23
2.2. Ana Hatlarıyla Tarihsel Süreçte Meydana Gelen Kitleli Göçler.....	25
2.2.1. 1945 Yılı Sonrasında İşçi Göçleri.....	27
2.3. Son Yüzyılın Göç Tarihi Sürecinde Türkiye.....	28
2.3.1. Türk Emek Gücünün Dışa Açılımı	30
2.4. Türkiye’den Ortadoğu Ülkelerine Yönelen İşçi Göçleri	32
2.4.1. Ortadoğu Ülkelerine Giden İşçilerin Analizi.....	37
2.4.2. Hatay’dan Ortadoğu Ülkelerine Giden İşçilerin Özellikleri.....	41
III. BÖLÜM.....	46
3. HATAY’DAN ORTADOĞU BÖLGESİNE YÖNELEN İŞ GÜCÜ GÖÇÜNE YÖNELİK SAPTANAN BULGULAR.....	46
3.1. Ortadoğu Ülkelerine Göç Eden Çalışma Grubunun Özellikleri.....	46
3.2. Ortadoğu Ülkelerine Yönelen Hataylı İşçilerin Göç Katılım Süreci.....	49
3.3. Ortadoğu Ülkelerine Yönelen Hataylı İşçilerin Göç Organizasyonu.....	52
3.4. Ortadoğu Ülkelerindeki Hataylı İşçilerin Sektörel Dağılımı.....	58
3.5. Hataylı İşçilerin Ortadoğu Ülkelerinde Geçirdikleri Süre.....	63
3.6. Hataylı İşçilerin Türkiye’ye Kıyasla Ekonomik Kazançlarının	65
Karşılaştırılması.....	65
3.6.1. İşçilerin Birikimlerini Ülkelerine Gönderme Vasıtaları	69
3.6.1.1. Otobüs Firmaları ile Kurulan Bankacılık Sistemi.....	69
3.6.2. Hataylı İşçilerin Göç Sonrası Ekonomik Durumunu Tespite İlişkin Değerlendirme.....	72
3.7. Hataylı İşçilerin Ortadoğu Ülkelerini Tercih Nedenleri ve Bölgeye Uyum Süreci.....	75
3.7.1. Hataylı İşçilerin Uyum Sürecinde Yaşadığı Sıkıntılar	79
3.8. Ortadoğu Ülkelerinde Hataylı İşçilerin Yaşadığı Temel Problemler	81
3.9. Hataylı İşçilerin Ortadoğu Ülkelerinde Memnuniyet Düzeyi	85
3.10. Karşılaştırma Aracı Olarak Ortadoğu.....	90
3.10.1. Hataylı İşçilerin Ortadoğu Ülkeleri ile Türkiye Arasındaki Karşılaştırmaya İlişkin Görüşleri.....	90
3.10.2. Hataylı İşçilerin Ortadoğu ile Avrupa’yı Karşılaştırmasına İlişkin Görüşleri.....	92
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA	103
EKLER.....	110

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo- 1. Göç Türlerinin Dağılımı	11
Tablo-2. 1961-2020 Yılları Arasında Türkiye’den Giden İşçilerin Cinsiyet Dağılımı	40
Tablo-3. Hatay’dan Ortadoğu Ülkelerine Yönelen İşgücünün Yıllara Göre Dağılımı	43
Tablo- 4. Katılımcıların Göç Kararına İlişkin Yanıtlarının Dağılımı.....	49
Tablo- 5. Katılımcıların Göç Etmesindeki Sebeplerin Tespitine Dair Soruya Verdikleri Yanıtların Dağılımı.....	51
Tablo- 6. Katılımcıların Yurt Dışına Hangi Tarihte Göç Ettiğine Dair Yanıtlarının Dağılımı	52
Tablo- 7. Katılımcıların Hangi Arap Ülkesine Göç Ettiğine Dair Yanıtlarının Dağılımı	52
Tablo- 8. Katılımcıların Yurt Dışına Hangi Aracılıklarla Göç Ettiğine Dair Soruya Verdikleri Yanıtların Dağılımı.....	53
Tablo- 9. Katılımcıların Barınma Problemini Nasıl Hallettiğine Dair Yanıtlarının Dağılımı	57
Tablo- 10. Katılımcıların Yurt Dışındaki Mesleklerinin Tespitine Yönelik Soruya Verdikleri Yanıtların Dağılımı.....	58
Tablo- 11. Katılımcıların Yurt Dışındaki Mesleki Konumunun Tespitine Dair Soruya Verdikleri Yanıtların Dağılımı.....	61
Tablo- 12. Katılımcıların Gittiği Ülkede Kaldıkları Sürenin Tespitine Yönelik Soruya Verdikleri Yanıtların Dağılımı.....	63
Tablo- 13. Katılımcıların Yurt Dışından Memleketlerine Nasıl Para Gönderdiğine İlişkin Soruya Verdiği Yanıtların Dağılımı	70
Tablo- 14. Yurt Dışından Elde Edilen Gelirlerin Değerlendirilmesi Tespitine İlişkin Yanıtların Dağılımı	72

Tablo- 15. Katılımcıların Türkiye’de Oturduğu Evin Cinsine Yönelik Soruya Verdikleri Yanıtların Dağılımı	74
---	-----------

Tablo- 16. Katılımcıların Gittiği Ülkedeki Uyum Sürecine Dair Soruya Verdikleri Yanıtların Dağılımı	77
--	-----------

Tablo- 17. Katılımcıların Yurt Dışında Yaşadığı Irk Veya Mezhep Ayrımcılığına Dair Soruya Verilen Yanıtların Dağılımı	80
--	-----------

Tablo- 18. Katılımcıların Yurt Dışında Yaşadığı Temel Problemlere Dair Soruya Verilen Yanıtların Dağılımı	82
--	-----------

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik- 1. Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) Tarafından Yurt Dışına Yapılan İşçi Göndermeleri.....	35
Grafik- 2. Ortadoğu Ülkelerine Yönelen Türk İşçilerin Ülkelere Göre Dağılımı	38
Grafik- 3. Katılımcıların Yurt Dışına Hangi Aracılıklarla Göç Ettiğine Dair Soruya Verdikleri Yanıtların Yüzdelik Dağılımı	54
Grafik- 4. Katılımcıların Yurt Dışındaki Mesleki Konumunun Tespitine Dair Soruya Verdikleri Yanıtların Oransal Dağılımı	62
Grafik- 5. Katılımcıların Gittiği Ülkede Kaldıkları Sürenin Tespitine Yönelik Soruya Verdikleri Yanıtların Oransal Dağılımı	64
Grafik- 6. Katılımcıların Yurt İçi ve Yurt Dışı Kazançlarının Oransal Dağılımı	66
Grafik- 7. Katılımcıların Türkiye'ye Para Aktarımında Ödedikleri Komisyon Ücretine Dair Soruya Verdikleri Yanıtların Oransal Dağılımı	71
Grafik-8. Katılımcıların Türkiye'deki Evinin Durumunu Gösteren Soruya Verdikleri Yanıtların Oransal Dağılımı	73
Grafik- 9. Katılımcıların Yurt Dışına Çıkmadan Önceki Arapça Seviyesinin Oransal Dağılımı	76
Grafik- 10. Katılımcıların Gittiği Ülkedeki Uyum Sürecine Dair Soruya Verdiği Yanıtların Oransal Dağılımı	78
Grafik- 11. Yurt Dışında Yaşanan Temel Problemlere İlişkin Yanıtların Oransal Dağılımı	83
Grafik- 12. Katılımcıların Gittiği Ülkede Kalıcı Olarak Yerleşimine Yönelik Soruya Verilen Yanıtların Oransal Dağılımı	86
Grafik- 13. Ortadoğu Ülkelerinde Çalışmayı Tavsiye Durumuna İlişkin Soruya Verilen Yanıtların Oransal Dağılımı	88

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1: Hataylı İşçilerin Sosyal Medya Paylaşımlarından Görünüş	50
Görsel 2: Hataylı İşçinin Suudi Arabistan'daki Evinden Bir Kesit	57
Görsel 3: Suudi Arabistan'da Berberlik Yapan Hataylı İşçinin Çalıştığı Dükkânının Görünümü	59
Görsel 4: Libya'da Lokantacılık Yapan Hataylı İşçinin Çalıştığı Dükkândan Bir Görünüş	60
Görsel 5: Hatay'lı İşçi Kardeşlerin Kayınbiraderleri ile Yurt Dışında Eğlendiği Anlardan Bir Kesit	60
Görsel 6: Hataylı İşçilerin Kendi Aralarındaki Doğum Günü Kutlamasından Bir Kesit	78
Görsel 7: Türklerin İşletmecisi Olduğu Lokantada Yemek Yiyen Hataylı İşçilerden Görüntü.....	79

GİRİŞ

I. Amaç

Ulus ötesi göçler, tarih boyunca belirli kalıplar içerisinde açıklanamadı. Bu göç türünden beklenen sonuçlar, çoğu zaman ümit edilenin aksi yönünde neticeler doğurdu. Çünkü her uluslararası göç, birçok alanda küresel çapta derin dalgalanmalar yarattı. Öyle ki sınır ötesi yer değiştirmeler, kapsamlı toplumsal dönüşümlere neden oldu. Yeni kültürler, yaşam biçimleri, yönetim tarzları meydana geldi. Böylece demografik hareketlerle değişen ve dönüşen insan, süratle dünyanın dört bir tarafındaki toplumsal değişimlerin ana unsuru haline geldi.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış olan, “*Hatay’dan Ortadoğu’ya Yönelen İşçi Göçleri*” adlı bu çalışmada, Hatay’dan Ortadoğu ülkelerine yönelen emek göçü, detaycı bir bakış açısıyla irdelendi. Önemli bir ulus ötesi göç örneği oluşturan araştırmanın konusunu, Türkiye’nin Hatay kentinden Ortadoğu ülkelerine yönelen işçi göçleri oluşturdu. Bu minvalde çalışmanın amacını, Hatay’dan Arap ülkelerine giden işçilerin göç nedenleri, sosyo-kültürel özellikleri, gittiği ülkede karşılaştığı zorluklar, kazanç kaynakları, iş organizasyonu, yeni yaşama uyum süreçleri, ekonomik durumları ve göç sonrasında meydana gelen değişimlerin ele alınması oluşturdu. Yaşanan göç sürecinde, işçi kimliği taşıyan Hataylı emekçilerin bu süreçten nasıl etkilendikleri açıklanmaya çalışıldı. Kısacası, Hataylı işçilerin göç edilen mekânla etkileşim durumları, yaşanan sorunlar, problemlerinin ortaya konulması çalışmanın temel amacını taşıdı.

Araştırma ile iki ülke arasındaki göç dinamikleri, multidisipliner bir bakış açısı ile ortaya koyulmaya çalışıldı. Bununla beraber göç olgusunun temel kavram ve teorilerinin çerçevesi çizildi. Göçün izahına yönelik getirilen temel yaklaşımlar ışığında, Türkiye’de emek göçünün tarihsel süreci ortaya konulmaya çalışıldı. Türkiye’nin uluslararası emek göçü sürecine dâhil olmasında, iç piyasada işsizlik baskısını azaltma isteği ve döviz kazancını artırma vurgusu belirtildi. Diğer yandan çalışma, Hatay’dan Ortadoğu ülkelerine yönelen, sayısal çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu işçilerle sınırlandırıldı. Bu yönüyle Hataylı işçilerin göç süreci tüm boyutlarıyla gün yüzüne çıkarılmaya çalışıldı. Hatay’dan Ortadoğu ülkelerine yaşanan göçlerin tarihsel gelişimi değerlendirilirken, bunların nedenleri, organizasyonlar ve

göçenlerin uyum süreci üzerinde duruldu. Yaşanan göçlerin, bireylerin ekonomik düzeylerini ne derece değiştirdiği ve yaşam kalitesine olan etkisi sorgulandı.

Türkiye'nin Hatay kentinden Ortadoğu ülkelerine yaşanan işçi göçleri, bölgenin toplumsal grupları üzerinde sosyal ve iktisadi değişimleri doğurdu. Yaşanan göçler, Hatay'da ekonomik ve sosyo-kültürel etkiler yarattı. Bu durum göz önüne alındığında, yapılan araştırmanın alanında önemli bir boşluğu doldurduğu görülecektir. Bu bağlamda çalışma, iki bölge arasındaki göçün geleceği konusunda da önemli ipuçları sundu.

II. Yöntem

Göç olgusunun kuramsal çerçevesinin ortaya çıkarılması, Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine yönelen emek göçü ve yarattığı etkileri değerlendirme amacıyla geniş bir literatür taraması yapıldı. Kitap, makale, tez, bildiri vs. yazılı kaynaklardan yararlanarak kuramsal bir çerçeve çizildi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu-İŞKUR aracılığıyla, Türkiye'den göç eden bireylerin sayısal verileri elde edildi. Verilerin tablo ve grafiklerle açıklanması sağlandı. Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine göç eden işçiler üzerinde saha araştırması yapıldı.

Bu tez, karma araştırma özelliğine göre tasarlandı. Anketle nicel veriler toplanarak, nitel veriler de yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla elde edilmiştir. 518 birey ile anket çalışması yapılan araştırmada kartopu örnekleme yöntemi tercih edildi. Bir bilinen ögenin merkezinden hareket ederek, örneklem üyelerine yeni üyeler eklendi. Anket çalışmasına dahil olan her Hataylı işçinin tanıdık, akraba, arkadaş vs. ulaşarak, ankete katılım sayısının artırılması sağlandı. Anket katılımcılarına 29'u çoktan seçmeli, 2'si açık uçlu olmak üzere toplamda 31 adet soru yöneltildi. Anket, Hatay ili genelinde uygulandı. Kaynak ve hedef ülke, mezuniyet durumu, meslekler, kazançlar ve yatırımlar, memnuniyet durumu, göç mekanizmasının işleyişinde sosyal ağların önemi gibi faktörlerin tespiti, anketin amaçlarını oluşturdu. Sözlü mülakatlar, yarı-yapılandırılmış görüşme metoduyla anket uygulanan kişiler arasından seçildi. Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine iş amacıyla giden 12 bireyle, birebir mülakat tarzında detaylı görüşmeler yapıldı. Anket ve sözlü mülakata ilaveten gözlem yoluyla da doğru verilerin elde edilmesine azami ölçüde dikkat edildi. Bu şekilde araştırmaya katılan bireylerin, Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine yönelen emek göçü olayına karşı bakış açıları, algıları ve deneyimlerinin doğru bir şekilde açıklanması sağlanmaya çalışıldı.

Hatay'dan Arap ülkelerine yoğun olarak gerçekleşen emek göçü, gidilen ülkenin iktisadi, siyasi, toplumsal ve kültürel özelliklerine göre büyük farklılıklar arz gösterdi. Bu durum, geniş bir zaman diliminde, kapsamlı örneklem grupları oluşturarak değerlendirilmesi gereken oldukça geniş bir araştırmayı mecbur kılmaktadır. Hatay coğrafyasının dinamik göç yapısı göz önüne alındığında, bu alandaki çalışmaların eksikliği ortaya çıkacaktır. Bu yönüyle Hatay bölgesinin, göç araştırmacıları için önemli bir çalışma sahası olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

III. Araştırma Alanının Genel Coğrafi Özellikleri

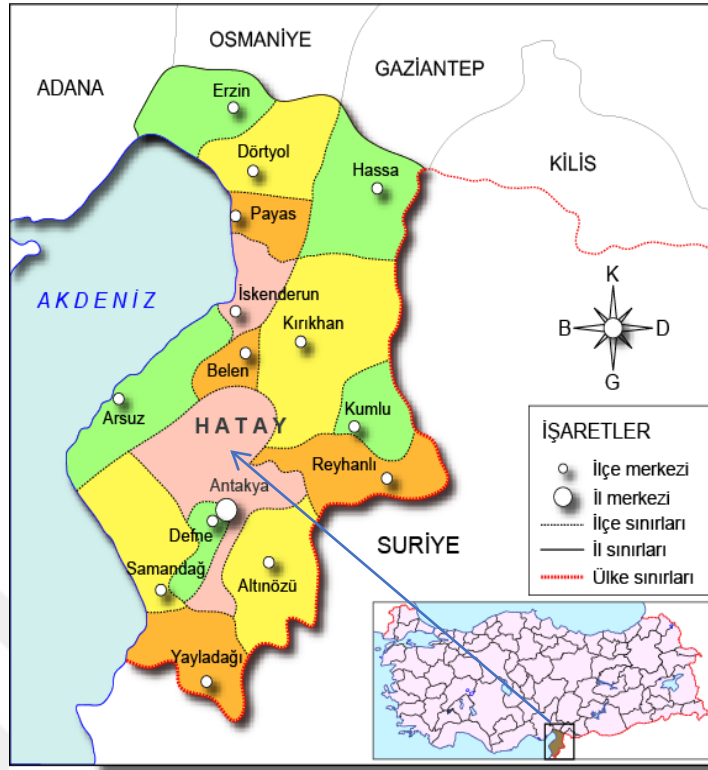
Akdeniz'in doğusunda yer alan Hatay, güneyden kuzeye el-Ansariye Dağları, Kel Dağ (Cebel Akra), Amanos Dağları ile kaplıdır. Amik Ovası, Erzin Ovası, Asi Nehri Vadisi ve batıda Akdeniz'in belirlediği bir coğrafyaya sahiptir. Bölgenin ilk yerleşimleri, Amik Ovası'nda neolitik çağda akarsu vadileri ve göl kenarlarında başladı. Bu yerleşim tarihsel süreç içerisinde sosyal, siyasal, ekonomik ve teknolojik koşullara göre değişim gösterirken, Roma İmparatorluğu egemenliğinde geniş sahalara yayıldı.¹

Hatay, Türkiye'nin en güneyindeki sınır kenti olarak yer almaktadır. Hatay'ın dış çizgileri itibariyle Suriyeli gibi görünse de Anadolulu oluşunu ortaya koyan Ahmet Faik Türkmen, bölgeyi Doğu Anadolu'nun güneye uzanan parçası, dolayısıyla güney Suriye platformunu Doğu Anadolu'ya birleştiren bir yayla olarak müşahade etti.² Öyle ki Hatay, doğudan ve güneyden Suriye, kuzeydoğudan Gaziantep, kuzeybatıdan Osmaniye, Adana, batıdan ise İskenderun Körfezi ile çevrili olmasıyla dikkat çekti. Günümüzde Hatay, merkez ilçesi Antakya ile birlikte Altınözü, Arsuz, Belen, Defne, Dört Yol, Erzin, Hassa, İskenderun, Kırıkhan, Kumlu, Payas, Reyhanlı, Samandağ ve Yayladağı olmak üzere 15 ilçeden meydana gelmektedir.

¹ Hatice Pamir, "Alalakh'dan Antiokheia'ya Hatay'da Kentleşme Süreci", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.12, ss.259-260.

² A. Faik Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1937, s. 25.

Şekil-1. Hatay İli Çevresinin Lokasyon Haritası

Kaynak: <http://www.cografyaharita.com>, E.T.: 29.03.2021.

Hatay Valiliği Kültür Envanteri'ne göre; Hatay'ın yüzölçümü 5.403 km², denizden yüksekliği yaklaşık 80 metre olup, iklimi ise Akdeniz memleketlerinin tipik özelliğini taşımaktadır. Cemal Alagöz Hatay'ı, Marmara Denizi ve çevresi, Çanakkale ve Gelibolu dolaylarında olduğu gibi oldukça rüzgârlı bir bölge olarak değerlendirmektedir.³ Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre Hatay nüfusu, 2020 yılı itibarıyla 1.659.320 olarak kayıtlara geçti.⁴ Hatay, 1940 yılından itibaren Türkiye ortalamasının üzerinde bir nüfus artışı yaşadı. Kent, bugün km²'ye düşen insan sayısı fazlalığıyla Türkiye genelinde nüfus yoğunluğu en fazla olan iller arasında yer almaktadır.⁵

Hatay'da kentleşme sürecinin ekonomik dinamikler ve buna bağlı gelişen fonksiyonların paralelinde şekillendiğini aktaran Çetin'e göre, bölge yerleşimleri dört dönemde meydana geldi. Buna göre ilk kez, 1940-1950 arası doğal nüfus artışına bağlı

³ Cemal Alagöz, "Coğrafya Gözüyle Hatay", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.2, S.2, ss. 207.

⁴ TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas>, E.T. : 28.03.2021.

⁵ Hüseyin Korkmaz, Bayram Çetin vd., "Hatay Coğrafyası", *Hatay (Ed. Yakup Bulut)*, Hatay Valiliği Yayınları, Hatay 2011, s.32.

olarak kentsel nüfus sadece Antakya ve İskenderun merkezinde toplandı. 1955-1970 arası tarım ve tarıma dayalı sanayinin etkin olmasıyla, tarımsal nüfusun yoğunluğu dikkat çekti. Böylelikle kentleşme olgusu ilk kez Antakya ve İskenderun'un dışında il geneline yayıldı. 1975 yılında kurulan İskenderun Demir-Çelik Fabrikasının faaliyete başlamasıyla kentleşme, sanayinin kuruluş yeri ve kıyı bandı ile sınırlandı. Hatay'da kentleşme sürecinin dördüncü aşaması 1990 yılı ve sonrasında görüldü. Hizmetler sektörünün hâkim konuma gelmesi ile Antakya, İskenderun ve Dörtyol çevresinde sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerine bağlı gelişen kentleşme ortaya çıktı.⁶ Hatay'da yerleşme yoğunluğu, kuzey-güney cihetinde Amanos Dağ kuşağı ile güney-güneydoğu taraflı Kuseyr Platosu doğrultusunda iki yönlü olarak gerçekleşti. Yerleşme yoğunluğunun görüldüğü ilk alan, Amanosların batısındaki Dörtyol'dan başlayarak, Belen ve Arsuz'a kadar olan sahayı içine aldı. İkinci alan ise, Topboğazından başlayarak karayolu üzerinden Antakya, buradan Asi oluğuyla Harbiye ve Asi deltasındaki Samandağ'a kadar uzandı.⁷ Ayrıca bazı kaynaklar, Hatay'da yerleşim yerleri açısından Arap köyü olarak ayrılan birçok alanın varlığına dikkat çekerken, bu bölgelerde Arapçanın sıklıkla kullanıldığı, fakat kullanılan Arapçanın Türk fonetiğine göre konuşulduğunu aktardı.⁸

Hatay, Yakındoğu ile Ege ve Anadolu arasında önemli bir bağlantı noktasında yer almaktadır. Bu durum eski çağlardan günümüze ticaret yollarındaki hâkim konumuyla şehrin önemini koruduğunu gösterdi.⁹ Kentin ekonomi temelini tarım, hayvancılık ve ticaret oluşturmaktadır. Hatay'ın bu ekonomi lokomotifini, imalat sanayisi takip etmektedir. Ayrıca Hatay ekonomisinde sınır kapılarından Arap ülkelerine doğru yapılan sanayi ve tarım ürünlerine dayalı ticaret, önemli paya sahiptir. Diğer yandan bölge, tarihsel, kültürel ve inanç potansiyeli yönünden önemli bir turizm değeri taşıırken, deniz turizmi açısından da önemini korumaktadır.¹⁰

⁶ Bayram Çetin, "Hatay'da Kentleşmenin Seyri (1940-2009) Ve Mekânsal Dağılışı", *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. 17 S.28, ss.239.

⁷ Bayram Çetin, "Antakya ve İskenderun-Dörtyol Çevresinde Suburbanizasyon (Banliyöleşme)", *Doğu Coğrafya Dergisi*, C.17, S.28, ss. 262.

⁸ Alagöz, "Coğrafya Gözüyle...", s. 212.

⁹ Pamir, "Alalakh'dan Antiokheia'ya...", s. 261.

¹⁰ Korkmaz, Çetin vd., "Hatay...", s.35-37.

I. BÖLÜM

1. GÖÇ OLGUSUNUN TANIMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Göç Üzerine Tanımlamalar

Göç kelimesinin Türkçe 'de ilk olarak 8. ve 11. yüzyıllar arasında kullanıldığı bilinmektedir. Göç, Orhun ve Yenisey Yazıtları, Eski Uygurca, Divan-ı Lügat-i Türk ve Kutadgu Bilig'de üç ayrı lehçe ile kaydedildi. Yazı diline “Köç”, Ana Türkçe'de “Köş” olarak geçip, dilin evrilmesi ile günümüze son hali olan “Göç” ile ulaştı.¹¹ Öteki yandan göç, başlangıç süreci itibariyle kökleri insanlık tarihinin derinliklerine kadar uzandı. Oluşum biçimi ve sonuçları yönünden dinamik bir olgu olma özelliği taşıdı. Ancak göç olgusunun anlaşılmasına yönelik ortaya çıkan kavramlar, uluslararası alanda 19. yüzyılda tartışılmaya başlandı. Bu minvalde göç olgusunun anlaşılmasına yönelik birçok tanım ve kuramsal teori ortaya atıldı.

Göç kavramının tanımına yönelik, birçok yoruma rastlanmaktadır. Zira göç olgusu, sivil toplum kuruluşlarından ulus devletlere hatta ulus ötesi kuruluşlara kadar birçok alanda, farklı yönlerine yapılan vurgularla açıklanmaktadır. Castles ve Miller göçü, bütün toplumu etkileyen kolektif bir eylem olarak niteledi. Akabinde gelen yerleşmeyi ise, göçmenin geride kalacak hayatını ve kendisinden sonraki kuşakları da etkileyecek uzun soluklu bir süreç olarak açıkladı.¹² Kemal Haşim Karpat, kısa tanımıyla göçü, “*asıl yerinden, ulaşılmak istenilen yere hareket*” olarak belirtti.¹³ Tekeli ise, nüfusun mekânda yeniden dağılması, iş gücünün üretimi daha etkin kılacak şekilde yayılması olarak değerlendirdi. Göçün, bireylerin kullanabilecekleri fırsatların sayısını arttıran, kişiye mesleki ve sosyal hareketlilik sağlayan bir olgu olacağını ifade etti.¹⁴ Öte yandan göçü, genel manası ile insanların sosyo-ekonomik, siyasi, doğal nedenlerden ötürü coğrafi olarak yer değiştirmesi şeklinde tanımlayan kaynaklara da rastlandı.¹⁵

¹¹ Can Ozan Tuncer, *Türkiye’de İç Göçlerin Ekonomik ve Ekonomik Olmayan Belirleyicileri (2008-2014)*, (Atatürk Üniv. SBE, Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2016, s. 2.

¹² Stephen Castles- Mark J. Miller, *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (Çev.: Bülent Uğur Bal- İbrahim Akbulut), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 29.

¹³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.71.

¹⁴ İlhan, Tekeli, “Göç Teorileri ve Politikaları Arasındaki İlişkiler”, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, Ankara 1975, ss.153.

¹⁵ Yusuf, Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, 2. Basım, Nobel Yayın, İstanbul 2018, s. 3.

Ulus ötesi kuruluşlar ve örgütler, göç olgusuna yönelik farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Bu yönüyle uluslararası her kuruluş, göç olgusuna kendi perspektifinden yeni tanımlar getirdi. Birleşmiş Milletler (BM) göçü; *“Kişinin yasal statüsünden bağımsız olarak 1 yıl veya daha uzun süre başka bir ülkede kalabilmek amacıyla ikamet ettiği ülkeyi değiştirmesi”* olarak açıklamaktadır.¹⁶ Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration- IOM) göçü; *“Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri”* şeklinde tanımlamaktadır.¹⁷ Avrupa Birliği (AB) göç tanımına iki ayrı yorum getirdi. AB’nin birinci tanımına göre göç; *“Bir kişinin en az 12 ay gibi bir süre boyunca bir AB üyesi devlet sınırları içinde veya üçüncü bir ülkede ikamet etmesi”* olarak belirtildi. İkinci tanım; *“AB üye devleti sınırları içerisinde bulunan bir kişinin, en az 12 aydır daha önceden ikamet ettiği AB üye devletinde ikamet etmemesi.”* şeklinde açıklanmaktadır.¹⁸

Öz kaynaklara dönüldüğünde, Türk Dil Kurumu’nun güncel sözlüğünde göç kelimesi; ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret olarak aktarılmaktadır.¹⁹ Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğünde ise sosyolojik olarak göç; *“ekonomik, toplumsal, siyasal ya da savaş, kıtlık, doğal yıkım gibi nedenlerle, kişilerin, toplulukların, çalışmak ve daha iyi yaşam koşulları bulmak umuduyla bir yerden başka bir yere giderek, kesin ya da geçici yerleşmeleri”* şeklinde kendine ifade alanı buldu.²⁰

Ulus ötesi örgütlerin göç tanımına bakıldığında, ilk olarak mekânsal ve zamansal sınırlılık göze çarptı. AB’nin göçü, BM’i temel alarak yorumladığı görüldü. Buradaki farkın AB’nin göçün tanımına getirdiği coğrafi sınırlılıktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Hâlbuki Türkiye’nin göç kavramına getirdiği tanımlama gerek AB gerekse BM’nin sınırlı bakış açısından uzak, IOM’a yakın bir görüntü sergiledi. Öyle ki Türkiye, 2013 yılında yayınlanan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda

¹⁶ Esra Deniz, *Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Ve Küresel Göç Yönetişimi: Kuramsal Analiz*, (Marmara Üniv. SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020, s. 12.

¹⁷ IOM, https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf, E.T.: 28.03.2021.

¹⁸ Deniz, “Sürdürülebilir Kalkınma...”, s.13.

¹⁹ TDK SÖZLÜK, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=> E.T.: 28.03.2021.

²⁰ TÜBA SÖZLÜK, <http://www.tubaterim.gov.tr/> E.T.: 23.04.2020.

göç kapsamını genişletti. Türkiye göç kapsamına, yabancıların, yasal yollarla Türkiye'ye girişini, kalışını ve çıkışını ifade eden düzenli göçü aldı. Ayrıca yabancıların yasa dışı yollarla ülkeye girişini, kalışını, çıkışını ve Türkiye'de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göçü dâhil etti.²¹ Bu yönüyle Türkiye'nin son yıllarda göç algısını herhangi bir zaman veya coğrafi sınırlılığa tabi tutmadığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan göç olgusunun tanımına ilişkin verilen birçok açıklamada ortak bir tarife rastlanmamaktadır. Tek bir tarif olmasa da göçün tanımına yönelik açıklamalarda ortak unsurların varlığına işaret edilmektedir. Zira Cemal Yalçın, göçle ilgili yapılan farklı tanımlamaların ortak unsurunun “*yer değiştirme*” olduğunu belirtti. Bunun da kısa mesafeli veya uzun mesafeli olabileceğini aktardı.²² Ayrıca göçün, vurgulanması gereken bir diğer noktasının etki alanı olduğu göze çarptı. Bu bağlamda göç olgusu, toplumun aile yapısından, ulus devletlerin ortaya çıkmasına kadar geniş bir etki alanı paralelinde değerlendirildi.

Farklı bakış açıları ile göçe getirilen yorumlara bakıldığında, İsa Kalaycı göçü; “*umuda yolculuk*” olarak tanımladı.²³ Umut yolculuğu, dinsel, kültürel ve sosyal farkların bulunmadığı ülkeler arasında daha hızlı meydana geldi. Bu hızlı karışım ve kaynaşma zamanla yeni bir toplum yaratacak niteliğe ulaştı.²⁴ Ali Acar göçü, kentlerin sosyal dokusunu şekillendiren, aile ve çocuk üzerindeki etkileri ile de hem toplum yapısının hem de aile yapısının değişmesinde etkili olan en önemli faktörler arasında gösterdi.²⁵ Öte yandan Nasrullah Uzman, Türkiye özelinde ülkenin kuruluş yıllarındaki göç politikalarının amacını, milli devletin inşası, iktisadi ve askeri kalkınmanın öncüsü ve ahde vefanın eseri şeklinde açıkladı.²⁶ Göçün geniş yelpazedeki etkinliğini gösteren yorumlar, Suvat Parin'in, yapılan yer değişikliklerinin göç eden toplumun tarihsel, siyasal, ekonomik ve kültürel geçmişine dayanarak her

²¹ Resmî Gazete, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, E.T. 28.03.2021.

²² Cemal Yalçın, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2004, s. 13.

²³ İsa Kalaycı, *Ortadoğu'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler 1923-2000 (Irak ve Suriye Göçleri)*, (Fırat Üniv. SBE, Basılmamış Doktora Tezi), Elâzığ 2014, s. 1.

²⁴ Karpat, “Osmanlı'dan Günümüze...”, s. 81.

²⁵ Ali Acar, “İç Göçler Sonucu Hayat Tarzında Meydana Gelen Değişimler”, *Geçmişten Günümüze Göç 2 (Ed. Osman Köse)*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s.939.

²⁶ Nasrullah Uzman, *Türkiye'nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2018, s. 14-27.

toplumun sosyolojisinde farklı anlamlar kazandığını ortaya koyan görüşünü destekledi.²⁷

Kısacası göç kavramının izahına yönelik getirilen tanımlar ve yorumlar, belirli bir açıklama üzerinde mutabık kalınamadığını gösterdi. Yorumların farklılığı, belirli bir tanımın yoksunluğunu gösterse de açıklamalardaki ortak unsurun yer değişikliği olduğu görüldü. Göç hadisesinin, bir devletin iktisadi ve askeri alanından, sosyolojisine, tarihine hatta kalkınmasına giden yoldaki etkisi, tesir ettiği alanların genişliğini ortaya koydu.

1.2. Küresel Göç Olgusunun Yarattığı Karmaşıklık

Küresel göç, dünya üzerinde yer alan hemen hemen tüm ülkelerin başlıca tartışma alanlarından biri oldu. Ulus ötesi göçler, tek başına bireyin mekânsal yer değiştirme hareketi olarak algılandı. Aslında bu değişiklik, içerisinde barındırdığı dinamikler ve yarattığı sonuçlar bakımından büyük farklılıklar meydana getirdi.

IOM basit tanımıyla uluslararası göçü; bireylerin ister geçici ister daimî olsun, *“bir ülkeye yerleşmek üzere menşe ülkelerinden veya mutat olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları”* şeklinde açıkladı.²⁸ Uluslararası göçün etki genişliğine Ahmet İçduygu vurgu yaptı. Küresel göç olgusunu, *“birbirleri arasında güç ilişkisi olan aktörlerin ilişkilerinin yönetiminin sağlanması”* üzerinden yorumladı.²⁹ İçduygu’nun yorumu, göç alan ve göç veren ulus devletler ile göçmenler arasında dinamik bir siyasi alanın varlığını gösterdi. Diğer taraftan Özlem Kırılı uluslararası göçü, mekânsal değişiklik bağlamında demografik açıdan bireylerin sayısal değişimi, iktisadi açıdan üretim faktörü emeğin bir ülkeden diğerine geçişi, sosyolojik açıdan ise yeni gelen grubun toplumla bütünleşmesi olduğunu açıkladı.³⁰ Küreselleşme ile gelen bu bütünleşme, yeni bir dünya düzenini doğurdu. Yeni düzen, kent ve çevre değerlerini yozlaştırdı. Şehir kimliklerinin yitirilmesinde yıkıcı rol oynadı.³¹ Netice itibarıyla

²⁷ Suvat Parin, “Toplumsal Bellekte Göç Olgusu: Türkiye Deneyimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.12 S.15, s.683.

²⁸ IOM Uluslararası Göç Örgütü, *Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü* (Ed. Bülent Çiçekli), Uluslararası Göç Örgütü Yayınları, İsviçre 2019, s. 59.

²⁹ Ahmet İçduygu- Sema Erder- Ömer Faruk Gençkaya, *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023 Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, MiReKoç Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi, İstanbul 2014, s.26.

³⁰ Özlem Kırılı, “Yasadışı Göç Sorunu”, *Uluslararası Davraz Kongresi*, 24-27 Eylül 2009-Isparta, Isparta 2009, s. 2818.

³¹ Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 19.

uluslararası göç, ülkelerin siyasi ve toplumsal gruplarını şekillendiren, ulus ötesi bir dönüşümü parçası olarak görüldü.³²

Genel itibariyle ulus ötesi göçler, bireyin bağlı bulunduğu sınırı aşmasından ibaret olarak değerlendirildi. Ancak bu temel yaklaşımın aksine uluslararası göçlere getirilen detaycı yorumlar, farklı perspektifler ortaya koydu. Ulus ötesi göçlerin yeni siyasi alanlar yarattığını gösterdi. Demografik hareketlerin göç alan ve göç veren ülkelerde, iktisadi ve sosyal değişimleri beraberinde getirdiğini ortaya koydu. Bu durum göçün uluslararası düzeyde legal veya illegal gerçekleşme biçiminden organizasyonuna, doğurduğu sonuçlara kadar anlaşılması yolunda pek çok karmaşıklığa kapı araladığını gösterdi. Bu bağlamda uluslararası göçün, çok boyutlu ve karmaşık yapısı ile sürekli dönüşüm halinde, farklı bağlamlarda, farklı şekiller alıp, farklı gelişen yapısı ile güncelliğini daima koruyacağını açık olduğu anlaşıldı.³³

1.3. Göç Türleri

Göçlerin nedenleri, siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik vs. sebepli bilinmektedir. Ancak göçün amacı, organizasyonu, mekânı, katılımcıların özellikleri bağlamında düşünüldüğünde, farklı biçimlerde meydana geldi. Bu durum, göçün farklı bakış açıları doğrultusunda türlere ayrılması sonucunu doğurdu.

William Petersen, 1958 yılında ortaya koyduğu tiplerle göçün sınıflandırmasını yaptı. Bunları, ilkel, zorlama, serbest, kitlesel ve yönlendiren olarak açıkladı.³⁴ Petersen'in beşli gruplamasının altında yatan temelin ikili bir ayrıma dayandığı belirtildi. Bu ayrımın ise göçlerin, gönüllü ya da zorla yapılması ilkesinden geldiği aktarıldı.³⁵ Bireysel ve sınıfsal farklılıkları göz önünde tutarak yapılan göç türleri ayrımının, günümüz göç süreçlerinin anlaşılmasında başarılı olduğunu belirtenlere rastlanmaktadır.³⁶ Faist, göçmen tipolojilerini açıklarken göç kategorilerini oluşturan ölçütleri beş esasta bir araya getirdi. Bunlar; **alan:** yerli-uluslararası, **zaman:** geçici-

³² Castles, Miller, "Göçler Çağı...", s.11.

³³ N.Aslı Şirin Öner, "Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar", *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar*, (Derl. S.Gülfer İhlamur Öner – N.Aslı Şirin Öner), İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.13.

³⁴ Semiha Demirtaş, *Göç ve Değişim: Antalya İlinde Yaşayan Ahıska Türkleri Örneği*, (Karabük Üniv. SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük 2019, s.21.

³⁵ Yalçın, "Göç ...", s.17.

³⁶ Savaş Çağlayan, "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz 2006 Sayı:17, s.75-77.

daimî, **boyut**: bireysel, grup olarak, kitlesel göç, **sebebi**: gönüllü işçi göçü-gönülsüz ya da zorunlu mülteci kaçıışı, **yasal durum**: yasadışı, yasal olarak açıklandı.³⁷

Serdar Sağlam, göçün sınıflandırılmasına ilişkin farklı bir noktaya değindi. Göçün türlere ayrılması hususunda mekân ve mesafe ilişkisine dikkat çekti. Fiziki mesafenin yanı sıra, sosyal ve kültürel mesafenin de ele alınması gerektiğini açıkladı. Göç olayının, şehirdeki sefalet mahallesinden, iktisadi refah düzeyi yüksek olan bölgelere daimî surette taşınmak olarak ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Aynı şehirdeki taşınmaların ise göç hadisesi şeklinde değerlendirilmesinin tartışma konusu olabileceğini açıklamaktadır.³⁸ Bu durum, tüm yer değiştirmelerin göç hadisesi kapsamında değerlendirilebilme olasılığını tartışmaya açtı.

Göçü türleri ayırımını kolaylaştıran farklı kategorilere de rastlandı. Buna göre göçün türleri, “iç göç” ve “dış göç” olmak üzere iki ana başlık altında toplandı. İç göç; mevsimlik, sürekli, emekli ve zorunlu olmak üzere alt başlıklara ayrıldı. Dış göç; beyin göçü, mübadele göçü ve işçi göçleri şeklinde değerlendirildi.³⁹

1.3.1. Göç Türlerinin Kategorize Edilerek Açıklanması

Aşağıdaki tabloda, göç hadisesinin türlerine ayrılmasına yönelik getirilen yorumlar ışığında kategorize edilmesi sağlandı.

Tablo- 1. Göç Türlerinin Dağılımı⁴⁰

Mekâna Göre	Katılıma Göre	Sebebine Göre	Süresine Göre	Kabule Göre	Hukuki Uygunluk Açısından
İç Göç	Bireysel	Gönüllü	Daimî	Serbest	Yasal
Dış Göç	Kitlesel	Zorunlu	Geçici	İskanlı	Yasadışı

³⁷ Thomas Faist, *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2003, s.47.

³⁸ Serdar Sağlam, "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 2006, S.5, s. 34.

³⁹ Mehmet Tamer, *Türkiye'nin Göç ve Sığınmacı Politikaları: Hatay İli Örneği*, (Mustafa Kemal Üniv. SBE, Basılmamış Doktora Tezi), Hatay 2019, s. 9.

⁴⁰ Kalaycı, “Ortadoğu’dan Türkiye’ye...”, s.15.

Tablo- 1’de göçlerin hususi bir organizasyon niteliği taşıdığı gösterildi. Buna göre her göç organizasyonu, içerisinde barındırdığı faktörler özelinde düşünüldüğünde mekân, katılanların sayısı, sebep, süre, devletlerin kabulü ve hukuka uygunluğu açısından çeşitli türlere ayrılmaktadır.

Mekâna göre göçler *iç* ve *dış* göç olmak üzere iki şekilde açıklandı. *İç göç*; ülke sınırları içerisinde meydana gelen yer değişikliklerini belirtti. *Dış göç*, ise ülke sınırlarını aşan yer değişikliklerini kapsadı. Katılmaya karar verenlerin sayısı yönünden, öznel sebepler bağlamında bir veya birkaç kişilik küçük gruplarca gerçekleşen göçler *bireysel şekilde* değerlendirildi. İhtilal, savaş, mübadele, isyan, doğal afetler nedeniyle kitlesel olarak gerçekleşenlerse *kitlesel göç* olarak adlandırıldı. Bireyin göçü kendi rızası dâhilinde, hiçbir zorlamaya mahal bırakmaksızın gerçekleştirmesi *gönüllü veya serbest göç*; kendi rızası dışında, herhangi kişi veya kurumun zorlaması ile gerçekleşen göçler ise *zorunlu göç* olarak isimlendirildi. Göçler süresine göre, yer değişikliği sürekli olmak üzere planlanmış ise *daimî (kalıcı)*, belli bir süreyi kapsıyorsa *geçici göç* olarak açıklandı. Göçmenin kabulü, yeme-içmesinden barınmasına, üretim faaliyetlerine kadar her türlü aşamasında devlet elinin gözetildiği göçler *iskânlı*; devlet yardımı olmaksızın, göçmenin kendi imkânları doğrultusunda gerçekleştirdiği göçler ise *serbest göç* olarak ifade edildi. Göç hukuka uygunluğu açısından, yasal düzlemde gerçekleştirilip, gerçekleştirilmemesine bağlı olarak, *yasal* ve *yasadışı* olmak üzere ayrıldı.

Göçler, niteliğine göre de çeşitli ayrımlara tabi tutulabildi. İyi eğitilmiş, nitelikli bireylerin gelişmekte olan ya da gelişmiş bir ülkeden bir başka gelişmiş ülkeye olan göçü *beyin göçü* olarak aktarıldı. *İşçi göçleri*, ülkede bulunan işgücü açığının bir başka ülkedeki işgücü fazlası ile giderilmesi olarak açıklandı. Kelime manası değiş-tokuş olan *mübadele göçleri*, karşılıklı anlaşılan iki ülkenin vatandaşlarının değiştirilmesi anlamını taşıdı. Mübadele göçlerinin, başka bir ülkenin eline geçen topraklardaki nüfusun ana ülkesine dönmesiyle sosyo-kültürel bağların korunması ve devamı için izlenen bir yöntem olduğu belirtildi.⁴¹

Küresel değişkenler, teknolojik gelişmeler göz önüne alındığında, göç türlerine yenilerinin ekleme ihtimalinin, tarihin her döneminde olabileceği tespit edildi. Öyle ki

⁴¹ Yusuf Sayın- Ahmet Usanmaz- Fırat Aslangiri, “Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C. 18, S. 31, s.3-4.

İlkay Südaş, Türkiye'nin doğası, denizi ve sıcak iklimi ile yazın yerli-yabancı turistlerin sıkça uğrak merkezi konumundaki Antalya kentinin, son yıllarda yaşlı insanların emeklilik hayatlarını sürdürdüğü bölge olduğunu açıkladı. Yerli-yabancı birçok göçmenin iç veya dış göç sonucu Antalya'da emeklilik hayatı yaşaması, *emekli göçü* adı ile yeni bir türle karşılaşmamıza neden oldu.⁴²

Kısacası, göçün türlerine ayrılma meselesinin zaman ve küresel gelişmelerden bağımsız tutulamayacağı anlaşıldı. Göç temelde; hukuka uygunluğu açısından *yasal* veya *yasadışı*, ülkelerin kabulüne göre *iskânlı* veya *serbest*, göçmenlerin göç edeceği mekâna bağlı olarak *iç* veya *dış*, katılanlara göre *bireysel*, *kitlesel*, sebebine göre *zorunlu* ya da *gönüllü*, süresine göre ise *geçici* veya *daimî* olarak açıklanabilmektedir.

1.4. Göç Olgusunun Kuramsal Çerçevesi

Göç olgusunun izahına yönelik geçmişten günümüze birçok teori ortaya atıldı. Her farklı göç nedeni, yeni bir teorinin temeline zemin hazırladı. Bilim insanları ortaya konan teorilerin, göç araştırmalarının analizinde konfor sağlayıcı etkide olabileceğini düşündü. Bu nedenle bilim insanları, göç sebeplerinin anlaşılması hususunda sosyolojik, iktisadi, siyasi ve daha birçok alanda pek çok çalışma yürüttü. Geçmişten günümüze göç alanındaki önemli bilim insanları; Smith (1776); Ravenstein (1885, 1889); Roy (1951); Ohlin (1933); Heckscher (1949); Myrdal (1957); Lee (1966); Harris & Todaro (1970), Mabogunje (1970); Fields (1975); Calvo (1978); Massey (1993); Bauer & Zimmermann (1999); de Haas (2007, 2010); Wang (2010) vd. olarak bilinmektedir.⁴³ Ancak göçün, ekonomik ve sosyolojik temelli ilk teorilerini Ravenstein ve Lee ortaya koydu.⁴⁴ Öyle ki; Ravenstein ve Lee'nin çalışmaları, kendisinden sonraki göç çalışmalarına temel oluşturdu.

1.4.1. Ravenstein ile Gelişen Ekonomi Temelli Göç Teorileri

Ekonomi temelli göç teorileri, genellikle ulus ötesi emek piyasaları bağlamındaki yer değiştirmelerini odağına aldı. Bu bağlamda Adam Smith, 1776 yılında göçün nedenini, "*potansiyel olarak emek piyasalarındaki mekânsal*

⁴² İlkay Südaş, "Uluslararası Emekli Göçünün Türkiye'nin Kıyı Kentleri Üzerindeki Etkileri." 5. *Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara 2009, s. 136.

⁴³ Tuncer, *Türkiye'de İç Göçlerin ...* s.17.

⁴⁴ E. Deniz Ela Özcan, "Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme" *İş ve Hayat*, C.2, S.4, s.188.

dengelesizlik” olduğunu savunan eserini ortaya koydu.⁴⁵ Smith’in “*Milletlerin Zenginliği*” isimli çalışması, göç olgusunun ekonomik analizine ilişkindi. Ancak göç alanındaki ilk bilimsel çalışma, 1885’te Ernest George Ravenstein’in kaleme aldığı “*Göç Kanunları*” (*The Laws of Migration*) adlı makalesi olarak kabul edildi. Ravenstein’in; 1871 ve 1881 yılı İngiliz nüfus sayımı istatistiklerinden faydalanarak oluşturduğu 7 göç kanunu, kendisinden sonraki göç çalışmaları için rehber niteliği taşıdı.⁴⁶ Ravenstein’in göç kanunları, 19. yüzyıl İngiltere’de yaşanan endüstrileşme devrinin yarattığı bunalımlı yıllarda ortaya çıktı.

Ravenstein’in 7 ayrı kanun olarak açıkladığı göç tipolojisine göre göçmenler, genelde kısa mesafeli yerlere göç etti. Sonucunda göç dalgaları meydana geldi. Bu dalgaların yönü büyük ticaret ve sanayi merkezlerine doğru oldu. Kentin hızlı ekonomik gelişimi, bölgeye yakın çevreden göçmenlerin gelmesine neden oldu. Kentin yakınlarındaki nüfus hareketliliği, kırsal bölgelerdeki boşluğun uzak bölge göçmenlerince doldurulmasına sebebiyet verdi. Bu durum bir döngü misali sürekli, basamaklı şekilde devam etti. Kente gelen göçmenler yayılırken bu yayılım kentteki sanayi merkezlerince emildi.

Ravenstein ayrıca her göçün bir dalga etkisi yarattığını, tetikleyici bir rol üstlendiğini, bu dalgaların da ardı ardına sürecek bir göç zinciri meydana getirdiğini savundu. Ravenstein’a göre uzun mesafeli göçlerde göçmen, basamaksız ve direkt olarak büyük endüstri merkezli kentlere yerleşti. O, yerleşik kentlilerin, kırsaldaki yerleşiklere nazaran daha az göçe eğilimli olduğunu savundu. Ravenstein ayrıca cinsiyete yönelik olarak da bir göç kanunu oluşturdu. Buna kanuna göre, kadınların erkeklere oranla daha fazla göçe eğilimli olduğunu savundu.⁴⁷

Kısacası Ravenstein kanunları iki yönlü bir göç mekanizmasından bahsetti. Bunun ilkinde göç; zincirleme, kısa mesafeli ve basamaklı, ikincisinde ise direkt olarak, basamaksız ve uzun mesafeli oldu.⁴⁸ Ravenstein’in 19. yüzyıldaki kanunları,

⁴⁵ Erdem Selman Develi, “21. Yüzyılda Göç Olgusu: Uluslararası Göç Teorilerinin Ekonomi Politikası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 22, Göç Özel Sayısı, s.1345.

⁴⁶ Gulı Nasirova, *İşgücü Göçü ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*, (İstanbul Üniv. SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016, s.5.

⁴⁷ E.G. Ravenstein, “The Laws of Migration”, *Journal of the Statistical Society of London*, Vol: 48, No:2, pp.198-199.

⁴⁸ Adıgüzel, “Göç ...”, s. 25.

tarihsel süreç içerisinde kendisinden sonra gelen göç teorilerine ve modellerine temel oluşturdu.⁴⁹ Yani Ravenstein'in kanunları, temel argümanı ekonomi olan 20. yüzyıl göç kuramlarının fikir babası oldu. Zira Ravenstein'in yaklaşımına Neoklasik ekonomi, yeni ekonomi, ikiye bölünmüş emek piyasası teorileri eklemlendi.

1.4.1.1. Neoklasik Göç Teorisi

Neoklasik teori savunucuları, uluslararası göçü açıklama konusunda sadece işgücü piyasasını dikkate aldı. Göçün nedenini, bölgelerarası ücret farkı olarak değerlendirdi. Makro ve mikro olmak üzere iki boyutu olan teoride, sermaye ve emeğin coğrafi olarak eşitsiz dağılımına dikkat çekildi.⁵⁰ Teorinin mikro kuramında, bireyin göç sürecinde maliyet ve kâr hesabı yapıldığı, neticesinde yüksek gelir elde edilen ülkeye doğru göç kararının verildiği aktarıldı.⁵¹ Neoklasik teoride emek göçünün, geliri düşük ücretli ülkelere yüksek ücretli ülkelere gerçekleştiği anlaşıldı. Bu sebeple kuramda, ülkeler arası ücret farkının dengelendikçe işgücü göçünün son bulacağı iddia edildi.

1.4.1.2. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Teorisi

İkiye bölünmüş emek piyasası teorisinde, neoklasik teorilere kıyasla yüksek sermaye güçlerinin ihtiyaçları göz önünde bulunduruldu. Bu yönüyle göç, modern, sanayileşmiş ekonomilerin yapısal ihtiyaçlarına bağlandı.⁵² Michael Joseph Piore, geliştirdiği emek piyasası teorisi ile uluslararası emek göçünü, modern sanayi toplumlarındaki istihdam açığı ve sürekli iş gücü talebine dayandırdı. Buna göre, modern sanayi toplumlarında iş gücü piyasasını ikiye ayırdı. Birinci sektörde sermayesi yoğun işlerin yerli işçilerce görüldüğünü belirtti. Yerli işçilerin ilgi göstermediği ikinci sektörde emek açığının ise göçmen işçilerce doldurulduğunu açıkladı. Ayrıca nitelik gerektiren birinci sektörde çalışanların sigorta, sendika ve toplu sözleşme gibi haklara sahip olduğunu gösterdi. İkinci sektörde ise niteliksiz, yoğun, istikrarsız ve sosyal güvencesiz işçiliğin varlığını ortaya koydu.⁵³

⁴⁹ Çağlayan, "Göç Kuramları..." s. 71.

⁵⁰ Kalaycı, "Ortadoğu'dan Türkiye'ye..." s.16.

⁵¹ Mustafa Mutluer, *Uluslararası Göçler ve Türkiye*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2003, s.19.

⁵² Deniz Şenol Sert, "Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru", *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar*, (Derl. S. Gülfer İhlamur Öner – N. Ash Şirin Öner), İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.33.

⁵³ Fuat Güllüpinar, "Göç Olgusunun Ekonomi Politigi ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan-Eylül 2012, S.4, ss.64-66.

1.4.1.3. Yeni Ekonomi Teorisi

Yeni Ekonomi Teorisi kendisinden önceki neoklasik teorilere tepki olarak ortaya çıktı. Yeni ekonomi teorisinde işgücü göç süreci, sadece emek piyasasının şartları ile açıklanmadı. Teoride, göç sürecinde sigorta, sermaye ve kredi piyasaları gibi faktörlerin de ele alınması gerektiği belirtildi.⁵⁴ Diğer yandan göçün karar alma sürecinde salt bir şekilde bireyin ekonomik çıkarları savunulmazken, aile ve hane halkının rolü vurgulandı. Bu yönüyle Yeni Ekonomi Teorisi savunucuları, neoklasik teorinin göçe karar verici olarak gösterdiği birey kanısının aksine, göçün merkezine aile ve hane halkını koydu. Teoride göçe, aile ve hane halkının ortaklaşa karar verdiği açıklandı. Böylece teoriye göre, göçün getireceği riskler hane halkına bölünmesiyle minimize edildi.⁵⁵

1.4.2. Sosyoloji Temelli Göç Teorileri

Samuel Andrew Stouffer'ın göç sürecinin açıklanmasına yönelik geliştirdiği fikirler, kendisinden sonraki sosyolojik temelli yaklaşımların önünü açtı. Everett Lee'nin "*İtme-Çekme Teorisi*", Stouffer'ın 1940 yılında "*Kesişen Fırsatlar Kuramı*" adıyla bilinen kuramına yeni bir boyut kazandırdı. Lee, göçün nedenlerini kategorilere ayırarak açıklama yoluna gitti.

1.4.2.1. Kesişen Fırsatlar Teorisi

Stouffer'ın kesişen fırsatlar teorisine göre, hedef bölgede oluşturulan iş imkânı ve bunun yarattığı cazibe, göç sürecinin başlangıcını oluşturdu. Teoriye göre; belli bir uzaklığa göç eden kişilerin sayısı, göç ettikleri bölgedeki fırsatların miktarı ile doğru orantılıydı. Yani teoriye göre göç sürecinin açıklanmasındaki temel noktayı, göç edilecek bölgede iş bulma olanağının fazla olması oluşturdu. Bu durumun doğal olarak o bölgeye göç edecek kişi sayısının da fazla olmasını sağlayacağı belirtildi.⁵⁶

1.4.2.2. Everett Lee'nin İtme-Çekme Teorisi

Lee, Stouffer'ın göç sürecine dair açıkladığı kavramları geliştirerek "*İtme-Çekme Teorisini*" ortaya koydu ve göçün nedenlerini dört temel faktöre indirgedi.

⁵⁴ Sert, "Uluslararası Göç...", s.34.

⁵⁵ Douglas Steven Massey, "Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi", *Göç Dergisi*,(çev. Saniye Dedeoğlu, Burcu Oskay vd.) C.1, S.1, ss. 16.

⁵⁶ Yalçın, "Göç ...", s.28.

Bunlar; yaşanan yerle ilgili faktörler, gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler, işe karışan engeller ve bireysel faktörler olarak açıklandı.⁵⁷ Teoriye göre, düşük yaşam standartları, demografik büyüme, ekonomik fırsat yoksunluğu ve siyasal baskılar itici faktörlerken, emeğe olan talep, boş araziler, cazip ekonomik fırsatlar ve siyasal özgürlükler çekici faktörleri oluşturdu.⁵⁸

İtme Çekme teorisi, yaşanan kaynak ülke ile gidilecek hedef bölgede bulunan itici ve çekici faktörlerin oluşturduğu bütünlüğü konu edindi. Teori göçmenin, bahsettiği etmenlerle göçün itici ve çekici faktörlerini hesaba kattığını gösterdi. Böylelikle göç sürecini planladığı ve kişisel görüşlerini ortaya koyduğunu açıkladı. Öte yandan Lee'nin itici ve çekici faktörlere dayanan teorisi, göç yazımında sıklıkla başvurulmuş alanlardan biri olma özelliğiyle dikkat çekti. Öyle ki, iki bölge arasındaki göç hadisesini açıklamaya yönelik araştırmaların pek çoğu, göç sürecinin arkasında yatan itici ve çekici faktörlere atıfta bulunmayı ihmal etmedi.

1.4.3. Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Göç Teorileri

Uluslararası göç olgusunun sosyo-ekonomik teorileri, küresel ekonomilerde iktisadi ve siyasi otoritenin eşit olmayan dağılımına vurgu yaptı. Sosyo-ekonomik teoriler, bu dağılımı göz önünde tutan göçmenin karar verme sürecini irdeledi. Bu yönüyle göç mekanizmasının sosyo-ekonomik teorilerinin, Marxist politik ekonomiden türediği ifade edildi.⁵⁹ Öte yandan göçmenler, göçün getirdiği riskleri minimize etmeyi planladı. Bu plan doğrultusunda göç süreci, göçmenin kurduğu çeşitli ağlarla açıklanmaya çalışıldı. Ağlarla açıklanmaya çalışılan bu etkenler, sosyo-kültürel göç teorilerini oluşturdu.

1.4.3.1. Dünya Sistemleri Teorisi (Tarihsel-Yapısalcı Yaklaşım)

“Tarihsel Yapısalcı Yaklaşım” göçün, sermayenin kitlesel emek gücü arayışına bağlı olduğu ortaya konmuştur. Çünkü teori, dünya ekonomisindeki eşitsiz ekonomik ve siyasal güç dağılımını ön plana aldı. Bu doğrultuda Immanuel Wallerstein ortaya koyduğu *“Dünya Sistemleri Teorisinde”* göçü, küreselleşmenin neticesinde oluşan pazarın, ulusal devletlerin sınırlarına girmesi ile açıklamaktadır.

⁵⁷ Mustafa Gürkan, *Sosyolojik Açıdan Göç ve Yasadışı Göç Hareketleri*, (Kırıkkale Üniv. SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2006, s. 31.

⁵⁸ Castles - Miller, “Göçler Çağı...”, s.31.

⁵⁹ Sert, “Uluslararası Göç...”, s.36.

Dünya sistemleri teorisi, kapitalist ekonominin küresel hâkimiyetine dayanıyordu. Teoriye göre, ulus devletlere alacakları kararla dünya sisteminin işlevsel parçası olması imkânı verildi.⁶⁰ Böylelikle kapitalizmin çevredeki veya kapitalist olmayan toplumlara nüfuz etmesi ile kaynak bölgede, yurtdışına göç etmeye meyilli, hareketli bir nüfus yaratılmış oldu.

Tarihsel-Yapısalcı Yaklaşım, göçü sermayenin ucuz emek hareketi olarak algıladı. Bu şekilde gerçekleşen göçlerin, zenginleri daha da zenginleştirdiği, yoksul ülkelerin kaynaklarının sömürülmesinin devamlılığına yol açtığını ortaya koydu. Castles- Miller'da tarihsel-yapısalcı yaklaşımda göçün, üçüncü dünyanın birinci dünyaya bağımlı kalması amacı taşıdığını iddia etti. Bunun, dünya ticaretinin ve çıkarlarının kontrol edilmesi açısından askeri baskı kadar önem taşıdığına dikkat çekmektedir.⁶¹

Kısacası teori, göçün merkezinde küresel, politik ve ekonomik yapı unsurları bağlamında sermayedarların çıkarını temel almaktadır. Sabri Çakır, teoriye yönelik önemli bir noktaya dikkat çekti. Söz konusu yaklaşımlarla ele alınan göçün, gelişmemiş, özellikle üçüncü dünya ülkelerinde toplumsal, ekonomik, kültürel ve psikolojik dengesizliklere yol açtığını öne sürdü. Bu teorinin tutarlı olmadığını, bugün gelişen ülkelere bakılarak anlaşılabileceğini belirtti. Teorinin işlevsel olması halinde gelişen ülkelerin kırsal yörelerinde yoksullaşma, geri kalma, nüfus yoğunluğunun azalması, kentlerde ikili toplum yapısının, çarpık kentleşme gibi gelişmelerin söz konusu olamayacağını ifade etti.⁶²

1.4.3.2. Sosyo-Kültürel Göç Bağlamında; Ağlar, Ulus aşırı, Kurumsal ve Kümülatif Nedensellik Teorileri

Göç olgusunun merkezinde insan yer aldığından, göçle birlikte insanlar arası kurulan iletişim de daima varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda sosyo-kültürel göç, göçmenlerin gerek gidilen gerekse varılan ülkede kurduğu sosyolojik bağları irdeleyerek, ulus aşırı göçlerin başlangıç koşullarına eğildi. Zira göçmen, gittiği ülkede kurduğu ağlarla göçün getirdiği maliyetleri düşürdü ve göçten elde ettiği geliri

⁶⁰ Gürçan Şevket Avcıoğlu, "Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemi, Jeopolitik ve Jeokültür Kuramı", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, S.31, ss.107.

⁶¹ Castles - Miller, "Göçler Çağı...", s. 35.

⁶² Sabri Çakır, "Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2011, S.24, ss. 136.

maksimize etti. Aynı zamanda sosyal sermaye, göç eden bireyleri toplumsal yapılara bağladı. İş birliği içerisinde desteklenmelerini sağladı.⁶³

Sosyal Ağ Teorisi, göçmenlerin göç ettiği bölgede, öncü göçmenlerle kurduğu ağlar üzerinde durdu. Buna göre göçmenler, göç alan ve göç veren toplumları birbirine bağlayan bir altyapı oluşturdu. Altyapı sayesinde gerçekleşen bağlantı, göç veren toplumdaki diğer bireylerin göçünü sağladı.⁶⁴ Sonradan gelenler, ilk gelenlerin tecrübelerinden yararlandı ve böylelikle sosyal ağlar, güvenilir ve kabul edilebilir bir bilgi sağlayarak, yeni gelenler için bütünleştirici bir mekanizma olarak hizmet verdi.

⁶⁵ Yani sosyal ağlar, göç eden bireylere yardım konusunda kendini gösterdi.

Göçmen ağları ile göçmen grupları gittiği bölgede, kendi sosyal ve ekonomik altyapılarını kurdu, gidilen ülkede cemaat oluşumlarına zemin hazırladı. Göçmenler, göç ağları teorisi ile kendi yaşam perspektifini oluşturdukları cemaatler sayesinde hedef bölgede varlığını sürdürdü.⁶⁶ Sözü edilen cemaatler, dernek, lokal, kafe gibi sosyal oluşumlardan ibaret olarak kendini gösterdi. Bu cemaat oluşumları başlarda göçmenin işini kolaylaştırıcı tedbirleri ile önemli vazifeler üstlendi. Ancak zamanla, göçmenin yerel halkla uyumunun sağlamasını geciktirici bir etki de yaptı.

Yani sosyal ağlar göçmen açısından düşünüldüğünde, göçün yol açtığı masraflar ve içerdiği risklerin minimize edilmesi yönünde büyük kazanç sağladı. Göçmenler, ağ zincirini kullanarak, aldığı akraba ve arkadaş yardımları sayesinde iş bulma, bürokratik işleri daha rahat çözüme kavuşturma, kişisel sorunlarını halletme noktasında önemli destek gördü. Kullanılan ağlar neticesinde göçmenler, kendi sosyal sermayelerini yarattı. Bu sermaye göç içinde dinamik ve zincir göç gibi etkileri oluşturdu. Thomas Faist, sosyal ağlar fikrinin ulus aşırı sosyal alanlar içinde genelleyebileceğine işaret ederek, birçok devletteki sosyal ve sembolik bağların, ağlar ve örgütlerdeki konumlarının birleşiminden oluştuğunu açıkladı.⁶⁷ Dinamik süreci ifade eden ağlar yeni bir teoriye kapı araladı. Bu yönüyle *Uluslararası Teori*, ülkeler arası

⁶³ Faist, “*Uluslararası Göç...*”, s. 164.

⁶⁴ Çağlayan, “*Göç Kuramları...*” s. 85-86.

⁶⁵ Kalaycı, “*Ortadoğu’dan Türkiye’ye...*”, s.17.

⁶⁶ İçduygu, Erder, Gençkaya, “*Türkiye’nin Uluslararası...*”, s.43.

⁶⁷ Faist, “*Uluslararası Göç...*”, s. 199.

göçün zaman ve mekân boyutunu gözler önüne serdi. Ayrıca bu tip göçün, birtakım olaylar silsilesini içeren dinamik bir süreç olduğunu da ortaya koydu.

Ulus aşırı teori savunucuları araştırmalarını, bir ya da daha fazla ülke ile sürekli, sıkı, kalıcı bağlarla bağlı, etkileşim içindeki toplumlar özelinde gerçekleştirdi.⁶⁸ Teoride, küreselleşme ile iletişim, ulaşım teknolojilerinin hızla gelişimi neticesinde insanların ekonomik, sosyal, kültürel bağlarının olduğu yerlerde tekrarlanan göç hareketlerine değinildi. Bunun, dolaşımın sürekliliğini arttırdığı, büyüklüğünü ise kolaylaştırdığı kanaatinde oldu. Teori savunucuları, uluslararası göçlerin dinamizmi göz önüne alındığında, uluslararası politika ve ulusal kimlik yönünden ciddi sonuçlar öngörerek, “*yurtsuzlaştırılmış ulus devletlerin*” ortaya çıktığı savını tartıştı.⁶⁹

Kurumsal Teoride, ulus aşırı göçlerin başlangıcında etkili olan hane halkı, aile, çevre ve sosyal ağ unsurlarının yanı sıra farklı aktörlerin de varlığına işaret edildi. Bunun, bireylerin yer değiştirmesini isteyen kurum, kuruluşlar ile gönüllü organizasyonlar aracılığıyla zamanla ortaya çıktığı, insan kaçakçısı, acenteler ve ulaştırma sağlayıcılarının legal veya illegal yollarla çalışarak, kendi endüstrisini yarattığı savunuldu. Teori savunucuları bu açıdan göçmen ağlar fazlalığının devletlerarasındaki göç akımını giderek kurumsallaştırdığını ortaya koydu. Ayrıca teoride, kurumsallaşma sürecinde hükümetlerin giderek göç alımını denetlemesinin zorluklarına dikkat çekildi.⁷⁰

Kümülatif Nedensellik Teorisinde, göç kararlarının alındığı sosyal koşulların her yeni göçle değiştiği, bunun ulus ötesi yeni göç hareketlerine ortam hazırladığı belirtildi. Teoride göçün biriktirici özelliği; gelir dağılımı, toprak paylaşımı, tarımsal örgütlenme biçimi, göç kültürü, insan sermayesinin bölgesel dağılımı ve iş kavramının toplumsal anlamı olarak altı faktörle açıklandı. Teori savunucularına göre bazı ailelerin göçle gelirlerini arttırması, düşük gelirli ailelerin kendilerini yoksul hissetmesine neden oldu. Bu durum ailelerin göçe yönelmesine, sonucunda ise gelir

⁶⁸ Günsu Usanmaz, *Göç, Mülteciler ve STK'lar*, (Ankara Üniv. SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009, s.62.

⁶⁹ Castles - Miller, “Göçler Çağı...”, s. 40

⁷⁰ Kalaycı, “Ortadoğu’dan Türkiye’ye...”, s.18.

eşitsizliğinin artmasına ancak göç isteğinin birikerek devam etmesine neden olduğu açıklandı.⁷¹

Uluslararası göç üzerine geliştirilen teoriler, Ravenstein'ın yedi maddelik göç kanunları temelinde inşa edildi. Bu teorilerin temelini, 1945 yılı sonrası dönemde endüstrileşen batılı ülkelerdeki, bireysel ya da kitlesel yer değişiklikleri oluşturdu. Tarihsel süreç içerisinde iktisadi fikir akımlarına sosyal, tarihsel ve kültürel temele dayanan teoriler eklemelendi. Ancak hemen her teori, kendini yorumladığı tek bir alanla sınırladı. Öyle ki iktisadi teorilerin, göçün tarihsel ve sosyolojik arka planını göz ardı ettiği hissedildi. Göç olgusu izahının, iktisat alanının dar kalıpları içerisinde gerçekleştirilmeye çalışıldığı görüldü.

Neoklasik teori, göçün karar verme mekanizmasını bireyselci-faydacı bir merkezîyetçiliğe indirdi. Göçü sadece gelişmiş sanayi kentlerine yönelen bir olgu olarak gösterdi. Öte yandan, günümüzde iki devlet arasında dostluk aracı olacağı düşünülen işçi göçleri, yabancı işçilerin ülkelere dönmemesi neticesinde yeni çatışma alanları yarattı. Yabancı işçi istihdamı, ekonomik boyutun yanı sıra yarattığı azınlık süreci ile siyasi boyutu meydana getirdi.⁷² Böylelikle teoriler, emek göçü ile meydana gelen, günümüzdeki pek çok sosyal, siyasal, etnik vakaların açıklanmasını sağlayamayacağını gösterdi. Dolayısıyla bu durum teorilerin, çıktıkları dönemin var olan göç hareketlerini dar bir çerçevede açıklamakla yetindiğini gösterdi.

Fatih Savaşan, göçün karmaşık bir süreci barındırdığını belirtmektedir. Bu sebeple göç teorilerinin kapsayıcı olmasındansa, süreci anlamaya yönelik, birbirlerini tamamlayıcı olarak görülmesi gerektiğini aktarmaktadır.⁷³ Yalçın'da, ilgili teorilerin sadece kendi doğrularını ön plana aldığını belirtirken, diğer teori argümanlarının görmezden gelindiğini açıklamaktadır.⁷⁴ Bu noktada bilim insanları sosyal bilimlerde göç araştırmaları için, *“tek bir paradigmadansa, farklı disiplinlerde yürütülen kuramsal tartışmalar etrafında geliştirilmesini”* önermektedir.⁷⁵ Bu durumda göçün nedenlerini tüm yönleriyle açıklayabilecek herhangi bir teorinin hala ortaya

⁷¹ Massey, Arango, vd., “Uluslararası göç...”, s.30-32.

⁷² Mehmet Fikret Gezgın, “İşgücü Göçü Teorileri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S.23, ss. 32.

⁷³ Fatih Savaşan, *Uluslararası Göç (Kamu Maliyesi Üzerindeki Etkileri)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2007, s.12.

⁷⁴ Yalçın, “Göç...”, s.4.

⁷⁵ A. İçduygu-S. Erder-Ö.F. Gençkaya, *a.g.e.*, s.35.

çıkarılamadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Göçün iktisadi, sosyal, kültürel veya siyasi nedenleri ele alındığında, tüm faktörleri içinde barındıran bir teorinin ortaya çıkmasının da hayli güç olabileceği öngörülmektedir. İlhan Tekeli, göç alan ve göç veren bölgelerin ancak üretim fonksiyonlarının bilinmesiyle göç analizinde genel bir çerçeve çizmenin mümkün olabileceğini açıklarken, bunun ise sadece göçün yönünün bulunabilmesiyle sınırlı olacağını ifade etmektedir.⁷⁶ Bu durumda kuşatıcı bir göç teorisi aramaktansa, göçün izahına yönelik fikir akımlarına, birbirinin ardındaki boşluğu tamamlayıcı unsurlar olarak bakılması gerektiği sonucuna varmaktayız.

⁷⁶ İlhan Tekeli, *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s. 27.

II. BÖLÜM

2. TARİHSEL PERSPEKTİFTE ULUSLARARASI GÖÇLER

2.1. Farklı Boyutlarıyla Küreselleşmenin Göç İle İlişkisi

Küreselleşme; ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan değer yargılarının ulus sınırlarını aşıp, dünya ölçeğinde yayılması anlamında kullanıldı. Ruşen Keleş, bu yönüyle küreselleşmeyi “*kapitalizmin ortak bir yaşam biçimi olarak yaygınlık kazanması*” olarak yorumladı.⁷⁷ Gerçekten de dünya genelinde görülen sanayi, teknoloji alanındaki atılımlar, devletlerle insanları yakınlaştırarak siyasal sınırları azalttı. Uzaklık eski önemini yitirip, iletişim baş döndürücü bir hız kazandı. Dolayısıyla küreselleşme, sermaye, bilgi, üretilmiş mal ve hizmetlerin hızlı ve serbest dolaşımını sağladı.⁷⁸

Günümüzde küreselleşme ile ilgili tanımlar ekonomik, siyasal ve kültürel olmak üzere 3 boyut üzerinde yoğunlaştı. Küreselleşmenin ekonomik boyutu, değişen üretim alışkanlıkları, sermaye akışı ve piyasa hareketleri gibi unsurları kapsadı. Teknolojinin gelişimi, küresel ekonomilerde çok uluslu şirketler aracılığıyla gelişmiş ülkelerin pazar paylarını son derece arttırdı. Uluslararası pazarlarda küresel marka ürünleri rağbet görerek, bankacılık, sigortacılık ve taşımacılık gibi sektörler küresel pazar sermayedarlarını büyüttü.⁷⁹ Küreselleşme merkez ile çevre arasındaki ekonomik uçurum dengesizliğini arttırdı. Böylelikle çevre ülkelerin artan işsizlik ve yoksulluğuna karşın büyük sermayedarları ile dikkat çeken merkez ülkelerde refah seviyesi arttı. Bu durum, çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru uluslararası göç hareketlerini kaçınılmaz kıldı. Yani küreselleşmenin uluslararası göçle ilişkisini, fakirleşen bölgesel ülkeler ile zenginleşen merkez ülkeleri arasındaki uçurum yanıtlamış oldu.

Küreselleşmenin siyasal boyutunda dünyada görülen politik değişimler kastedildi. Zira küreselleşme neticesinde ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan bölgeselleşme ön plana çıktı. Ulus devletlerin önemli unsurlarından olan sınırlar

⁷⁷ Ruşen Keleş, “Küreselleşme ve Yerel Yönetimler”, *Cevat Geray’a Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara 2001, s.563

⁷⁸ Saadet Kübra Akış, Türkiye Örneğinde Uluslararası Emek Göçü ve Politika Gelişimi, İstanbul Üniv. SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021, s. 3.

⁷⁹ Mutluer, “Uluslararası Göçler...”, s.23.

önemini kaybederek ülkeler arasındaki ticaret akışı, sermaye yatırımları gerçekleşti. Bunu uluslararası ekonomi olarak yorumlayan İsmail Coşkun, küreselleşmeyle modern devletin ulusal niteliğinin geri planda kaldığını belirtti. Böylelikle uluslararası sistemde çok-uluslu şirketlerin oluştuğunu açıkladı. Şirketlerin başındaki kişilerden oluşan yeni bir dünya hükümeti ve devlet sınırlarını ortadan kaldıran yeni bir enformasyon devriminin varlığına dikkat çekti.⁸⁰ Bu doğrultuda küreselleşme, ulus ötesi ekonomik ve siyasi birleşmeler neticesinde sermaye, yatırım ve iş gücü dolaşımını arttırdı. Hareketlilik geçici ya da süreklilik gösteren, tekrarlanan göç hareketlerini doğurdu. En basit örneği ile göç eden kişinin gittiği ülkede kurduğu işletmeler, etkin bir uluslararası göç ağını beraberinde getirdi. Küçük ve orta ölçekli kurulan her yeni ticari işletme, iş gücü açığını çoğu zaman göç eden kişinin kendi ülkesinden karşılamasıyla çözdü.

Küreselleşmenin kültürel boyutu, toplumların iletişim ve etkileşiminin sürekli artması ile açıklandı. Küreselleşme ile yurttaşlık kimliği, genel kimlik yapıları, yerini farklı kimlik türlerine bıraktı.⁸¹ Bu durum, kültürel bir benzeşme ve aynileşmenin görülmesini kaçınılmaz kıldı. Diğer yandan küreselleşme, haberleşme ve iletişim imkânlarını son derece genişletti. Teknolojinin gelişimi ile ulaşım çeşitliliğinde de artış ve hız sağlandı. Böylelikle küreselleşme, ulaşımı ucuzlatarak ulus ötesi göçlerin daha kolay bir hal almasını sağladı.⁸²

Kısacası insanlar, yaşam standartları, imkânlar, refah düzeyi bağlamındaki ölçütlerin hepsinin daha iyi bir seviyeye gelmesi için çaba gösterdi. Yaşamının her anında önüne çıkan fırsatları değerlendirdi. Küreselleşme süreci ile tüm bu ölçütler dinamik bir olgu olma özelliği gösterdi. Küreselleşme ve göç kavramları modern dünyada iç içe geçti. Küreselleşme ile birlikte göç, içerisine aldığı düzenli, iş gücü, sığınmacı ya da mülteciyi de kapsayan karmaşık bir olgu halini aldı.⁸³ Bu durum, bugün küresel dünyanın pek çok göç akımları ile karşılaşılmasının önünü açtı.

⁸⁰ İsmail Coşkun, “Küreselleşme ve Ulus Devlet”, *İstanbul University Journal of Sociology*, C.3 S.11, ss. 8.

⁸¹ Fulya Kırılcım, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, C. 5 S.1, ss.227.

⁸² Mutluer, “Uluslararası Göçler...”, s.24.

⁸³ Melih Görgün, “Küreselleşme Sürecinde Göçmen İlişkileri Ağının Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.22, Göç Özel Sayısı, ss.1320.

2.2. Ana Hatlarıyla Tarihsel Süreçte Meydana Gelen Kitlemel Göçler

Dünya, tarih öncesi çağlardan günümüze insanların pek çok hareketliliğine sahne oldu. Toplumsal bölgelerin fiziksel ve çevresel farklılığı, bu durumu kaçınılmaz kıldı. Zaten tarih boyunca hiçbir toplumsal grubun durağan yaşantı içinde, ikameti, değişimi olmadan saflığını koruması pek mümkün görünmüyordu. İnsanlar doğudan batıya, kuzeyden güneye daima bir hareketlilik içerisinde yaşadı. Bu hareketlilik beraberinde kapsamlı değişimleri getirdi. Bu bağlamda bilinen en eski kitlemel hareketliliğin kavimler göçü olduğu dile getirildi.⁸⁴

Kavimler göçünün meydana getirdiği değişim sosyal, kültürel, iktisadi ve siyasi birçok alanda kendini gösterdi. Diğer yandan Avrupalı seyyahların yeni dünyalar keşfetmek üzere yola çıkması küresel göç tarihinin kilometre taşlarından bir diğerini oluşturdu. Sanayileşme süreci ile birlikte göç hareketlerinin karakterinde birçok farklı yenilik vücuda geldi. Öyle ki uluslararası göçler, 2000’li yıllara gelindiğinde bölgesel farklılıkların büyümesiyle artarak sürdü. Geçmişte kalıcı ve yerleşme amaçlı yapılan göçler, bugün farklı ve geçici sürelerle karakterize edildi. Böylelikle küresel göçler, tarihsel akış içerisinde nüfus hareketliliği ölçeğinin katlanarak artmasını sağladı.⁸⁵

Modern tarihte kitlemel göç hareketleri üç devirde incelendi. Bunlardan ilki 1500-1800 yılları arasında Avrupalıların kolonyalist faaliyetler sonucu dünyanın çeşitli bölgelerine olan göçüydü. Ulus ötesi göçlerin ikinci evresi, 19. yüzyıl döneminde ortaya çıktı. 1800-1915 yıllarını içine alan dönemde sanayileşen Avrupa ülkelerinin karşısında eski kolonyal ülkeler bağımsızlığını kazandı. Ekonomik gelişme göstermeye başlayan yeni bağımsız ülkeler uluslararası hareketliliği arttırdı. Dünya genelinde üçüncü dönem ulus ötesi hareketlilik, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşti. Modern sanayi döneminde büyük bir hareketlilik meydana geldi. Bu dönem dünyanın hemen her kıtasında uluslararası göç stoku büyük artış gösterdi. Bu durum küreselleşmeye paralel olarak günümüze kadar süregelen uluslararası göç mefhumunun sürekli yükselen eğilimini ortaya koydu.⁸⁶

⁸⁴ Yılmaz Demirhan, Seyfettin Aslan, “Türkiye’nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5 S.1, s.27.

⁸⁵ Mehmet Aktel, Ümmühan Kaygısız, “Türkiye’de Göç Yönetimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.23 S.2, s.585.

⁸⁶ Emre Baran Pak, Yusuf Zakir Baskın, “1945 Sonrası Uluslararası Göç Hareketlerinin Mekânsal

Genel olarak modern tarihte ulus ötesi göç hareketlerinin odak noktası, 1945 sonrası şekillenen yeni uluslararası sistemde ortaya çıktı. İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası göç, iki aşamalı nitelik değiştirdi. 1945-1970 yılları arasında gelişmiş ülkelerde, yatırımın yoğunlaşması, üretimin genişlemesi temeline dayanan ekonomi stratejisi doğdu. Az gelişmiş ülkelere Avrupa, Amerika ve Avustralya'nın sanayi bölgelerine göçmen işçiler getirildi. 1973 Petrol Krizi bu aşamaya son verdi ve yeni endüstriyel bölgelerin sermaye yatırımı, dünyada ticaret kalıplarını değiştirdi. Bu da ulus ötesi göçlerin 1970'lerde başlayıp, 1980 ve 1990'lı yıllarda ikinci aşamasını oluşturdu.⁸⁷ Bu aşama, Ortadoğu ve Asya ülkelerini de uluslararası göç ağına katan yeni ve karmaşık göç kalıplarıydı. Mustafa Mutluer, 1973 yılında Suudi Arabistan, Irak ve diğer Körfez ülkelerinde yaşanan Petrol Krizi'nin petrol fiyatlarını arttırdığına değindi. Bunun neticesinde küresel göçlerin, ham petrol üreticisi ülkelere doğru, tersine evirildiğini açıkladı.⁸⁸ Böylelikle bölgeye Afrika, Asya ve Ortadoğu'dan çok sayıda göçmen işçinin gelmesi sonucu doğdu.

Avrupalı devletlerin sömürgecilik hareketi ile başlayan modern tarihin küresel göç hareketleri dalgalar halinde de incelendi. Reyhan Atasü bu kategorileri altı dalga şeklinde açıkladı. Dalgalardan ilkinin 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupalı ve Arap tüccarlar ortaya çıkardığı. Tüccarların, Kuzey Afrika'dan birçok kişiyi köle olarak Avrupa ve Güney Amerika'ya satması ilk dalgayı meydana getirirken, 55 milyon Avrupalının 19. yüzyılda genişleyen sömürgelere ters yöndeki göçü eklenince, Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde ikinci büyük göç dalgası oluştu. Üçüncü, dördüncü göç dalgaları sömürgeciliğin çözüldüğü dönemlerde kendini gösterdi ve yeni kurulan devletler bazı nüfus gruplarını ülkelerinden terk etmeye zorladı. Diğer yandan dördüncü dönemde sömürgelerde yerleşen Avrupalıların çoğu geri döndü. 1960'larda yaşanan beşinci büyük göç dalgası Avrupa ülkelerinde üretimin artması sebebi ile işgücüne duyulan ihtiyaç doğrultusunda oldu. Beşinci göç dalgası hareketliliğini eski sömürgeler ve Türkiye gibi emek potansiyeli yüksek, gelişmekte olan ülkelere gelen işçi göçlerinden aldı. İşçi göçleri ile yaşanan dalga, 1970 yıllarında aile birleşimi ile

Dağılımının, Türünün Ve Nedenlerinin Saptanması Üzerine Bir İnceleme", *I. Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Kongresi Bildirileri Kitabı*, 12 - 14 Ekim 2017 Kahramanmaraş, (Ed.: Gülferah Bozkaya), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş 2017, s. 662-663.

⁸⁷ Castles - Miller, "Göçler Çağı...", s.95.

⁸⁸ Mutluer, "Uluslararası Göçler...", s.32.

devam etti. 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle gerek bağımsız devletlerarasında gerekse komşu devletlere ya da Avrupa giden nüfuz, altıncı göç dalgasını ortaya çıkardı.⁸⁹

Kısacası küresel çaptaki göç eğilimleri, pek çok siyasal, sosyal, iktisadi ve kültürel unsurlara göre farklılık gösterdi. 1945 yılı sonrası uluslararası göç eğilimlerinin oluşumunda komünist rejimlerin göç konusundaki kısıtlamaları kaldırması etkili oldu. Ayrıca Sovyetler Birliğinin çöküşü, Avrupa'ya olan uluslararası göçün artmasına neden oldu. Yaşam standartlarının yükselmesiyle iletişim, ulaşım olanakları artması da ulus ötesi göç hareketlerine ivme kazandırdı. Fakat 1970'li yıllara kadar Avrupa'ya olan klasik göç eğilimi, 1973 yılında Körfez ülkelerinde gerçekleşen Petrol Krizinin etkisiyle farklılaştı. Diğer yandan Asya bölgesinde kalkınma hamlesinde bulunan ülkeler, klasik göç eğilimini değiştirdi. Böylelikle 1945-1970 yılları arasında gerçekleşen Avrupa merkezli uluslararası göç hareketi ağının değişimi meydana geldi. Uluslararası göç hareketleri günümüze kadar Ortadoğu ve Asya-Pasifik ülke aktörlerini de içine alarak genişledi ve varlığını devam ettirdi.⁹⁰

2.2.1. 1945 Yılı Sonrasında İşçi Göçleri

Yakın tarih boyunca işçi göçleri, ekonomiden doğan eşitsizliğin uzantısıyla dünya ekonomisi içerisinde ulus devletlerin merkez-çevre eşitsizliğinin bir sonucu olarak karşımıza çıktı, göç koşullarını yarattı. 1945 yılı itibarıyla işçi göçleri, gelişmiş sanayi ülke işverenlerinin ucuz emek gücü talebini, çevre bölgelerinden, eski kolonilerden ya da Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere elde etmesine bağlı olarak başladı. Alıcı ülkeler bu göç akışlarını, misafir ya da sözleşmeli işçi gibi kamusal siyasalar yoluyla meşrulaştırdı.⁹¹ Nermin Abadan- Unat, süreç içerisinde Türkiye'nin, göçü bir devlet politikası unsuru olarak gördüğünü açıkladı. Bunun, 1960 askeri müdahalesi sonrası ülkenin, ekonomik sıkıntı, işsizlik, döviz darlığı gibi sorunlara karşın ürettiği demografik çözümü olduğunu belirtti.⁹²

⁸⁹ Reyhan Atasü - Topçuoğlu, "Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği", *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar, (Derl. S. Gülfer İhlamur Öner – N. Aslı Şirin Öner)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.503-505.

⁹⁰ Pak – Baskın, "1945 Sonrası...", s.670-671.

⁹¹ Faist, "Uluslararası Göç...", s.99.

⁹² Nermin Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s.1.

Bu bağlamda Ahmet İçduygu, İkinci Dünya Savaşı sonunda sanayileşme hamleleri ile ivme kazanan Avrupa'nın, çevre ülkelerin artan işgücü yardımı ile geliştiğine dikkat çekti. Merkez ülkelerin kendi işgücü kaynaklarını yüksek eğitim, nitelik düzeyi ile donatırken, çevre ülkelerde ise ham madde sağlamak ve o bölgelerde pazar oluşturmakla yetindiğini ifade etti.⁹³ Böylece çevre ülkelerce artan işgücü açığının gelişmiş ülkelere ihracı, istihdam açığını engelleyici bir unsur olarak görülse de işgücü gönderen ülkeler açısından işsizlik, yoksulluk ve azgelişmişliğin sürdürülmesine yol açtı, yeni bir bağımlılık ilişkisi yarattı.⁹⁴ Bu bağlamda Toksöz dönemi, kapitalist zenginliğin yayılmacı niteliği ve işverenlerin iş gücü maliyetini düşürmek istemesi ile açıkladı. Bu süreç işgücü talebine, dolayısıyla emek göçüne neden oldu. Ona göre 20. yüzyılda gerçekleşen bu göç süreci, kapitalizmin dünya çapında egemenlik kurma döneminin asli unsurunu teşkil etti.⁹⁵

Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı neticesinde, 1950 yılı itibariyle sanayileşen Avrupa ülkeleri başta olmak üzere, petrol zenginliğine sahip Arap ülkeleri, geliştirmekte olan ya da üçüncü dünya ülkelerinden işçileri kabul etmeye başladı. Batı Avrupa ülkeleri emek gücünü; İspanya, Portekiz, İtalya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye ile iş gücü anlaşmalarıyla sağlarken, ABD ise Meksika ve Karayipler'den ülkesine kabul ettiği işçilerle elde etti. Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn gibi petrol zengini Arap ülkeleri, emek yoğun iş gücü ihtiyacını; Hindistan, Bangladeş, İran, Mısır, Yemen ve Türkiye gibi ülkelere işçileri kabul ederek, karşılama yoluna gitti.⁹⁶ Misafir işçi statüsünde kabul edilen işçiler arasında, zamanla kalıcılığa dönüşenler olduğu gibi dönüşemeyenlerine de rastlandı.

2.3. Son Yüzyılın Göç Tarihi Sürecinde Türkiye

Türkler, tarihi boyunca göçle hemhal olan bir toplum olma özelliği taşıdı. Gerçekten de bilinen en eski toprakları Orta Asya'da göçebe olarak yaşamını sürdürdü. Oradan Hazar Denizi'nin doğusuna, Ortadoğu'ya ve 1071 Malazgirt Savaşının kazanılması ile Anadolu'ya yöneldi. Türkler için göç olgusu, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasıyla devletin temel felsefesi haline aldı. Türk devlet

⁹³ İçduygu, Erder, Gençkaya, "Türkiye'nin Uluslararası...", s.181.

⁹⁴ Nermin Abadan-Unat, "Bitmeyen Göç..." s.80.

⁹⁵ Gülay Toksöz, *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s.3.

⁹⁶ Adıgüzel, "Göç ...", s. 100-101.

geleneğine göre göç, Osmanlı döneminde fetih unsurunun en önemli parçası haline geldiğinde, elde edilen yeni topraklara Türk unsurları yerleştirilmekteydi.⁹⁷

Kısacası Türklerin savaş tarihi boyunca göç, yayılma ve ilerleme unsuruyken gerileme dönemlerinde ise büyük bir felaketin öncüsü oldu. Türkiye, başarılı olduğu Milli Mücadele neticesinde Osmanlı'nın geride bıraktığı halk için güvenli bir yer haline geldi. Bu durum Cumhuriyet'in ilanıyla farklı kimliğe bürünen Türkiye'nin yeni göç hadiselerine rastlamasına sebebiyet verdi. Dolayısıyla Türkler, tarihi boyunca kurduğu devletlerden Cumhuriyet'e hemen hemen tüm devirlerinde göç ve göçmen meselelerine muhatap kaldı. Bu özelliğiyle göç konusunda büyük bir silsilenin halkası durumuna geldi.⁹⁸

İlhan Tekeli, Türkiye'nin son yüz elli yıllık tarihi içerisindeki göçleri nitelikleri yönünden farklı kategorilere ayırdı. Bu kategorileri, 1860-1927 Balkanlaşma göçleri, 1945-1980 kentleşme, 1975 itibarıyla kentler arası göçler ve yaşam güzergâhları olmak üzere 4 başlık altında topladı. Buna göre, 1860-1927 yılları arasında gerçekleşen Balkanlaşma göçleri, Anadolu'nun bugünkü etnik kompozisyonunu ortaya çıkardı. 1945-1980 döneminde gerçekleşen kırdan kente göç, kırsal çözölmeyi doğururken diğer yandan ülkenin demografik geçiş sürecini başlattı. 1975 sonrası kentler arası göçle birlikte artık Türkiye'de yapısal dönüşümlerin ortaya çıktı. Kırdan kente nüfus hareketlerinin yerini, ekonomik fırsatların mekânsal dağılım eşitsizliğinden kaynaklı yer değiştirmeler aldı. Son kategori yaşam güzergâhları ile insan ve mekân ilişkisi içinde açıklandı. Değişimin göç kavramı ile açıklanmasının yetersiz kaldığı, günümüzde insanların belli bir güzergâh üzerinde hareket ettiği, bu güzergâhları planlayabildiği belirtildi.⁹⁹

Anadolu, 1860-1927 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun ulus devletlere parçalanması sırasında, bakiyesi konumundaki büyük miktarda nüfusun yer değişikliğine maruz kaldı. Siyasal nedenlerle Balkanlar, Kırım ve Kafkasya'dan gelen göçmenlerin Anadolu'ya akını bölge nüfusunu arttırdı. Ülke ekonomisinde

⁹⁷ Yalçın, "Göç ...", s. 104-105.

⁹⁸ İsa Kalaycı, "Türkiye'de Ulus Devlet Oluşturma Çabaları: Göç, Göçmen ve İskân Meseleleri (1923-1950)", *Geçmişten Günümüze Göç 2* (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s.1422.

⁹⁹ İlhan Tekeli, "Türkiye'nin Göç Tarihindeki Değişik Kategoriler", *Kökler ve Yollar Türkiye'de Göç Süreçleri*, (Derl. Ayhan Kaya, Bahar Şahin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s.448-449.

değişimlerin oluşmasına ve birçok toplumsal soruna neden oldu.¹⁰⁰ Bu yönüyle Balkanlaşma göçleri, Osmanlı'nın toprak kaybettiği dönemde Anadolu'ya yönelen kitlesel yer değiştirmeleri ifade etti. Dolayısıyla Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana modern Türkiye ile birlikte ülkenin modernite/ulus-devlet ve uluslararası göç ilişkisi üç dönemde değerlendirildi. Birincisi, 1923-1950 yılları arası ulus devlet inşası dönemi, ikincisi 1950-1980 arası ulus-devlet inşasının korunduğu, yerleşikleştiği evre, üçüncüsü ise 1980 sonrası, ulus devlet inşasının ve yerleşikliğinin küresel olarak olgunlaştığı aşama şeklinde açıklandı.¹⁰¹

1923–1950 arası dönem ülkede, ulus-devlet inşası dönemi olarak ifade edildi. Çünkü bu dönemde amaç, Müslüman olmayan nüfusun yurt dışına göçünün aksine Türk-Müslüman nüfusun Türkiye'ye göçünün sağlanmasıydı. 1915 Ermenilerin Tehciri ve 1923 Lozan Antlaşması ile Türk-Yunan nüfus mübadelesi bunun göstergesiydi. 1950–1980 arası dönem, Cumhuriyet'in ulus devlet inşasının korunması ve yerleşikleşmesi evresiydi. Kırdan kente göçün yoğun olarak yaşandığı evre olan bu dönemde diğer yandan ilk kez Türk-Müslüman nüfus, göçmen işçiler olarak Avrupa ülkelerine gitti. 1980 sonrası ulus-devlet inşasının küresel olarak belirginleştiği üçüncü dönemde Türkiye, kitlesel olarak işçi göçü veren bir ülke görünümündeydi. Ancak SSCB'nin dağılması ile Doğu Avrupa'da sosyalist rejimlerin çökmeye başlaması sonucu oluşan dönemde, siyasal kargaşa ortamından uzaklaşmak isteyenlerin göçü neticesinde göç-alan ülke kimliğine dönüşeceği döneme geçti.

2.3.1. Türk Emek Gücünün Dışa Açılımı

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Türkiye'de, homojen bir ulus yaratma amacıyla, Anadolu'yu, Türk ve Müslüman nüfuzla arttırma çabası içindeki gayretler başarıya ulaşmıştı. Bunun neticesinde 1960'lı yıllardan itibaren dışarıdan gelenlere karşı uygulanan “*makbullük hiyerarşisi*” ortadan kalkmaya başladı.¹⁰² Akabinde ülkede küresel gelişmelere paralel olarak dışarıdan içe yönelen göç olgusunun yönü değişmeye başladı. Türkiye'nin uluslararası göç olayları, 1960'a kadar etnik ve din temelli nüfus hareketlerinden ibaretken, 1960 yılı itibariyle iş gücünün dışa açılımı

¹⁰⁰ Aktel, Kaygısız, “Türkiye’de Göç ...”, s.588.

¹⁰¹ İçduygu, Erder, Gençkaya, “Türkiye’nin Uluslararası...”, s.53.

¹⁰² Kalaycı, “Türkiye’de Ulus...”, s.1431.

olarak şekillendi.¹⁰³ Böylece Türkiye'nin 1960'a kadar dışarıdan içe ya da kırsaldan kente olan göç hadisesindeki konumu, içeriden dışa doğru olacak şekilde farklılaştı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin yaptığı Marshall yardımları sayesinde yeniden yapılanma sürecine giren Avrupa ülkeleri, kalkınma hamlesinde bulundu. Sanayileşen Avrupa ülkelerinde iş gücü talebi doğdu ve bu istek, ilk etapta kadınların işgücüne katılımının sağlanmasıyla çözüldü. Ancak Avrupalı işverenlerin, kadın işçilerin çocuk bakımını da üstlenmesi sosyal harcamaların artmasına neden oldu. Eğitim süresinin uzaması, erken yaşta emeklilik, çalışma sürelerinin kısıtlılığı gibi faktörleri göz önünde bulunduran Avrupalı işverenler, yabancı iş gücü ithaline yöneldi. Bunun kârlılığını göz önünde bulundurdu. Bu durum 1950-1973 yılları arasında Batı Avrupa ülkelerinin, sayıları 10 milyonu bulan yabancı iş gücü hareketliliği yaşamasına sebep oldu.¹⁰⁴

Sanayileşen Avrupa ülkelerinin kalkınmasını hızlandıracak Akdeniz ülkelerinden kitlesel işçi göçü hareketleri ilk olarak 1950 yılı itibariyle başladı. Fransa ve Federal Almanya, Avrupa'nın güneyindeki Portekiz, İspanya, Yunanistan ve İtalya gibi ülkelere iş gücü alımına yöneldi. Ayrıca eski sömürge ülkeleri olan Cezayir, Fas ve Tunus üzerinden de iş gücü aldı. Türkiye ve Yugoslavya ise göç halkasına daha sonra dâhil oldu.¹⁰⁵ Türkiye, iş gücünün dışa açılımına yönelik ilk büyük deneyimini 1960-1965 yılları arasında gerçekleştirdi.¹⁰⁶

Nermin Abadan- Unat, Türkiye'den Avrupa ülkelerine yönelen ilk işgücü göçlerinin 1956-1960 yılları arasında devlet kurumları ve resmi makamlarca görmezden gelindiğine değindi. Türkiye'nin bu döneme kadarki işgücü göçlerinin sınırlılığını ortaya koydu.¹⁰⁷ Bu minvalde, Türkiye'den Batı Avrupa'ya ilk iş gücü göçleri 1960'lı yılların başında yapıldı. 1961 yılında Almanya ile yapılan iş gücü anlaşmasını, 1964'te Avusturya, Belçika, Hollanda, 1965'te Fransa, 1967'de İsveç ve Avusturya ile yapılan anlaşmalar izledi. Yapılan iş gücü anlaşmaları neticesinde

¹⁰³ Zeynep Aksoy, "Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.20, s.297.

¹⁰⁴ Toksöz, "Uluslararası Emek...", s.26.

¹⁰⁵ Nermin Abadan – Unat, Ruşen Keleş vd., *Göç ve Gelişme Uluslararası İşçi Göçünün Boğazlıyan İlçesindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme*, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara 1975, s.1-2.

¹⁰⁶ Nermin Abadan – Unat, "Türkiye'nin Dış Göç Akımı ve Sosyal Hareketlilik", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 27, S.04, ss.50.

¹⁰⁷ Abadan- Unat, Keleş vd., "Göç ve..." s.50

binlerce Türk, Avrupa ülkelerine çalışma isteğiyle yöneldi.¹⁰⁸ Türk hükümetleri, Türkiye’den Batı Avrupa ülkelerine giden işçiler aracılığıyla, ülkede işsizlik baskısının azalmasını amaçladı. Diğer yandan ana yurda gelecek olan dövizlerin varlığıyla, ithalatın finansmanında önemli rol oynayacağı düşüncesi içinde oldu.¹⁰⁹

1960’lı yıllarda Türkiye, yurtdışına yönelen uluslararası işgücü göçü ile dünya işgücü pazarında “göç veren” bir ülke konumundaydı. Küresel gelişmelere paralel olarak Türkiye’nin dış dünyaya olan emek göçü, tarihi süreçte farklı coğrafyalara yöneldi. Türk işçiler, 1960’larda sadece Batı Avrupa ülkeleri rotasına yönelmişken, 1970’lerden itibaren güzergâhları Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerine çevrildi. Arap ülkelerinden gelen iş gücü talepleri Türkiye’nin dışa açılan emek göçünde önemli hareket dalgalarını meydana getirdi. Öte yandan 1980 sonrası SSCB’nin dağılmasıyla da Türkiye, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine işgücü gönderdi. 2000’li yıllarda Türkiye’den dünyanın dört bir yanına dağılan göç hareketlerinin genel resmine bakıldığında, Avrupa’da 2.500.000’den fazla Türk vatandaşı, Arap ülkelerinde 100.000 Türk işçisi, Avustralya’da 60.000 göçmen ve BDT’de 75.000’in üzerinde Türk çalışan görüldü.¹¹⁰ Böylelikle 20. yüzyıl başından günümüze küresel değişim ve dönüşümler paralelinde Türkiye’den giden işgücünün genel seyri; önce Avrupa, sonra Avustralya, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ile Bağımsız Devlet Topluluğu ülkelerinden ibaret oldu.¹¹¹

2.4. Türkiye’den Ortadoğu Ülkelerine Yönelen İşçi Göçleri

Ortadoğu; Afrika, Asya ve Türkiye’nin Avrupa’daki bölümünü içine alan, zengin yer altı, yer üstü kaynakları ve yaygın coğrafyası ile bilinmektedir. Bölge, jeopolitik, stratejik, dini bütünlük ve politik bölünmüşlüğüyle sınırları içinde kitlesel göçlerin sıklıkla yaşandığı bir saha olarak dikkat çekmektedir. Ortadoğu’daki dalgalanmalar, hayatın hemen her alanında olduğu gibi iş piyasalarına da yansımıştır. Bu açıdan bölge, nüfus ve iş gücü bütünlüğünün sürekli değiştiği dönemsel bölümleriyle hafızalarda yer edinmiştir.¹¹² Ortadoğu’da 1973 yılında yaşanan petrol

¹⁰⁸ Mutluer, “Uluslararası Göçler...”, s. 35-36.

¹⁰⁹ Orhan Tuna, “Türkiye’den Dış Aleme Emek Göçü: Tahminler ve İhtimaller”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.33 S.1-4, ss.1.

¹¹⁰ İçduygu, Erder, Gençkaya, “Türkiye’nin Uluslararası...”, s.173-176.

¹¹¹ İçduygu, Erder, Gençkaya, “Türkiye’nin Uluslararası...”, s.211.

¹¹² Berrak Kurtuluş, “Uluslararası Göç Odağı: Ortadoğu”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.50 S. 1-4, ss. 11.

bunalımı, belirgin farklılıkların meydana geldiği yeni bir konjonktür ortaya koydu. Ortadoğu ülkeleri arasında nüfus, doğal kaynaklar, teknolojik gelişme ve iş gücü açısından önemli farklılıklar oluştu.

Bölgenin işgücü piyasasına bakıldığında; Kuveyt, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar, Umman, Libya ve Irak'ın, petrolden elde ettikleri gelirle sermaye zengini ülkeler arasında yer aldığı görüldü. Diğer yandan sermaye zengini az nüfusa sahip ülkeler zenginliğini petrolden alırken, kalabalık nüfusu ile petrol zengini olmayan Arap ülkelerinin de mevcut olduğu göze çarptı.¹¹³ Bu yönüyle Nermin Abadan Unat, Arap ülkelerini farklı tipolojilerde açıkladı. Ortadoğu ülkelerinden Mısır, Lübnan ve Ürdün'ü; nitelikli ya da mesleki eğitim görmüş iş gücü ihraç eden ülkeler arasında değerlendirdi. Kuveyt, Suudi Arabistan, Libya ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni özellikle nitelikli olmak üzere geniş ölçüde işgücü ihraç eden ülkeler arasında konumlandırdı. Kendi kendine yetebilen özelliğiyle işgücü ihraç ya da ithal etmeyen ülkeler arasında ise Suriye ve Irak'ı gösterdi.¹¹⁴

Castles- Miller, Ortadoğu Arap ülkelerinin farklı göç yolları güzergâh şemasını dört temel alt sistemde açıkladı. İlk güzergâhın, Akdeniz sahil boyunca Batı Avrupa'ya göç şeklinde olduğunu belirtti. Güzergâh kapsamında Fas, Cezayir ve Türkiye gibi ülkeler yer aldı. İkinci göç güzergâhının, petrol üreten devletlere Arap (Müslüman) emek göçü olduğunu aktardı. Üçüncü güzergâhı petrol üretmeyen Arap devletlerine göç ve son olarak petrol üreten devletlere Doğu ve Kuzey Asya ülkelerinden gelen işçi göçü olarak açıkladı.¹¹⁵ Buna göre, Türk işçilerinin ikinci göç güzergâhı üzerinde emek göçünü gerçekleştirdiği anlaşıldı. Türk işçileri, Mısır, Tunus, Yemen, Filistin gibi Arap-Müslüman ülkelerinin göçmen işçileri ile birlikte petrol üreticisi; Suudi Arabistan, Kuveyt, Umman, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Libya bölgesini içine alan göç güzergâhı üzerinde hareketlilik yarattı.

Türkiye, 1960 sonrası Batı Avrupa ülkelerine gönderdiği istihdam fazlası iş gücü sayesinde yeni bir döviz kaynağı yaratmıştı. 1970'lere kadar her yıl yurt dışına gönderdiği yüzbinlerce işçinin dövizleri, sun'i teneffüs yoluyla ülke ekonomisini

¹¹³ Ayhan Gençler, *Ortadoğu Ülkelerine Türk İşgücü Akımı: Yasal ve Yapısal Analiz*, Marmara Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi TÜBESS), İstanbul 1991, ss.58-59

¹¹⁴ Abadan-Unat, "Bitmeyen Göç...", ss.122.

¹¹⁵ Castles – Miller, "Göçler Çağı..." ss. 176.

canlandırıyordu.¹¹⁶ 1973 yılında gerçekleşen Petrol Krizi neticesinde Batı Avrupa ülkeleri, ekonomik olarak durağan bir döneme girdi. Bu ülkeler, öncelikle yabancı işçi talebini sınırlandırdı. Ardından işçilerin ülkelere dönüşünü özendirici politikalar izledi. Öteki taraftan petrol fiyatlarında yaşanan gelişmeler, Ortadoğu'nun petrol ihraç eden ülke gelirlerinde büyük artışa neden oldu. Bu süreçte Arap ülkeleri, iddialı kalkınma hamleleriyle altyapı yatırımlarını hızlandırırken, bu ülkelerin, emek yoğun işlerde çalışmak üzere çok fazla sayıda işgücüne ihtiyaç duymasına sebep oldu. Bu amaçla Ortadoğu ülkelerinde birçok sektör, Türkiye gibi işgücü pazarı fazla ülkeler açısında önemli bir fırsat oluşturdu.¹¹⁷

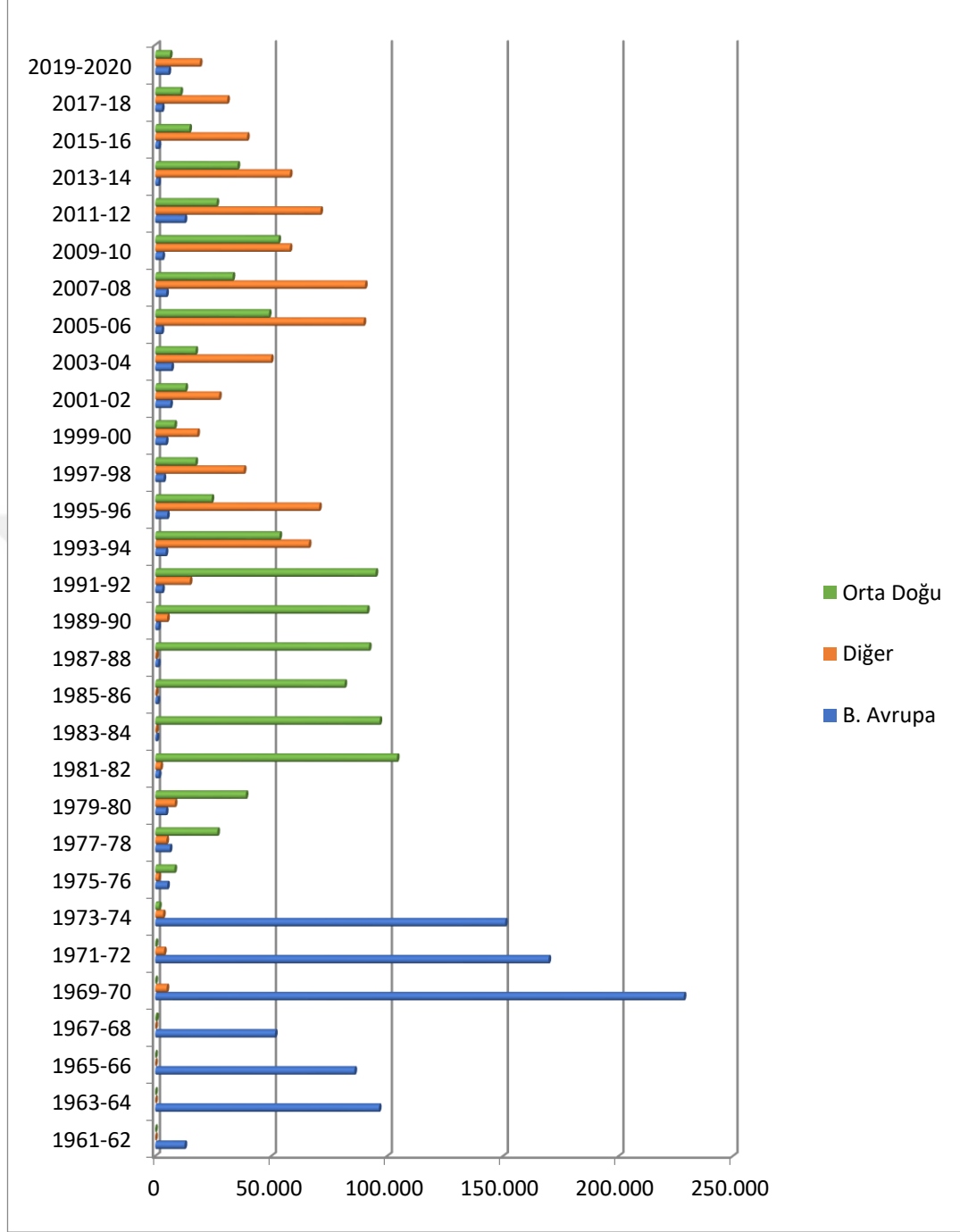
Arap ülkelerinin iş gücü talebi önceleri yerli işgücü, sonra diğer Araplar yönünde idi. Zamanla bölgede Arap ülkelerinden gelen işçilere karşı oluşan husumet, Araplar dışındaki yabancı işgücü istihdamını arttırdı. 1970'li yıllar itibariyle Ortadoğu ülkelerinde işgücü talebi, bölgenin Arap olmayan, Türk ve Pakistanlı işçilerince karşılandı. Yoğun iş gücü talebi zamanla bölge dışından Güney Asyalı ve Uzak Doğulu işçilere kaymış oldu.¹¹⁸ Bu yönüyle Ortadoğu ülkeleri, Türk işçileri için yeni bir umut kapısı haline geldi.

¹¹⁶ Nusret, Ekin, "Türkiye'den Dış Göçün 25. Yılında: Beklentiler ve Gerçekler" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 43, S. 1-4, ss. 288.

¹¹⁷ Abdullah Gül, "Orta Doğu Ülkelerinde Türk İşgücü ve Bu Ülkelerin İşgücü Açığı" *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, C. 0, S.37-38, ss. 105.

¹¹⁸ Kurtuluş, "Uluslararası Göç...", ss.12-14.

Grafik- 1. Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) Tarafından Yurt Dışına Yapılan İşçi Göndermeleri

Kaynak: Türkiye İş Kurumu-İŞKUR, İstatistik Yıllığı Tabloları 1961-2020 Yurt Dışına Yapılan İşçi Göndermeleri.

Grafik- 1, Türkiye İş Kurumu- İŞKUR İstatistik Yıllıkları verilerine dayanarak oluşturuldu. Türkiye’den yurt dışına yaşanan iş gücü göçlerinin, 1961 – 1974 yılları arasında Batı Avrupa ülkelerine doğru yoğunlukta olduğu görüldü. Çünkü 1974 yılı itibariyle küresel ekonomik bunalım ve petrol krizi, Batı Avrupa ülkelerinin yabancı

iş gücüne kısıtlama getirmesine neden olmuştu. Bu durum Türk emek gücünü yeni bir iş sahası olan Ortadoğu bölgesine yönlendirdi.

Grafik- 1'e göre, Ortadoğu ülkelerine yaşanan ilk iş gücü akımı 1967 yılında başladı. Bu bağlamda Türk emek gücünün hedef ülkesi öncelikle Libya ve Suudi Arabistan oldu. İlk etapta 92'si Libya ve 342'si Suudi Arabistan olmak üzere 434 kişilik bir işçi grubu bölgeye yöneldi. 1974 yılından itibaren bölgeye yaşanan göçlerde önemli artışlar meydana geldi. Ortadoğu ülkelerine olan göçün zirve noktasını, 1981-1982 yılları arasında yaşanan işçi akımı oluşturdu. Bu yıllarda Ortadoğu ülkelerine 104.250 kişiden oluşan iş gücü göçü sağlandı. Bireysel işçi gidişlerinin yanı sıra Ortadoğu ülkelerine yapılacak bayındırlık işleri için Türk özel sektör temsilcileri ile yapılan ikili anlaşmalar bu sıçrayışın altyapısını oluşturdu.¹¹⁹ 1990'lı yılların ortalarına kadar Türkiye'den Ortadoğu ülkelerine yönelen emek göçü, dünyanın diğer ülkelerine yönelen göçe nazaran oldukça yüksekti. Bu durum, Türk işçiler açısından artık Ortadoğu'nun yeni bir iş kapısı olarak görüldüğünün açık bir göstergesi oldu.

Türk hükümetleri, Türkiye'de yaşanan işsizlik probleminin getirdiği kaygılarla, Türk işçilerine yeni açık kapılar bulma arayışına girdi ve bu arayış Arap ülkelerinin işgücü talepleri ile örtüştü. 1980'li yıllarda Suudi Arabistan, Libya ve Irak, Türkiye'den önemli miktarda işgücü alan Ortadoğu ülkeleri payesine yükseldi. 1990 yılına gelindiğinde Türkiye'den Arap ülkelerine giden işçi sayısı 500.000'e ulaştı. 1990 yılında meydana gelen Körfez Krizi, bölgeye doğru yaşanan göçlerde duraklama devrini yaşattı. Diğer yandan petrol zengini ülkelerin büyük çoğunluğu altyapı projelerini tamamladı. Bu da Türkiye'den bölgeye yönelen işgücünü azaltıcı etkide bulundu. Türk işgücü, Körfez Krizi'nin olumsuz koşulları neticesinde bölgede yaşanan işgücü alımlarının düşmesiyle BDT ülkelerine yöneldi. Bu da Türkiye'den yeni bölgeye yönelen farklı bir göç dalgası yarattı.¹²⁰

Ortadoğu çalışmalarıyla tanınan Selver Özözen Kahraman, günümüzde yurt dışında ikameti 4,5 milyonu bulan Türkiye doğumlu bireyin 1 milyonunun Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yaşadığına değindi. Bu bağlamda Türkiye'den Ortadoğu

¹¹⁹ Mutluer, "Uluslararası Göçler...", s.56.

¹²⁰ Ahmet İçduygu, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Uluslararası Göç Tartışmaları, TÜSİAD, Yayın No: T/2006-12/427, Mikado Matbaacılık, Ankara 2006, ss. 65-66.

lkelerine gerekleŖen iŖi glerini ekonomik ve siyasal kırılmalara bağlı olarak 4 döneme ayırdı. Bu ayrımı, 1980 yılına kadar “BaŖlangı Dönemi”, 1980-1994 “Yüksek ArtıŖ Dönemi”, 1994-2004 “Rekabet, Kriz, Gerileme Dönemi” ve 2004 sonrası ise “İkinci YkseliŖ Dönemi” olarak belirtti.¹²¹ Ortadoğu’da iŖ gücü göçünün yıllar içindeki sayısal dalgalanma sebebini, bölgenin ülke içi ve dıŖı siyasal krizlerden, petrol fiyatlarındaki hareketlenmelerden etkilenmesi oluŖturdu. Kahraman’ın Türkiye’den Ortadoğu ülkelerine yönelen iŖ gücü göçünün dönemsel sınıflandırması, Türkiye-İŖKUR verileri ile paralellik gösterdi.

2.4.1. Ortadoğu lkelerine Giden İŖilerin Analizi

1973 yılı itibariyle Ortadoğu, ekonomik açıdan hızla kalkınma sürecine girdi. Bu durum, bölge ülkeleri arasındaki iŖgc sınırlılığını ortaya çıkararak, göçmen iŖiler üzerinde yoğun bir ilgi oluŖtu. İlk etapta Arap lkelerinde nitelikli iŖgc ihtiyacının sebepleri; nüfus azlığı, iŖgcnde kadınların yoksunluğu, nüfusun büyük çoğunluğunun öğrenim sürecinde yer almasıydı.¹²² zge Koyun’a göre ise, son yıllarda Ortadoğu’ya yönelen iŖ gücü ihtiyacının sebepleri; Arap lkelerinde nüfusun ve nitelikli iŖ gücünün az olması, yerli emek gücünün iŖ piyasalarına katılım dŖklėnden kaynaklandı. Yerliler belli sektörlerde alıŖmayı reddederek, nüfus çoğunluğu genç olmasına rağmen, övünç kaynağı olarak görülen çiftçilik ve hayvancılık gibi geleneksel sektörleri tercih etti. Ailevi destek, patronaj, toprak baėıŖları ve kefillikten kazanılan gelirse, Suudi vatandaşlarını ekonomiye katkı sağlamaktan alıkoyan diğer sebepleri oluŖturdu.¹²³

Ortadoğu’da alıŖacak yabancı iŖiler, kefalet sistemi içerisinde (kafala system) lkeye kabul edildi. Zira kefaletle gelen yabancı iŖilerin, iŖverene bağlanması amaçlandı. Yani kefalet, bir nevi Arap kökenli iŖverenlerin, yabancı iŖileri kendi sponsorluğunda ülkesine alan sistemin adıydı. Bu sistemde iŖveren, sponsorluğu karŖılıėında yabancı iŖilerin hak ve hareketlerine kısıtlama getirdi, aile birleŖmelerinin önüne geçti, iŖinin iŖ ortamını terk etmesi halinde onu yasadıŖı ilan

¹²¹ Selver zzen, Kahraman, “Türkiye’den Ortadoğu-Kuzey Afrika (ODKA) lkelerine İŖgc Göçünün Kuramsal ve Mekânsal Değerlendirmesi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 9, S.2, ss. 1168.

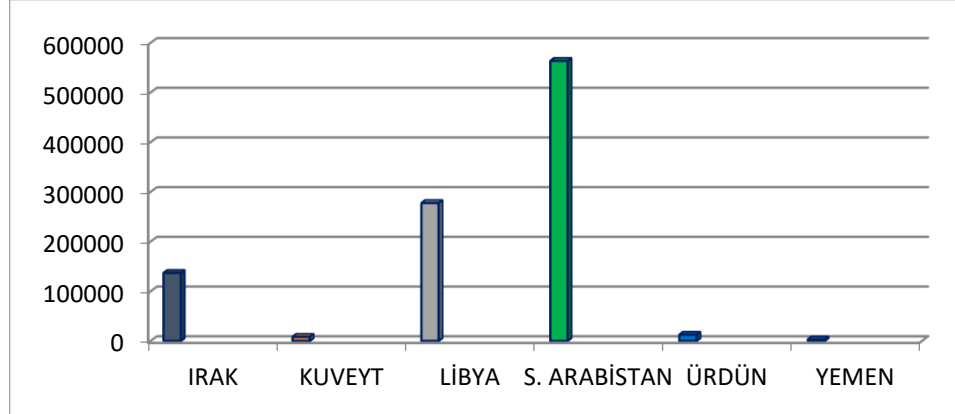
¹²² Gençler, “Ortadoğu ülkelerine...” s.60.

¹²³ zge Koyun, *Suudi Arabistan’daki Petrol Gelirlerinin Sosyal Yapıya Olan Etkisi*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu AraŖtırmaları Enstitüsü, (YayımlanmamıŖ Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, ss.69-70.

etme yetkisine sahip oldu. Bu durum pek çok göçmen işçinin mağduriyet yaşamasına sebebiyet verdi. Haksız yere yasa dışı ilan edilen pek çok yabancı işçi, hapis cezasına maruz kaldı.¹²⁴

Türkiye’den Arap ülkelerine yönelen emek göçü, küresel ve bölgesel değişimlere paralel gelişerek günümüze değin dalgalı biçimde devam etti. Bölgede, 1973 sonrası artan petrol gelirlerine istinaden sözleşmeli emek göçü görüldü. Bu kapsamda başlarda Hindistan, Pakistan sonra Filipinler, Endonezya, Tayland, Kore, Bangladeş ve son olarak Sri Lanka’dan emek göçü ithal edildi. 1985 yılı itibariyle 2 Milyonu Suudi Arabistan’da olmak üzere 3,2 Milyon Asya kökenli işçi Körfez ülkelerinde çalıştı. Filipinliler ile Koreliler; şoför, teknisyen, marangoz, diğerleri ise mühendis, hemşire gibi profesyonel veya yarı profesyonel işçilikleri meydana getirdi. Evlerde çalışacak hizmetlere yönelik Filipinler, Endonezya, Tayland, Kore veya Sri Lanka gibi Asya ülkelerinden bölgeye pek çok kadın işçi gitti. Yasal güvenceleri olmayan Asyalı işçiler, Ortadoğu ülkelerinde zor koşullarla karşı karşıya kaldı. Yaşam koşulları katı iş sözleşmelerine bağlandı. Uzun çalışma saatlerinin aile birleşimlerine izin verilmedi. İş yerinde karşılaştıkları sorunlar karşısında her an sınır dışı edilme tehlikeleri oldu. Ancak Asyalı işçiler için Ortadoğu ülkelerinin tek cazip yanı kendi ülkelerinden kazanacakları maaşın fazlasını almaları oldu.¹²⁵

Grafik- 2. Ortadoğu Ülkelerine Yönelen Türk İşçilerin Ülkelere Göre Dağılımı

Kaynak: Türkiye İş Kurumu-İŞKUR, İstatistik Yıllığı Tabloları 1961-2020 Yurt Dışına Yapılan İşçi Göndermeleri.

¹²⁴ Martin Godfrey, Martin Ruhs vd., “Migrant Domestic Workers In Kuwait: Findings Based On A Field Survey And Additional Research”, *Gender & Migration In Arab States The Case Of Domestic Workers* (Ed. Simel Esim, Monica Smith), International Labour Organisation, Beirut 2004, pp. 54.

¹²⁵ Castles - Miller, “Göçler Çağı...”, s.227-229.

Grafik-2’de 1967 yılından 2020’ye kadar Türkiye İş Kurumu verilerine göre Türkiye’den Ortadoğu bölgesine giden işçilerin ülkelere göre dağılımı gösterildi. Buna göre, Türk iş gücünün Ortadoğu Bölgesindeki en istikrarlı ülkeleri Libya ve Suudi Arabistan oldu. 2020 yılına kadar çalışma amacıyla, Türkiye’den Libya’ya 277.503, Suudi Arabistan’a 563.466 Türk işçisi gitti. Bu ülkeleri 136.584 işçiyle Irak, 12.511 Ürdün, 8.252 Kuveyt ve 2.976 Yemen takip etti. Suudi Arabistan Türkiye’den giden işçilerin en yüksek olduğu Ortadoğu ülkesi olması bakımından dikkat çekti. Arap ülkeleri arasında Suudi Arabistan’ı sırasıyla Libya, Irak, Ürdün, Kuveyt ve Yemen takip etti.

Türk işçiler, ilk olarak Arap ülkelerinden Libya’ya bireysel çabalar neticesinde ulaştı. Akabinde Türkiye, 1975 yılında Libya ile yaptığı iş gücü anlaşması çerçevesinde işçilerini gönderdi. 1975 yılı itibariyle Türk özel sektör firmalarının Libya’da bayındırlık işlerine dahil olmasıyla, pek çok Türk iş gücü ülkede inşaat alanında yoğunlaştı. Anlaşma sonrası Libya’ya giden Türk işçi sayısı 1976’da 1.832, 1980’de 15.085, 1981’de ise 30.667’ye ulaştı. Asıl gidişlerin 1977 yılından sonra başladığı Suudi Arabistan’da Türk işçilerin sayısı, 1979 yılında 8.522, 1983 yılında 20.238, 1985 yılında 35.067 kişiye ulaştı. 1995 yılından sonra her yıl ortalama 5.000 Türk işçisini ülkesine kabul eden Suudi Arabistan, Türkiye’den işgücü talebinde bulunan en istikrarlı ülke konumunda oldu.¹²⁶

Öte yandan Ortadoğu ülkelerine giden Türk işgücü, Batı modeline uymayan özellikler gösterdi. Batı modelinde, işgücü ithalatçısı ülkeler talepte bulundu. İşgücü tedarikçisi konumundaki Türkiye’den, aranan nitelik ve sayıya göre personel istedi. Ancak Ortadoğu ülkelerine giden Türk iş gücü, genellikle gidilen ülkede faaliyette bulunacak Türk firmaları tarafından talep edilerek, başlarda bizzat Türk iş adamlarının denetiminden geçti.¹²⁷ Sonraları bu işgücü göçleri, bireysel gidişlerin yoğunluk kazandığı bir seyir izledi. Diğer yandan Batı modelinde iş gücünün dağılımı sanayi kentlerinde yoğunlaştı. Ancak Ortadoğu’da sektörler arasındaki işgücü dağılımı farklılaştı. Bölgenin iş gücü dağılımı, petrol endüstrisinin veya yan ürünlerinin olduğu bölgeler etrafında yoğunlaştı. Ayrıca bölgeye getirilen yabancı iş gücü sayısı, bazı Ortadoğu ülkelerinde yerli nüfusu aştı. Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal

¹²⁶ Mutluer, “Uluslararası Göçler...”, s.56.

¹²⁷ Gençler, “Ortadoğu Ülkelerine...”s.88.

Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü (DİYİH) verilerine göre, 2016 yılında Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, S. Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri %12 oranında yerli nüfusa sahipti. Bu körfez ülkeleri, en düşük yerli nüfus oranına karşılık %88 oranında yabancı nüfusu bünyesinde barındırdı. Bunun nedeni yer altı kaynaklarının işlenmesiyle zenginleşen ülke vatandaşlarının iş gücü sunmamasına bağlı olarak, sürekli artan işgücü ihtiyacı oldu.¹²⁸ Diğer yandan Ortadoğu bölgesine yönelen iş gücünün cinsiyet dağılımı, Batı modeline uymayan diğer bir farklı özellik oldu.

Tablo-2. 1961-2020 Yılları Arasında Türkiye’den Giden İşçilerin Cinsiyet Dağılımı

BÖLGE	ERKEK	KADIN	ERKEK%	KADIN%
Batı Avrupa	734.203	152.964	82,76	17,24
Ortadoğu	1.000.432	1.130	99,89	0,11
Diğer Ülkeler	774.686	4.560	99,41	0,59
Toplam	2.509.321	158.654	94,05	5,95

Tablo-2’de, Türkiye İş Kurumu aracılığıyla yurt dışına yapılan iş gücü göndermelerinin cinsiyete göre dağılımı gösterildi. 1961 yılından günümüze, %94,05 oranıyla erkekler, Türkiye’den dış ülkelere yayılan emek gücünün ağırlıklı grubunu oluşturdu. Ortadoğu ülkelerine giden kadın sayısının oldukça az olması önemli bir ayrıntı olarak göze çarptı. Bölgesel olarak, Türkiye’den %17,24 oranıyla en yüksek kadın sayısını, B. Avrupa ülkelerine gidenler oluşturdu. Ortadoğu ile diğer ülkelere giden kadın sayısının toplamı sadece 0,70%’de kaldı. Tablo, Batı Avrupa ülkelerine yönelen erkek yanı sıra kadın sayısının da yüksekliğini ortaya koyarken, Ortadoğu ülkeleri ile Bağımsız Devlet Topluluğu ülkelerine yönelen göçlerin erkek ağırlıklı olarak gerçekleştiğini gözler önüne serdi.

Türkiye’den Batı Avrupa’ya giden işgücü akımı, gidilen ülkenin tarihi ve coğrafi uzaklığı ile bağdaşmamaktaydı. Bu işçiler, din ve kültür birlikteliğinin olmadığı B. Avrupa ülkelerine giderken, orada konuşulan dile yabancıydılar. Bu durum Türk işçilerin uyum sürecini uzatıcı etki yaparken, aksine Ortadoğu’ya giden Türk iş gücünün büyük bir kısmının konuşulan dile aşina olması kendilerini daha avantajlı bir konuma getirmişti. Müslüman ülkeden gelmiş olması sebebiyle çalışma,

¹²⁸ ÇSGB, DİYİH 2016 Yılı Raporu Yurt Dışındaki Vatandaşlarımıza İlişkin Gelişmeler ve Sayısal Bilgiler, e-bülten: <https://www.cs.gb.gov.tr/yayinlar/raporlar/dis-iliskiler>, E.T.: 28.03.2021., ss. 290.

ilişkiler ve sosyal temaslar açısından yabancılık çekmeyeceği bir bölgede çalışma imkânı buldu.¹²⁹ Bu durum Ortadoğu ülkesine giden Türk işçilerin uyum sürecini kısalttı. Zira onlar, aşina oldukları dilin kullanıldığı ülkelere gittiler. Tarihi, kültürel ve coğrafi yakınlığı bulunan ülkelerde çalışma imkânı buldular.

Nermin Abadan Unat, Ortadoğu Türk işgücü akımının kendine has özelliklerini altı noktada özetledi. Buna göre Ortadoğu ülkelerinde işgücünün neredeyse tamamı erkeklerden oluştu. Kadın işgücü sınırlı tutulan istihdam alanlarından ibaret kaldı. B. Avrupa ülkelerinde aile birleşimine izin veren bir iş gücü yapısı vardı. Ancak Ortadoğu ülkelerinde göçmen işçilerin aileleri ile birleşmesine izin verilmedi. İşgücü akımının B. Avrupa ayağı, ikili devlet anlaşmaları ile şekillendi. Ortadoğu’da devletler arasında ikili anlaşma geleneği görülmedi. Diğer yandan Ortadoğu ülkelerinde işe alınmalar toplu anlaşma yoluyla yapıldı. İşgücü isteyen ülkelerin ihtiyacı; firma, şirketler, yerel simsarlar, özel aracilar ve çok uluslu şirketlerin ilgili birimlerince gerçekleşti.¹³⁰

Ortadoğu ülkelerine giden Türk işçileri, emeğini veya sınırlı olan sermayesini koymak suretiyle çalıştı. Öyle ki Suudi Arabistan gibi Arap ülkeleri, yabancıların iş kanunlarıyla kendi hesabına çalışmasını yasakladı. Türk işçilerin pek çoğu Ortadoğu’da, kefalet sistemi ile kefilin sponsorluğunda, onayında çalıştı. Fakat kefilin, işyeri işletme sorumluluğunu farklı yollarla bir başkasına devrettiği örneklerine de rastlandı. Kefil işyerini, kira, kar payı veya herhangi bir hisse karşılığında bir başka yabancıya verdi. Pek çok yabancının yaptığı gibi Türk işçilerinden bazıları da bu yolu takip etti. Kefilleri ile anlaşarak tüm işletmenin sorumluluğunu üstlendi.¹³¹ Bu bağlamda Arap ülkelerinde Türk işçiler yoğunluklu olarak berber, kuaför, aşçı, kebabçı, boyacı, mobilyacı, kuyumcu, marangoz, terzi, döşemeci, inşaatçı veya inşaat taşeronu, otomobil tamirciliği gibi meslekler üzerinde hizmet verdi.¹³²

2.4.2. Hatay’dan Ortadoğu Ülkelerine Giden İşçilerin Özellikleri

Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri gibi Ortadoğu ülkelerinin iktisadi açıdan ilerlemesinin tek yolu işgücü ihracıydı. Fakat

¹²⁹ Gençler, “*Ortadoğu Ülkelerine...*” s.102-103.

¹³⁰ Abadan-Unat, “*Bitmeyen Göç...*”, ss.124.

¹³¹ ÇSGB, “*2016 Yılı ...*”, ss. 349.

¹³² Kahraman, “*Türkiye’den Ortadoğu...*” ss. 1172.

kalkınma hamlesindeki Ortadoğu ülkelerinin iş gücü ihtiyacı, 1940 yılı sonlarından 1970 yılı başlarına kadar Körfez ülkelerine giden, çoğunluğunu Arap kökenlilerin oluşturduğu işçilerce karşılandı. 1970 yılı başlarından 1980 yılı sonlarına kadar petrol gelirlerindeki artışla Ortadoğu ülkelerinde durum değişiklik gösterirken, Araplar ve Asyalılar bölgenin yoğunluklu işgücünü oluşturdu. Bölge, 1980 sonrası Arap olmayan işgücü oranının bir hayli fazlalaştığı döneme girdi. Türkiye’den Ortadoğu ülkelere yönelik işgücü ihracı, 1973 sonrasında yaşanan Petrol Krizi ile artış gösterdi. Kriz neticesinde artan petrol gelirleri, Arap ülkelerinde imar faaliyetlerinin başlamasına kapı araladı. Bu dönem, dünya müteahhitlik firmaları içinde Türk firmaları, Ortadoğu taahhüt pazarına girdi. 1980’e kadar Türk firmaları, Libya, Suudi Arabistan ve Irak’ta ihale değeri 3.517 milyon doları bulan piyasa değeriyle faaliyet gösterdi.¹³³ Böylelikle, Türkiye’nin birçok kentinden Ortadoğu’nun çeşitli ülkelerine önemli bir ticaret ağı, emek akışı sağlandı.

Türkiye’nin, Ortadoğu ile olan ticaret, emek akışı içerisinde Hatay kenti ayrıcalıklı bir konumda yer aldı. Çünkü Hatay, bölgeye geçişlerin yoğun şekilde yaşandığı bir kent olma özelliği taşıdı. Türkiye’den Ortadoğu’ya giden işçilerin önemli bir çoğunluğunu, Hatay içerisinde ikamet eden yurttaşlar oluşturdu. Zira Hatay coğrafi konumuyla, Türkiye’nin Ortadoğu ülkelerine uzanan köprüsü konumunda yer almaktadır. Bu, legal veya illegal sınır ötesi geçişleri kolaylaştırarak, kendi imkânları ile bölgeye giden pek çok Hataylı işçinin, çalışma veya oturma izni almasını sağladı. Öte yandan, sınır kentleri arasındaki dini ve kültürel geçmişin ortak izler barındırması, söz konusu bölgelerin göç potansiyeline ivme kazandırdı.

¹³³ Berrak Kurtuluş, *Ortadoğu Ülkelerine Türk İşgücü Akımı: Libya ve Suudi Arabistan Örneği*, İstanbul Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi TÜBESS), İstanbul 1988), ss.100-101.

Tablo-3. Hatay'dan Ortadoğu Ülkelerine Yönelen İşgücünün Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	BAE	Irak	Katar	Kuveyt	Libya	S. Arabistan	Suriye	Ürdün	Yemen	Diğer	Toplam
1978					95	576				54	725
1979					37	974				31	1.042
1980					65	2				19	86
1981		215			593	2.564		5		50	3.427
1982		89		3	311	1.658		8		-	2.069
1983		82		9	146	526		2		2	767
1984		33			104	1.990		1	1	-	2.129
1985		11			63	2.231			4	-	2.309
1986		52		1	73	2.433			6	3	2.568
1987		28		2	107	6.528				9	6.674
1988		74		49	125	7.971				6	8.225
1989		23		55	104	7.089				10	7.281
1990		14		19	84	7.973					8.090
1991				38	28	12.191				51	12.308
1992				86	19	12.549	33			67	12.754
1993				19	34	4.799				224	5.076
1994				3	7	2.835				517	3.362
1995				5	39	2.248	4			411	2.707
1996				3	62	1.802				406	2.273
1997				1	35	1.670				505	2.211
1998					14	1.594				257	1.865
1999					3	1.000				165	1.168
2000					4	335				174	513
2001					1	130				127	258
2002						38				105	143
2003					36	94				370	500
2004					5	27				256	288
2005	7	16	36		14	51				416	540
2006	14	33	91	28	7	20				627	820
2007	36	1	153	76	1	1744		7		97	2.115
2008	23	1	24		1	301				49	399
2009	16	1	14			324				31	386
2010	4		10		2	584				21	621
2011			2			280				28	310
2012						51				4	55
2013		38				37				2	77
2014										21	21
2015						2					2
Genel Toplam	100	711	330	397	2.219	87.221	37	23	11	5.115	96.164

Tablo- 3'te, Türkiye İş Kurumu-İŞKUR verilerine göre Hatay kentinden Ortadoğu ülkelerine yönelen iş gücü dağılımı gösterildi. İŞKUR, Türkiye genelinde iller bazında yurt dışına yapılan göndermelerin sayısal bilgilerini 2015 yılına kadar paylaştı. Buna göre 1978'den 2015 yılına kadar İŞKUR aracılığıyla Hatay'dan 96.164

işçi dünyanın çeşitli ülkelerine çalışma amacıyla giderken, bu işçilerin %94,6'sını Ortadoğu ülkelerine yönelen işçiler oluşturdu. Bu oran, Türkiye genelinde İŞKUR aracılığıyla Ortadoğu ülkelerine giden işçilerin %9,1'ini oluşturmaktadır.

Hatay'dan yurt dışına yönelen göçler, 1959 yılında Avrupa ülkelerine yönelik gerçekleşmekteyken, 1975 yılı sonrası Ortadoğu ülkelerine doğru yön değiştirdi. Yaşanan bu süreçte, Hatay'dan Arap ülkelerine giden göçün yönü istikrarlı şekilde Libya ve Suudi Arabistan ülkeleri özelinde yoğunlaştı. Libya ve Suudi Arabistan Türk iş gücünün yurt dışı istihdamında kilit mevkide oldu.¹³⁴ Hatay'dan 1975 yılında Libya'ya, 1978 yılında Suudi Arabistan'a yapılan işgücü göçlerinin hızı 1990 ile 1992 yılları arasında en yüksek seviyeye ulaşırken, 2010 yılına gelindiğinde işçi ücretlerinde önemli değişimler yaşandı.¹³⁵ Sonraki nesillerin üniversite eğitime odaklanması, gidilecek bölgenin cazibe merkezi olmaktan çıkmaya başlaması ve hayat pahalılığı, Ortadoğu'ya yönelen göçlerde gözle görülür düşüşe neden oldu.

Hatay'dan giden işçilerin ülkelere göre dağılımına bakıldığında, Suudi Arabistan ve Libya öne çıktı. Hataylı işçilerin %91'ini, S. Arabistan'a gidenlerin oluşturduğu tespit edildi. Böylelikle tüm dönemlerde Hataylı işçiler açısından en istikrarlı ülkenin Suudi Arabistan olduğu anlaşıldı. Bu ülkeleri sırasıyla Libya, Irak, Kuveyt, Katar, BAE, Suriye, Ürdün ve Yemen izledi. Fakat Hataylı işçilerle yapılan mülakatlardan edinilen bilgilere göre, resmi istatistiklere yansımayan pek çok veri ile karşılaşmanın mümkün olabileceği gözlemlendi. Kahraman, Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine yönelen iş gücü sayısal verilerinin resmi kaynakların çok ötesinde olması gerektiğini aktardı. Ayrıca Hataylı işçilerin günümüzde, Ortadoğu ülkelerinin yanı sıra pek çok Kuzey Afrika ve Asya ülkelerine olan yönelimini de gün yüzüne çıkardı.¹³⁶

Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine giden işçilerin çoğunluğunu kalifiye, yarı kalifiye veya vasıfsız erkek işçiler oluşturdu. Öyle ki Türkiye'nin diğer illerinde olduğu gibi, Ortadoğu ülkelerine giden kadın nüfusun sınırlılığı Hatay kentinde de hissedildi. Sevsem Çiçek yaptığı araştırmada, Hatay'dan Suudi Arabistan'a giden

¹³⁴ Kurtuluş, "Ortadoğu Ülkelerine", s.153.

¹³⁵ Deniz Cengiz, *Hatay'dan Suudi Arabistan'a Olan Göçler; Samandağ İlçesi Örneği*, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2012), ss.60.

¹³⁶ Selver Özözen Kahraman, Vedat Çalışkan, Berrin, Gültay "Hatay'dan Ortadoğu'ya İşgücü Göçünün Bilinmeyenleri", *IX. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Göç ve Toplum Bildiriler Kitabı*, 15 – 17 Kasım 2018 – Çanakkale, (Ed.: Bünyamin Bacak, Özgür Topkaya vd.), Çanakkale 2018, ss. 576.

sınırlı sayıdaki kadının, bölgeye eşlerinin göç etmesi sonucunda yer değiştirdiğini gösterdi. Kadınların Suudi Arabistan’a göçünün bağımsız gerçekleşmemesinin sebebini; ülkede kadın işçi talebinin olmaması, kadınlara özgü iş alanlarının risk taşıması ile açıkladı.¹³⁷

Hataylı işçilerin büyük çoğunluğu, Ortadoğu ülkelerindeki diğer yabancı işçiler gibi emeği yoğun işlerde faaliyet yürüttü. Hatay’dan gidenler, kalifiye, yarı kalifiye ve vasıfsız işçilerden oluştu. Bu işler arasında, özellikle berberlik mesleğinin Hataylı işçiler arasında yaygın olduğu görüldü. Berberlik, Suudi inanışına göre günah sayılmakta ve göçmen işi olarak görülmekteydi. Bu minvalde Hataylı işçiler berberlik mesleği başta olmak üzere; lokantacılık (aşçı, pizzacı, kebabçı vs.), inşaat sektörünün değişik aşamalarında (sıvacı, duvarcı, boyacı vs.), oto tamiri, marangozluk, şoförlük, fotoğrafçılık mesleklerinde faaliyet gösterdi.¹³⁸

¹³⁷ Sevsem Çiçek, *Türkiye’de Hatay Merkez İlçeden Suudi Arabistan’a Eşleriyle Birlikte Göç Eden Kadınların Yeni Toplumsal Yaşama Uyum Süreçleri*, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2011), ss. 154-155.

¹³⁸ Kahraman vd., “Hatay’dan Orta...”, s.577.

III. BÖLÜM

3. HATAY'DAN ORTADOĞU BÖLGESİNE YÖNELEN İŞ GÜCÜ GÖÇÜNE YÖNELİK SAPTANAN BULGULAR

3.1. Ortadoğu Ülkelerine Göç Eden Çalışma Grubunun Özellikleri

Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine yönelen emek göçü ilişkin gerçekleştirilen çalışma, anket yoluyla yapıldı. Anket çalışması gerçekleştirilen işçilerin bir kısmına sözlü mülakat uygulandı. Anket ve sözlü mülakat, Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine çalışma amacıyla giden işçilere tatbik edildi. Bu işçilerin tamamının, geçmiş yaşantısında uzun süreli ya da aralıklarla, sürekli tekrarlanan veya hali hazırda Ortadoğu göç zincirinin birer halkası konumunda olmasına dikkat edildi. Anketin ilk soruları, çalışma grubunu tanımaya yönelik olarak hazırlandı.

Anket çalışmasında, 500'ü erkek (96,53%), 15 kadın katılımcı, (2,9%), cinsiyet bilgisini paylaşmak istemeyen 3 katılımcı (0,57%) ile birlikte toplamda 518 kişi yer aldı. Katılımcılardan 103'ünün (19,88%) 18 – 29, 248'inin (47,88%) 30 – 44, 138'inin (26,64 %) 45-59, 26'sının (5,02 %) 60 – 80 yaş aralığında olduğu görüldü. Katılımcıların 3'ü (0,58%), yaş bilgisini paylaşmak istemedi. Ankete katılanların medeni durumuna ilişkin 515 (99,42%) yanıt alındı. 3 (0,58%) katılımcı bu bilgiyi paylaşmak istemedi. Katılımcıların 391'inin (75,48%) evli, 106'sının (20,46%) bekâr, 18'inin ise (3,48%) boşanmış olduğu anlaşıldı.

Katılımcıların nereli olduklarına dair soruya verdikleri yanıtlara 514 (99,23%) cevap alındı. 4 (0,77%) katılımcı bu bilgiyi paylaşmak istemedi. Katılımcıların 137'si (26,45%) Samandağ, 125'i (24,13%) Defne, 108'i (20,85%) Antakya, 40'ı (7,72%) Altınözü, 33'ü (6,37%) İskenderun, 32'si (6,18%) Arsuz, 18'i (3,47%) Reyhanlı, 8'i (1,54%) Yayladağı, 4'ü (0,77%) Hassa, 3'ü (0,58%) Kırıkhan ilçelerinde ikamet edenlerden oluştu. Belen, Payas ve Dört Yol ilçelerinden de 2'şer katılımcı yer aldı. Bu ilçelerden de toplamda 6 birey (1,17%) anketimize katılmış oldu. Ankette, Kumlu ve Erzin ilçelerinden herhangi bir katılımcıya rastlanılmadı.

Çalışma grubunun eğitim durumuna ilişkin soruya 518 (100%) yanıt alındı. Katılımcıların eğitim düzeyi, 144'ü (27,8%) “İlkokul”, 135'i (26,06%) “Ortaokul”, 113'ü (21,81%) “Lise – Ön Lisans”, 56'sı (10,81%) “Lise – Ön Lisans Terk”, 44'ü (8,49%) “Ortaokul Terk”, 22'si (4,25%) “Lisans ve Lisans Üstü” olarak şekillendi.

Ayrıca katılımcılardan 2'si (0,40%) "İlkokul Terk", 1'i (0,19%) "Tahsili Yok", 1'i (0,19%) ise "Okuma-Yazma Biliyor" seçeneğini işaretledi.

Katılımcıların göç öncesi Türkiye'de hangi işle meşgul olduklarına dair soruya verdikleri yanıt sayısı 476 (91,89%) oldu. 42 (8,11%) katılımcı bu bilgiyi paylaşmak istemedi ve soruyu yanıtsız bıraktı. Bu soruda katılımcılara "Diğer" seçeneği de sunulurken, seçeneği işaretleyip cevabını yazılı şekilde sunanlar olduğu gibi herhangi bir cevap vermeyenlere de rastlandı. Soruya yazılı olarak cevap veren 17 (3,28%) katılımcıya rastlandı. Cevabını yazılı şekilde ileten katılımcıların yanıtları oldukça farklılık gösterdi. Bu sebeple yanıtlar kategorize edildi. Bunların çeşitli sektörlerdeki dağılımı değerlendirildi. Bu bağlamda kantinci, aşçı, lokantacı, fırıncı, tatlıcı gibi yanıtlar "Gıda Sektöründe", su tesisatçısı, inşaat, elektrikçi, duvarcı, elektrik teknisyeni gibi yanıtlar "İnşaat Sektörü" başlığı altında toplandı. Neticede katılımcıların iş uğraşı, 123 (23,75%) "Berber", 91 (17,57%) "Serbest Meslek", 75 (14,48%) "Gıda Sektörü", 43 (8,3%) "Öğrenci", 36 (6,95%) "Oto Tamirci", 25 (4,82%) "Kaynakçı", 19 (3,67%) "İnşaat Sektörü", 17 (3,28%) "Tır Şoförü", 11 (2,12%) "Kuaför", 10 (1,93%) "Mobilyacı", 3 (0,58%) "Terzi", 3 (0,58%) "Muhasebeci", 3 (0,58%) "İşsiz" olarak kayda geçti.

Hatay'dan Ortadoğu coğrafyasına yönelen katılımcıların özellikleri değerlendirildiğinde bazı çıkarımlara ulaşıldı. Katılımcıların cinsiyet oranına bakıldığında, anket grubunun çoğunluğunu erkekler (96,53%) oluşturdu. Bu durum, Ortadoğu ülkelerindeki emek yoğun işlerin, yurt dışından sağlanan yabancı iş gücüyle üstlenildiğini gösterdi. Katılımcıların 30-44 yaş aralığı, 47,88% oranı ile ilk sırada yer aldı. Hataylı işçiler arasında, Ortadoğu göç zincirinin önemli halkasını, 30-44 yaş aralığının oluşturduğu anlaşıldı. 30-44 yaş aralığı, Türkiye'de medeni hali evli olanların bir hayli yüksek olduğu yaş grubu olarak karşımıza çıktı. Anket katılımcılarının 75,48%'inin evli olması, Hataylı işçiler arasında göç sürecinin evlendikten sonra da devam ettiğini gösterdi. Ankete katılım sağlayan kadınların oranı, sadece 2,9%'da kaldı. Bu durum, Türk işçilerin iş amaçlı gittiği Arap ülkelerine, çoğunlukla eşlerini götürmeyi tercih etmediğine işaret etti.

Ankete katılım yüksekliği oranı açısından, Hatay'ın 15 ilçesi arasından Samandağ, Defne ve Antakya ilçeleri ilk üç sırayı aldı. Tabloya göre bu ilçeler en çok işçi gönderenler olarak söylenemese de ilgili ilçelerin ankete katılım oranı yüksekliği

dikkat çekti. Hatay'ın diğer ilçelerinin aksine katılımcılar en yüksek oranda sırasıyla, 26,45% Samandağ, 24,13% Defne ve 20,85% Antakya ilçelerinden oluştu. Bu, Hatay'dan Ortadoğu'ya yönelen işçi göçünün, kentte Arapça dilinin hâkim sahası olan ilçelerinden gerçekleştiğini yansıttı. İlgili tespitlerden başka çalışma grubunun mezuniyet durumları da değerlendirildi. Sahip olunan diploma bakımından 27,8% oran ile İlkokul ve 26,06% oran ile Ortaokul mezunlarının başı çektiği görüldü. Katılımcılara uygulanan anket %53,86'sının henüz lise düzeyinin altında olduğunu gösterdi. Bu oran, Arap ülkelerine yönelen Hataylı işçilerin eğitim seviyesinin düşüklüğünü ortaya koydu. Ayrıca Hataylı gençlerin erken yaşlarda yurt dışına çıktığını da gösterdi.

Hataylı işçilerin göç öncesi memleketlerinde yaptığı meslekler de mercek altına alındı. Meslek bakımından yapılan değerlendirmede %23,75 oranı ile berberlik mesleği birinci sırada yer aldı. Ayrıca katılımcıların, tır şoförlüğü, kaynakçılık, mobilyacılık, oto tamirciliği gibi mesleklerin yanı sıra gıda sektörü ve inşaat sektörü gibi farklı meslek gruplarından oluştuğu görüldü. Meslek gruplarının türü ve çeşitliliği göz önüne alındığında, Hatay'dan Ortadoğu'ya giden işçilerin emek yoğun işlerde çalıştığını gösterdi. Anket çalışması esnasında Hataylı işçilerin genelinin en az birer zanaat sahibi olduğu görüldü. Göç eden işçilerin mesleki durumları göz önüne alındığında yetenekli bireylerden oluştuğu da tespit edildi. Çalışma, Ortadoğu'da petrol ekonomisine bağlı zenginleşen yerli halkın, icrasından imtina ettiği uğraşlarının, dışarıdan gelen göçmen işçilerce çözüme kavuşturulduğunu gösterdi. Bu da Ortadoğu ülkelerinde göçmen işi olarak görülen mesleklerin varlığını ispatladı. Bir başka deyişle, Hataylı işçilerin icrasını ettiği mesleklerin, Ortadoğu'da göçmen işi olarak algılanan mesleklerden oluştuğu gözlemlendi. Öteki taraftan katılımcıların profilleri incelendiğinde yurt dışına gitmeden önce, 0,58% oranında "İşsiz" vasfını taşıyanlara rastlandı. Bu durum, Hatay'dan Ortadoğu'ya yönelen işçiler arasında herhangi bir zanaat ve yetenekten yoksun bireylerinde olabileceğini gösterdi. Az olsa da göç öncesi işsiz katılımcı oran, Ortadoğu ülkelerinde nitelikten yoksun işçilerin varlığını göstermesi noktasında önem taşıdı.

Çalışma grubu, Hatay'dan Ortadoğu coğrafyasının iş cazibesine kapılan emekçilerden oluştu. Katılımcılardan pek çoğu erkek bireylerden meydana geldi. Bunların çoğunluğunu, kendi iş alanlarında yetenekli ve nitelikli insanların

oluşturduğu anlaşıldı. Bu durum, Hataylı işçilerin göç serüveninde ikili bir etki oluşturdu. Türkiye’den giden işçiler, memleketlerinde işsizlik baskısını azalttı. Getirdikleri dövizle Türk ekonomisine katkı sağladı. Diğer yandan Ortadoğu ülkeleri açısından Hataylı işçiler, iş gücü açığını kapatıcı rol üstlendi.

3.2. Ortadoğu Ülkelerine Yönelen Hataylı İşçilerin Göçe Katılım Süreci

Çalışma grubuna yöneltilen diğer sorularda, ulaşılan bulgular tablolar, grafikler ve açıklamalarla sunuldu. Bu doğrultuda katılımcılara, “Göç kararını vermenize yardımcı olan unsurlar nedir?” sorusu soruldu. Verilen yanıtların dağılımı aşağıda Tablo- 4’de gösterildi.

Tablo- 4. Katılımcıların Göç Kararına İlişkin Yanıtlarının Dağılımı

Yanıt	Frekans	Yüzde (%)
Ailevi Sebepler	227	43,82
Eş-Dost-Akraba Teşviki	98	18,92
Ekonomik Sebepler	85	16,41
TV-Reklam-İşçi Alım İlanları	13	2,51
Sosyal Medya Reklamları	6	1,16
Diğer	13	2,51
Yanıtsız	76	14,67
Toplam	518	100

Tablo- 4’e göre Hataylı işçilerin 227’si (43,82%) göçe karar vermede etkili olan ana unsurun ailevi sebepler olduğunu açıkladı. 98’si (18,92%) eş-dost-akraba teşviki, 85’i (16,41%) ekonomik sebepler, 13’ü televizyon-reklam-işçi alım ilanları (2,51%), 6’sı (1,16%) sosyal medya reklamları, kalan 13’ü (2,51%) de diğer nedenler olduğunu belirtti. Ankete katılanlar 76 tanesi ise bu soruya herhangi bir yanıt vermedi.

Saha çalışmalarında, Hataylı gençler arasında Arap ülkelerine yönelmenin adeta bir moda halini aldığı tespit edildi. Görüşmeler işçilerin evlilik planlarını göç hedefi ile idealize ettiğini ortaya koydu. Zira Türk işçiler arasında maddi imkânların kısıtlılığı sebebi ile yuva kurmanın zor olduğu aktarıldı. Bu yönüyle Hataylı işçiler, evlenmeden önce sermaye birikimi sağlamak amacıyla yurt dışına yöneldiğini aktardı. Görüşülen göçmenler ailelerinin evlenmeden önce göç sürecine katılımı noktasında yoğun baskılarının olduğunu belirtti. Evlenilecek gelinin ailesinin de yurt dışına çıkan damat adayına bakış açısının aynı yönde olduğu aktarıldı.

Öte yandan günümüzde Arap ülkelerine yönelen işçilerin pek çoğunun sosyal medya aracılığı ile örgütlendiği de göze çarptı. Hataylı gurbetçiler arasında özellikle “Facebook”, “Instagram” ve “Twitter” gibi sosyal platformların önemli haberleşme aracına dönüştüğü görüldü. Bu sayfalarda pek çok iş ilanı, işçi vizeleri, gidilen ülkeye ait bilgilerin paylaşıldığı tespit edildi. İş ilanlarının niteliğini değerlendiren Türk işçilerin, emek göçü yolculuğuna bu yolla da iştirak ettiği anlaşıldı. Arap ülkelerinde işçilerin sendikal faaliyetler yürütmesi söz konusu olamaz. Ancak sosyal mecraların, bölgedeki işçilerin seslerini duyurması açısından faydalı olduğuna inanılmakta. Hataylı işçilerin sayfa üzerinde paylaştıkları gönderilerde birbirleriyle iletişimde olduğu, barınma gibi ihtiyaçlarını giderme noktasında yardımlaştığı, tecrübelerini birbirlerine aktardığı gözlemlendi.

Görsel 1: Hataylı İşçilerin Sosyal Medya Paylaşımlarından Görünüş

Kaynak: Yurt Dışındaki Hataylı İşçilerin Facebook Platformunda Oluşturduğu Sayfalardan Bir Kesit

Katılımcılara “Yurt dışına göç etmenizdeki en önemli sebep nedir?” şeklinde soru yöneltildi. Bu soruya verilen yanıtların dağılımı aşağıda Tablo5’de gösterildi.

Tablo- 5. Katılımcıların Göç Etmesindeki Sebeplerin Tespitine Dair Soruya Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Frekans	Yüzde (%)
Ekonomik Yetersizlik	482	93,05
Çevre Tavsiyesi	11	2,12
Siyasi Baskılar	3	0,58
Dini Nedenler	8	1,54
Eş Sebepli	2	0,39
Bedelli Askerlikten Faydalanma Sebepli	1	0,19
Diğer	5	0,97
Yanıtsız	6	1,16
Toplam	518	100

Tablo- 5'e göre, katılımcıların yurt dışına göç etmesine neden olan sebeplerin tespit edilmesine yönelik soruya 512 (%98,84) cevap alındı. 6 (%1,16) katılımcı bu soruyu yanıtsız bıraktı. Katılımcılara diğer seçeneği de sunuldu. Bu seçeneği işaretleyip cevabını yazılı bir şekilde iletenler oldu. "Diğer" seçeneğini işaretleyip yazılı herhangi bir yanıt vermeyenlere de rastlanıldı. 5 katılımcı (0,97%) bu grupta yer aldı. Cevabını yazılı şekilde ileten katılımcıların yanıtları, "Eş Sebepli" ve "Bedelli Askerlikten Faydalanma Sebepli" olmak üzere 2 kategoride değerlendirildi. Bu doğrultuda verilen yanıtlardan 2'si (0,39%) "Eş Sebepli", kalan 1'i (0,19%) ise "Bedelli Askerlikten Faydalanma Sebepli" olarak gruplandırıldı. Hataylı işçilerin göç etmesinin en önemli sebebini, 482 (93,05%) katılımcının yanıtı ile "Ekonomik Yetersizlik" oluşturdu. Öteki katılımcılar (11'i 2,12%) bu durumu, "Çevre Tavsiyesi", 8'i (1,54%) "Dini Nedenler", 3'ü (0,58%) "Siyasi Baskılar", 2'si (0,39%) "Eş Sebepli", 1'i (0,19%) ise "Bedelli Askerlikten Faydalanma Sebepli" olarak açıkladı.

Hataylı işçilerin Ortadoğu ülkelerine yönelmesinin başlıca sebebini, %93,06 oranıyla ekonomik nedenler oluşturdu. Saha çalışmalarından edinilen izlenimlerde bu durumu destekler nitelikte oldu. Öyle ki yapılan görüşmelerde Hataylı işçilerin göç organizasyonuna genç yaşlarda katıldığı anlaşıldı. Mülakatlarda işçilerin, Arap ülkelerinde 5-8 yıl gibi bir süre para biriktirip ana yurda döndüğü açıklandı. Döndüğünde ise ilk iş olarak evlendiği görüldü. Bu yönüyle Hatay'da gençler arasında yurt dışına çıkamayanların, çıkan yaşlılarına imrendiği hissedildi. Zira geride kalanlar, genelde yurt dışına giden arkadaşlarının memleketine döndükten sonra hayallerine kavuşacağı inancında oldu. Bu hayaller ise, ev, araba sahibi olmak, evlenmek gibi unsurları içerdi.

Ayrıca Türkiye’de kanunlar, 3 yıl boyunca herhangi yabancı bir ülkede fiilen bulunmanın, bedelli askerliğin önünü açtığını gösterdi. Bu noktada önemli bir ayrıntı dikkati çekti. Katılımcılar arasında 0,19% gibi küçük bir oran, yurt dışına çıkış sebebinin, “*Bedelli Askerlikten Faydalanma*” olduğunu aktardı. Yapılan mülakatlarda da Hatay’dan Ortadoğu’ya giden işçilerin büyük bir kısmının bu kanundan yararlandığı fakat ankette belirtmediği ortaya çıktı. Yurt dışına giden Hataylı işçilerin pek çoğu, askerlik hizmetini bedelli olarak tamamladığını açıkladı.

Ankete katılan bireylerin “*Yurt dışına hangi tarihte göç ettiniz?*” sorusuna dair verdikleri yanıtların dağılımı aşağıdaki Tablo-6’de gösterildi.

Tablo- 6. Katılımcıların Yurt Dışına Hangi Tarihte Göç Ettiğine Dair Yanıtlarının Dağılımı

Yanıt	Frekans	Yüzde (%)
1980 ve Öncesi	10	1,93
1981 ve 1989	51	9,85
1990- 1999	131	25,29
2000- 2010	185	35,71
2011 ve Sonrası	135	26,06
Yanıtsız	6	1,16
Toplam	518	100

Tablo- 6’ya göre, soruya verilen yanıt sayısı 512 (98,84%) oldu. Katılımcılardan 10’u yurt dışına (1,93%) 1980 ve öncesinde gitti. 51’i (9,85%) 1981-1989, 131’i (25,29%) 1990-2000, 185’i (35,71%) 2001-2010 yılları arasında, 135’i (26,06%) ise 2011 ve sonrasında ana yurdu terk etti. Tablo, Hatay’dan Ortadoğu’ya yönelen işçi göçlerinin 1990 yılından sonra yoğunluk kazandığını gösterdi.

3.3. Ortadoğu Ülkelerine Yönelen Hataylı İşçilerin Göç Organizasyonu

Katılımcıların “*Hangi Arap ülkesine göç ettiniz?*” sorusuna verdikleri yanıtların dağılımı Tablo-7’de ele alındı.

Tablo- 7. Katılımcıların Hangi Arap Ülkesine Göç Ettiğine Dair Yanıtlarının Dağılımı

Yanıt	Frekans	Yüzde (%)
Suudi Arabistan	363	70,08
Katar	60	11,58
Kuveyt	27	5,21
Bahreyn	15	2,9
Birleşik Arap Emirlikleri	14	2,7
Libya	5	0,97
Irak	6	1,16
Umman	4	0,77
Diğer	8	1,54
Yanıtsız	16	3,09
Toplam	518	100

Tablo- 7, Hatay'dan Arap ülkelerine giden işçilerin %70,08'inin Suudi Arabistan'ı tercih ettiğini gösterdi. Suudi Arabistan'dan sonra gidilen Ortadoğu ülkeleri, Katar, Kuveyt, Bahreyn, BAE, Libya, Irak, Umman ve diğerleri şeklinde oldu. Görüşmelerde, Ortadoğu ülkelerine giden Hataylıların kendini sabit bir ülke ile sınırlamadığı anlaşıldı. Hataylı işçilerin birçok kısmı, gittiği Arap ülkelerinin zaman içerisinde farklılık gösterdiğini anlattı. Bu farklılığın oluşmasında, zamanla ülkelerde yaşanan siyasal, iktisadi ve sosyolojik krizlerin etkili olduğu aktarıldı. Ülkelerin farklı giriş teamülleri, vize uygulamaları, yaşam masrafları da bir başka sebep olarak görüldü. Örneğin, 1990'lı yıllarda 2000 Riyal ortalaması ile açıklanan Suudi Arabistan vize masraflarının günümüzde yüksek olması Hataylı işçileri oldukça rahatsız etti. Türk işçiler, bugün vize masraflarının 3.000 Riyal, yıllık oturma izni masraflarının ise 10.000 Riyal dolaylarında olduğunu ifade etti. Ayrıca ülkedeki hayat pahalılığı, onları farklı ülke arayışlarına sürükledi.

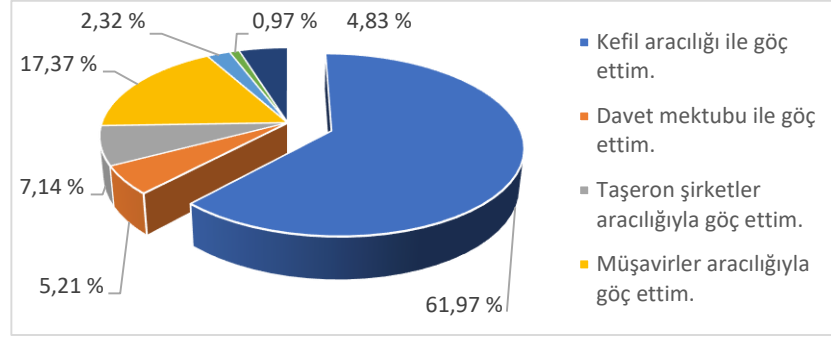
Katılımcılara sorulan, “*Hangi aracılıklarla göç ettiniz?*” sorusuna verilen yanıtların dağılımı aşağıda Tablo-8’de gösterildi.

Tablo- 8. Katılımcıların Yurt Dışına Hangi Aracılıklarla Göç Ettiğine Dair Soruya Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Frekans	Yüzde (%)
Kefil aracılığı ile göç ettim.	321	61,97
Davet mektubu ile göç ettim.	27	5,21
Taşeron şirketler aracılığıyla göç ettim.	37	7,14
Müşavirler aracılığıyla göç ettim.	90	17,37
Akraba bağlantılarım vasıtasıyla göç ettim.	12	2,32
Diğer	5	0,97
Yanıtsız	25	4,83
Toplam	518	100

Tablo- 8’de sorulan soruya katılımcılardan 493 (95,17%) cevap alındı. 25 (4,83%) katılımcı soruyu yanıtsız bırakarak bu bilgiyi paylaşmak istemedi. Katılımcılara “*Diğer*” seçeneği de sunulduğu halde cevabını yazılı şekilde iletenler oldu. Ancak herhangi bir yanıt olmayanlara da rastlanırken, 5 katılımcı (0,97%) bu grupta yer aldı. Cevabını yazılı şekilde ileten katılımcıların yanıtları incelendi. “*Akraba bağlantılarım vasıtasıyla göç ettim.*” kategorisinde değerlendirildi. Çünkü verilen cevaplar “*Kuzenim aracılığıyla göç ettim*”, “*Babam aracılığıyla göç ettim*”, “*Eşim aracılığıyla göç ettim*”, “*Tanıdık akrabama göç ettim*”, “*Tanıdık vasıtasıyla göç ettim*”, “*Ailem vasıtasıyla göç ettim*” şeklindeydi.

Grafik- 3. Katılımcıların Yurt Dışına Hangi Aracılıklarla Göç Ettiğine Dair Soruya Verdikleri Yanıtların Yüzdelik Dağılımı

Grafik- 3, Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine giden işçilerin büyük çoğunluğunun kefil aracılığı ile göç ettiğini ortaya koydu. Bu durum, Hataylı işçilerin Arap ülkelerine geçişte, kefil aracılığıyla göç etmeyi tercih ettiğini gösterdi. Nitekim yapılan mülakatlarda Hataylı işçiler, kefil aracılığı ile göç etmenin önemli sebepleri olduğunu vurguladı. Bunların başında kefil aracılığıyla gidilen Ortadoğu ülkelerinde kolay çalışma izni almak geldi. Öyle ki Arap ülkelerinde kefil olmayan yabancı işçilere çalışma izni verilmediği aktarıldı. Örneğin, kefalet sistemindeki işçi varlığının Suudi Arabistan'da hiçbir anlam ifade etmediği belirtildi. Zira Türk işçiler arasında Suudi ülkesindeki sistemin, kefilin üstünlüğü üzerine inşa edildiği görüşü hâkim. Öyle ki işçinin, kefilin denetiminde ilk üç ay deneme sürecinden geçtiği belirtildi. Bu süreçten başarı ile geçen işçiye çalışma izni çıkarıldığı anlatıldı. Ayrıca işçinin hastalanması, sağlık taraması gibi durumlarda, hastaneye giderken mutlaka kefilin bulunma zorunluluğu olduğu dile getirildi. Bütün bunlara ek olarak yabancı işçilerin ev kiralama, banka hesabı açtırma gibi işlerinin de tamamen kefil onayı ile yürütüldüğü ifade edildi.

Kefalet sisteminin, çoğu zaman Türk işçiler ile kefiller arasında büyük problemler yarattığı da yapılan mülakatlarda ortaya çıkan başka bir unsur oldu. Hataylı işçiler, kefillik sisteminin acımasız yüzüne ayrı bir parantez açtı. Suudi Arabistan'a giden Hataylı işçiler, ülkeye gittiğinde kefillerinin pasaportlarına el koyduklarını ifade ettiler. Ülkede yabancı işçinin pasaportuna el koymanın, kefil açısından güvence olarak görüldüğü anlatıldı. Buna göre kefil elindeki pasaportu, işçisine sadece Türkiye'ye izne giderken veriyordu. Bu durum Hataylı işçilerin Türkiye'ye gidişlerinde keyfi hareket edemeyeceği anlamını taşıyordu. Uygulama yüzünden her işçi, kefilinin uygun görmesi durumunda tatil hakkını kullanıyordu. Hataylı işçiler, izin haklarını genelde 2-3 yılda bir 2-3 ay olacak şekilde kullanıyordu. Fakat zamanla

kefilin güvenini kazanan işçilerin izin süresini her yıl kullanabildiği durumlara da rastlandı. Günümüzde ise Suudi Arabistan kefilleri, sadece imzacı konumundan ibaret bir konuma geldi. Hataylı işçiler önceleri kefillerin, daha çok yabancı işçileri aylıkçı olarak çalıştırdığını anlattı. Fakat sonraları kefillerin aylıkçı, imzacı konumuna geldiğini, tüm iş yerinin sorumluluğunu Türk işçilere bıraktığını belirtti. İşçiler, kefilin günümüzde Türk işçilere işçi vizesi çıkardığı, her ay ücretini tahsil ettiği ve sadece konsolosluk işlemlerinde aracı rolü üstlendiği aktarıldı.

Kefillik sistemi ile ilgili farklı dönemlerde çeşitli reform çalışmaları yapıldı. Hataylı işçiler, Suudili kefillerin açtığı paravan şirketlerle haksız yere pek çok işçi vizesi çıkardığını anlattı. Böylelikle Hatay'da işçi vizelerinin bazı kimselerce ticaret aracına dönüştüğü tespit edildi. Bu vizelerin satılarak ticari kazanç kaynağına dönüşmesinin, Suudi yetkililerince tartışmalara neden olduğu aktarıldı. Bu durum Suudi Arabistan'da işçi vizelerine sınırlama getirilmesine neden oldu. Ayrıca zamanla her Suudili işletmede en az bir ülke vatandaşının çalıştırılması da zorunlu hale geldi. Günümüze kadar, Ortadoğu ülkelerinde yabancı işçiler ile işverenler arasındaki şartların iyileştirilmesi için reform çalışmaları yapılmaya devam etti. Ülkelerin yabancı iş gücü piyasasında işçi hakları konusundaki imajını tazelemek amacı ile yeni düzenlemeler daima gündemde oldu. Bunlardan en önemlisi Suudi Arabistan'da, kefillik sisteminin kaldırılarak yerine getirileceği düşünülen sözleşmeli ilişki sistemi oldu. Hataylı işçiler, son reform çalışmasıyla, işveren ile işçi arasındaki hakların, iki taraf arasındaki yapılacak sözleşme ile güvence altına alınmak istendiğini aktardı.

Taşeron şirket aracılığı ile Ortadoğu'ya giden Hataylı işçiler, kefalet sistemine bağlı çalışanlara göre daha şanslı oldu. Bunlar, işveren şirketler ile yapılan ikili sözleşmelerle haklarının güvence altına alındığını vurguladı. İşçiler, ücretlerin, çalışma saatlerinin, izin koşulları ve konaklama imkânlarının oldukça iyi durumda olduğunu, bunların yasal güvence ile korunduğunu anlattı. Bu durum Arap ülkelerinde, yabancı işçiler konusundaki ikiliği gün yüzüne çıkardı. Yapılan görüşmelerde, taşeron şirket aracılığı ile bölgeye giden Hataylı işçiler, sabah 8 ile akşam 5 arası çalıştıklarını söylediler. Normal çalışma saatleri dışında kazandıkları ek mesai ücretlerinin de bir hayli dolgun olduğunu ilave ettiler. Suudi Arabistan'da ortalama 2000-2500 riyal kazanan işçilerin ek mesai ücretlerinin 1800 riyale kadar verildiğini anlattılar.

Taşeron şirketler aracılığıyla giden Hataylı işçilerin çoğuna, şirket apartmanlarında konaklayacağı daireler tahsis edildiğinden, işçiler bu dairelerde 2-4

kişi arasında kaldı. Daire içerisinde bulunan klima, tabak, çanak, çamaşır ve buzdolabı makinaları ile odaların fiziki şartlarının oldukça iyi konumda olduğu anlaşıldı. İşçilerin, çalışma günlerinde konakladıkları bölgelerden şirket otobüsleri ile alınarak, iş bitiminde tekrar evlerine dönmesi sağlandı. Hafta sonları ise izinli sayıldı ve yıllık izinlerini istediği gibi kullandı. Şirketler aracılığıyla giden işçilerin, izin tarihlerinde Hatay'a dönüş amacıyla alınacak uçak biletleri dahi çalıştıkları şirketlerce karşılandı.

Kefil aracılığıyla Ortadoğu'ya giden Hataylı işçilerle yapılan görüşmelerde, çalışılan mekânlarda mesai mefhumu gözetmeksizin emek verildiği ortaya çıktı. Hataylı işçiler, sabah 07.00'dan gece 12.00 – 01.00 gibi geç saatlere kadar, genelde 3-5 kişinin dönüşümlü olarak çalıştığını belirtti. Aylıkçı çalışan işçilerin maaşının ortalama 2000 riyal civarında olduğu açıklandı. Bu işçilerin konaklama yerleri, genelde kendi imkânları doğrultusunda bulduğu ilişkiler ağı neticesinde şekillendi. İşçilerin hafta sonu tatili yoktu. İşveren ile işçi arasında, hakların hukuki güvence altına alındığı herhangi bir sözleşme de yoktu. İki taraf arasında yaşanan uyuşmazlıklar, Mektebi-i Amel isimli işçi haklarını koruyan yetkili mercilerce çözüldü. Fakat Hataylı işçilerin çoğu buradan çıkan kararların daima kefilin lehine olduğunu, bu yüzden çoğu kez şikâyet etmekten imtina ettiklerini belirtti. Anket katılımcılarından konuya ilişkin görüşlerini dile getiren Hataylı bir işçi:

K- 5: *“Avrupa ülkelerinin çalışma şartları düzenli. Ama Ortadoğu ülkelerinde resmen sizi çalışmaya götürenin malı gibisin. İş, para her şey sizi götüren kefil dedikleri şahısla işçi arasında. Uyuşmazlık halinde mahkemeler, kanunlar kendi vatandaşlarından yana. Kararı onlar lehine alırlar. Dolayısıyla orda bu sıkıntılar mevcut.”* dedi. Hataylı işçilerin Ortadoğu ülkelerine olan bakış açısı daha çok hukuk noksanlığı düşüncesi ekseninde gelişti. Böylelikle Türk işçiler, Arap coğrafyasındaki hukukun kendilerinden yana olmadığı görüşünde birleşti.

Katılımcılara *“Yurt dışına ilk göç ettiğinizde barınma problemini nasıl hallettiniz?”* şeklinde soru yöneltildi. Verilen cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterildi.

Tablo- 9. Katılımcıların Barınma Problemini Nasıl Hallettiğine Dair Yanıtlarının Dağılımı

Yanıt	Frekans	Yüzde (%)
Akrabalarının yanında kaldım.	77	14,86
İş arkadaşlarımla birlikte kaldım.	181	34,94
Konaklamayı kefilim üstlendi.	186	35,91
Ev kiraladım.	53	10,23
Ailemle beraber kaldım.	8	1,54
Konaklama masraflarını şirket üstlendi.	5	0,97
Diğer	1	0,20
Yanıtız	7	1,35
Toplam	518	100

Tablo- 9'a göre katılımcılar yurt dışına ilk göç ettiğinde barınma problemine ilişkin çeşitli çözüm yolları geliştirdi. Bu çözüm yollarına ilişkin 511 (98,65%) yanıt alındı. 7 (1,35%) katılımcı bu bilgiyi paylaşmak istemeyerek, soruyu yanıtsız bıraktı. Ayrıca katılımcılara diğer seçeneği de sunulurken bu seçeneği işaretleyip cevabını yazılı şekilde sunanlar da oldu. Cevabını yazılı şekilde ileten katılımcıların yanıtları farklılık gösterdiği için yazılı yanıtlar kategorize edildi. Buna göre en yüksek oranla 186 (35,91%) bireyin konaklamasını kefil üstlendi. 181 (34,94%) kişi iş arkadaşları ile birlikte kalarak barınma problemine çözüm üretti. Katılımcıların 77'si (14,86%) akrabalarının yanında kaldı. 53'ü (10,23%) ev kiralarak, 8'i (1,54%) ailesi ile birlikte yaşayarak barınma problemini halletti. 5 (0,97%) birey konaklama masraflarının şirket tarafından karşılandığını ifade etti. 1 (0,20%) kişi ise, yurt dışına göç ettiğinde barınma problemine yönelik ürettiği çözüm önerisini seçeneklerimiz arasında bulamadı.

Görsel 2: Hataylı İşçinin Suudi Arabistan'daki Evinden Bir Kesit

Kaynak: İsmail Savaşgür'ün Fotoğraf Arşivinden

Hataylı işçilerin çoğu barınma problemini, “*akrabalarının yanında kalarak*” ya da “*iş arkadaşlarıyla birlikte yaşayarak*” çözdü. Bu durum Hataylı işçilerin Arap ülkelerindeki sosyal sermayesine vurgu yaptı. Yapılan görüşmeler, Hatay'dan giden

işçilerin, Ortadoğu ülkesindeki sosyal ağları sıkça kullandığı gösterdi. Hataylı işçiler, böylelikle göç masraflarını en aza indirdiğini belirtirken, ayrıca göçün getirdiği riskleri de ortadan kaldırdıklarını açıkladı. Bu durum Hataylı işçilerin Ortadoğu ülkelerindeki sosyal ve kültürel sermayesinin sağladığı avantajlara işaret etti. Bu avantajlar, gidilen ülkede Hataylı işçiler tarafından yaşamın hemen her alanında kullanıldı.

3.4. Ortadoğu Ülkelerindeki Hataylı İşçilerin Sektörel Dağılımı

Anket katılımcılarına, “*Yurt dışındaki mesleğiniz nedir?*” sorusu yöneltildi. Bu soruya verilen cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterildi.

Tablo- 10. Katılımcıların Yurt Dışındaki Mesleklerinin Tespitine Yönelik Soruya Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Frekans	Yüzde (%)
Öğrenci	-	-
Berber	144	27,8
Kuaför	8	1,54
Tır Şoförü	16	3,09
Kaynakçı	21	4,05
Oto Tamircisi	31	5,98
Gıda Sektörü	153	29,54
Serbest Meslek	57	11
Mobilyacı	12	2,32
İnşaat Sektörü	26	5,02
İşletmeci	3	0,58
Konfeksiyon	3	0,58
Diğer	12	2,32
Yanıtsız	32	6,18
Toplam	518	100

Tablo- 10’da katılımcıların bireylerin yurt dışındaki mesleklerinin tespitine yönelik soruya 486 (93,82%) cevap alındı. 32 (6,18%) katılımcı soruyu yanıtsız bıraktı. Katılımcılara “Diğer” seçeneği de sunuldu. Bu seçeneği işaretleyip cevabını yazılı bir şekilde iletenler oldu. Herhangi bir yanıt vermeyenlere de rastlandı. 12 katılımcı (2,32%) bu grupta yer aldı. Katılımcıların “lokantacı”, “fırıncı”, “pizza ustası”, “kebapçı”, “dönerci” şeklindeki cevapları “Gıda Sektörü”; “boyacı”, “elektrikçi”, “kalıp ustası”, “inşaat mühendisi” şeklindeki yanıtları “İnşaat Sektörü” grubunda değerlendirildi. 153 Hataylı işçi, (29,54%) Arap ülkelerinde, “Gıda Sektöründe” faaliyet gösterdi. Öte yandan diğer yurt dışındaki mesleklerin 144’ü (29,54%) “Berber”, 57’si (11%) “Serbest Meslek”, 31’i (5,98%) “Oto Tamircisi”, 26’sı (5,02%) “İnşaat Sektörü”, 21’i (4,05%) “Kaynakçı”, 16’sı (3,09%) “Tır Şoförü”, 12’si (2,32%) “Mobilyacı”, 8’i (1,54%) “Kuaför”, 3’ü (0,58%) “İşletmeci” diğer 3’ü (0,58%) de “Konfeksiyoncu” olarak kaydedildi.

Görsel 3: Suudi Arabistan’da Berberlik Yapan Hataylı İşçinin Çalıştığı Dükkanının Görünümü

Kaynak: İsmail Savaşgür’ün Fotoğraf Arşivinden

Hatay’dan Ortadoğu coğrafyasına yönelen katılımcıların yoğunluklu meslek grupları, başta “Berberlik” olmak üzere “Gıda Sektörü” (aşçı, lokantacı, fırıncı vb.) ve “İnşaat Sektöründen” (boyacı, kalıp ustası, elektrikçi, inşaat mühendisi vb.) oluştu. Bu meslekler, Türk işçilerin emek yoğun, belli ehliyete sahip olması gereken, kalifiye veya en azından yarı kalifiye düzeyinde çalıştığını göstermesi bakımından önem taşıdı. Bu durum Hatay’dan yönelen emek göçünde cinsiyete dayanan ayrımı da gözler önüne serdi. Giden işçilerin yoğunlukta olduğu sektörler, erkek egemen uğraşında, beden işçiliğine dayanan bir yapıda kendini gösterdi. Bu, Ortadoğu ülkelerine yönelen Hataylı kadınların, sadece aile birliğini sağlamak amacıyla gittiğini ortaya koydu. Türkiye’den Ortadoğu ülkesine eğitim amaçlı giden öğrenci sayısı da sınırlıdır. Tablo-10, Hataylı hiçbir katılımcının Arap ülkelerinde “Öğrenci” olarak yer almadığını gösterdi. Bu durum Hatay’dan Arap ülkelerine yönelen göçün daha çok iktisadi açıdan dikkate alındığını temsil etti. Gerçekten de görüşmelerde Hataylı işçiler, Arap coğrafyasını getirisi yüksek, ekonomik kazanç kapısı olarak niteledi.

Görsel 4: Libya’da Lokantacılık Yapan Hataylı İşçinin Çalıştığı Dükkândan Bir Görünüş

Kaynak: Murat Savaşgür’ün Fotoğraf Arşivinden

Görüşmelerde Hataylı berber ve gıda sektöründeki kişiler, Ortadoğu ülkelerinde güçlü akraba bağlarına dikkat kesildi. Bu bağların, yurtdışına gidildiğinde akranlar arasında daha da geliştiğini söyledi. Öyle ki Ortadoğu ülkelerindeki Hataylı işçiler, güçlü akraba bağlarını daima hatırında tuttu. Berber olarak veya gıda sektöründe çalışmak üzere Arap ülkelerine giden Hataylı işçiler, sürekli kendisinden önceki akrabalarını yanına alma çabası içinde görüldü. Yani, Suudi Arabistan’a giden Hataylı bir berber, zamanla kefilin güvenini kazanmaya muvaffak olduğunda; ilk iş, abisini, kardeşini, akrabasını, yakın arkadaşını yanına almaya çalıştı. Böylelikle Hataylı berber ve gıda sektöründen bireyler hızla sosyal sermayesini kurdu. Gittiği Arap ülkesinde kefilin güvenini kazandı. Zamanla yanına aldığı akrabaları ile göçün getirdiği riskleri ve masrafları düşürdü.

Görsel 5: Hataylı İşçi Kardeşlerin Kayınbiraderleri ile Yurt Dışında Eğlendiği Anlardan Bir Kesit

Kaynak: Metin Savaşgür’ün Fotoğraf Arşivinden

Çalışmada Hatay'dan göç edenlerin mesleki yeterliliğini ortaya koymak amacı ile soru soruldu. Katılımcılara, “Yurt dışındaki mesleki konumunuz nedir?” şeklinde soru yöneltildi. Yanıtların dağılımı aşağıda Tablo11’de gösterildi.

Tablo- 11. Katılımcıların Yurt Dışındaki Mesleki Konumunun Tespitine Dair Soruya Verdikleri Yanıtların Dağılımı

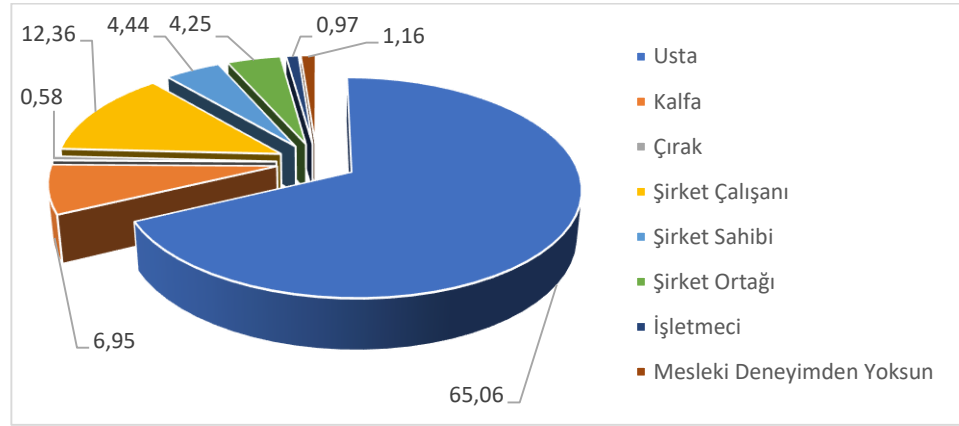
Yanıt	Frekans	Yüzde (%)
Usta	337	65,06
Kalfa	36	6,95
Çırak	3	0,58
Şirket Çalışanı	64	12,36
Şirket Sahibi	23	4,44
Şirket Ortağı	22	4,25
İşletmeci	5	0,97
Mesleki Deneyimden Yoksun	6	1,16
Diğer	3	0,58
Yanıtsız	19	3,67
Toplam	518	100

Tablo-11’de katılımcıların yurt dışındaki mesleki konumunu tespiti ilişkin soruya 499 (96,33%) yanıt alındı. 19 (3,67%) katılımcı soruyu yanıtsız bıraktı. Katılımcılara “Diğer” seçeneği de sunuldu. Cevabını yazılı bir şekilde iletenler oldu. Soruya herhangi yanıt vermeyenlere de rastlandı. 3 katılımcı (0,58%) bu grupta yer aldı. Cevabını yazılı şekilde ileten katılımcıların yanıtlarında, göç eden bireylerin 6’sının (1,16%) “Mesleki Deneyimden Yoksun”, 5’inin ise (0,97%) “İşletmeci” olduğu belirtildi. Tablo-11’e göre, 337 (65,06%) Hataylı işçi “Usta” olarak Ortadoğu ülkelerine yöneldi. Bunların 64’ü (12,36%) “Şirket Çalışanı”, 36’sı (6,95) “Kalfa”, 23’ü (4,44%) “Şirket Sahibi”, 22’si “Şirket Ortağı” (4,25%), 5’i (0,97%) “İşletmeci” olarak yurt dışına çıktı.

Hataylı işçilerin bir kısmı, herhangi niteliğe haiz olmayan kişilerden oluştu. Bu durum, Hatay’dan Ortadoğu ülkelerine gidenler arasında nitelikten yoksun işçilerinde olduğunu gösterdi. Bu kişiler genelde kendi çabaları ile Ortadoğu ülkelerine yönelenlerin varlığını ortaya koydu. Bu minvalde, Arap ülkelerine giden nitelikli işçilerin aksine kendi gayretleri ile iş arayan Hataylı işçilerin varlığına dikkat çekildi. Bu işçiler bölgede sürekli iş kovalayan, vize bulmaya çalışan bireylerden oluştu. Bunların bölgeye vardıklarında geçirdikleri uzun süre boyunca iş öğrenmeye çalıştığı aktarıldı. Bu işçilerin uzun zaman sonra bölgeye uyum sağladığı anlatıldı.

Hataylı işçilerin mesleki konumuna dair verilerin yüzdeler diliminde dağılımı aşağıdaki Grafik-4’de gösterildi.

Grafik- 4. Katılımcıların Yurt Dışındaki Mesleki Konumunun Tespitine Dair Soruya Verdikleri Yanıtların Oransal Dağılımı

Grafik-4, Hatay'dan Ortadoğu'ya yönelen işçilerin mesleki niteliğini gösterdi. Hataylı işçilerin mesleki konumuna ilişkin oransal dağılımda, 65,06% oranı ile “Usta” konumunda olanların başı çektiği görüldü. Usta olanlar kalifiye, kalfa olanlarsa yarı kalifiye olarak değerlendirildi. Bu durumda işçilerin toplam nitelik oranı 72,01%'i buldu. Böylelikle, Ortadoğu ülkelerinde yer alan Türk işçilerin büyük çoğunluğu nitelik vasfı yüksek bireylerden oluştu. Bunlar, emek yoğun, erkek egemen işlerin sıklıkta olduğu sektörlerde bulundu.

Görüşmelerde Hataylı işçiler, Türkiye dışında farklı ülkelerden gelen işçilerin varlığına da değindi. Bunların kendileri ile aynı sektörlerde çalıştığını anlattı. Fakat Türk işçilerin Ortadoğu ülkelerinde iyi bir izlenim bıraktığını söyledi. Suudi Arabistan'da emek yoğun işlerde Türk işçilerin fazlaca tercih edildiği sıklıkla ifade edildi. Suudi Arabistan'daki Hataylı işçiler, kefilleri ile kurdukları iyi iletişim sayesinde, ailesine çeşitli hediyeler alındığını aktardı. Ayrıca kimileri, kefillerinin onları yüksek ücretle mükâfatlandığını belirtti. Memleketlerine izne gitmek konusunda herhangi bir zorluk çıkarmadığını dile getirdi.

Öteki taraftan Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine yönelen emek göçü, gelişmemiş ülkeden gelişmiş ülkelere yapılan bir göç örneği taşımadı. Hataylı işçiler, dükkânlarının petrol açısından zengin olan Arap ülkelerinde yoğunlaştığını söyledi. Bu ülkelerin kendi memleketlerinin aksine eğitim ve kültür düzeyi konusunda pek gelişmediğinden bahsetti. Suudi Arabistan, Irak, Libya gibi ülkelerin eğitim ve sanayi bakımından yetersiz olduğunu açıkladı. Bu ülkelerin zenginliğini sadece petrol ve

petrolün yan ürünlerinden aldığını anlattı. Hataylı işçilere göre bu zenginlik Ortadoğu ülkelerinde yabancı işi olarak algılanan, küçük görülen işleri yarattı. Hataylı işçiler yabancı işi görülen işlerin, yerli halk tarafından yapılmadığını aktardı. Sadece ekonomik kaygılarla yabancı işçiler tarafından bu işlerin üstlenildiği belirtildi. Bu durum Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine giden göçün, gelişmemiş ülkelere gelişmiş bölgelere doğru gerçekleşmediğini ortaya koydu. Sadece ekonomik açıdan yoksul kentlerden zengin ülkelere doğru gerçekleştiğini gösterdi. Böylelikle Türk işçilerin bölgede üstlendikleri işler, yerli halkın yapmak istemediği, icrasından imtina ettiği veya tabiri caizse küçük görülen işlerden oluştu.

3.5. Hataylı İşçilerin Ortadoğu Ülkelerinde Geçirdikleri Süre

Aşağıda yer alan tabloda, Hataylı işçilerin “Gittiğiniz ülkede ne kadar süre kaldınız?” sorusuna verdikleri yanıtların dağılımı gösterildi.

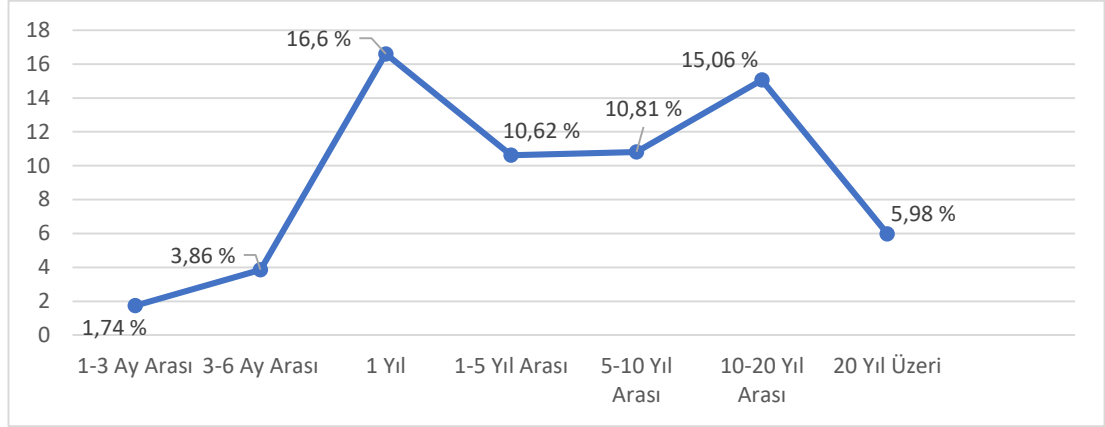
Tablo- 12. Katılımcıların Gittiği Ülkede Kaldıkları Sürenin Tespitine Yönelik Soruya Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Frekans	Yüzde (%)
1-3 Ay Arası	9	1,74
3-6 Ay Arası	20	3,86
1 Yıl	86	16,6
1-5 Yıl Arası	55	10,62
5-10 Yıl Arası	56	10,81
10-20 Yıl Arası	78	15,06
20 Yıl Üzeri	31	5,98
Diğer	60	11,58
Yanıtsız	123	23,75
Toplam	518	100

Tablo- 12, ankete katılan Hataylı işçilerin gittiği Arap ülkelerinde kaldıkları sürenin saptanmasına yönelik olarak hazırlandı. Soruya verilen cevap sayısı 395 (76,25%) oldu. 123 (23,75%) katılımcı soruyu yanıtsız bıraktı. Katılımcılara “Diğer” seçeneği de sunuldu. Cevabın yazılı bir şekilde verilmesi amaçlandı. Fakat katılımcılardan, soruya yazılı bir şekilde yanıt verenler olduğu gibi herhangi bir cevap vermeyenlere de rastlanıldı. 60 katılımcı (11,58%) bu grupta yer aldı. Katılımcıların 86’sı (16,6%) “1 Yıl”, 78’i (15,06%) “10-20 Yıl Arası”, 56’sı (10,81%) “5-10 Yıl Arası”, 55’i (10,62%) “1-5 Yıl Arası”, 31’i (5,98%) “20 Yıl Üzeri”, 20’si (3,86%) “3-6 Ay Arası”, 9’u (1,74%) “1-3 Ay Arası” Arap ülkelerinde zaman geçirdi.

Aşağıdaki grafikte, katılımcıların Ortadoğu ülkelerinde geçirdiği sürenin oransal dağılımı gösterildi.

Grafik- 5. Katılımcıların Gittiği Ülkede Kaldıkları Sürenin Tespitine Yönelik Soruya Verdikleri Yanıtların Oransal Dağılımı

Grafik- 5'te, Hataylı işçilerin Arap ülkelerinde geçirdiği 1 ile 20 yıl arasındaki süre istatistikleri göze çarptı. “1-5 Yıl Arası”, “5-10 Yıl Arası” ve “10-20 Yıl Arası” Arap ülkelerinde çalışan Türk işçilerin oranları toplamı 36,49%'u buldu. Bu oran, Hataylılar arasında, Ortadoğu ülkelerinde bir yıldan uzun, 20 yıla kadar kalanların oldukça fazla olduğunu açıkladı. Bu durumun pek çok nedeni var. Görüşmelerde Hataylı işçiler, petrol zengini Ortadoğu ülkelerinde yerli iş gücüne her zaman ihtiyaç duyulduğunu aktardı. Yerli halk gençlerinin emek yoğun işlere dayanan meslek gruplarını icra edecek yetenekten yoksun olduğunu belirtti. Diğer yandan Hataylı işçiler Suudi Arabistan örneğinde Ortadoğu ülkelerinde geçirdikleri sürenin genel panoramasını çıkardı. Türk işçiler, ilk etapta Suudi Arabistan'a kısa vadeli planlar doğrultusunda gittiğini belirtti. Bu işçilerin gittiği ülkedeki genel düşüncesi, kısa zamanda para biriktirip memleketine dönmekti. Evlenmek ve daire sahibi olmaktı. Fakat Hataylı işçilerin çoğu, evlendikten kısa bir süre sonra Ortadoğu göç ağına tekrar katıldığını açıkladı. Bu sebeple Ortadoğu ülkelerinde geçirilen sürenin 1-20 yıl arası gibi uzun bir dönemi kapsadığını aktardı. Hataylı işçiler evlilik, gayrimenkul veya müstakil ev, araba, bedelli askerlik gibi masrafların tamamen yurt dışında çalışarak kazanılabileceğini savundu. Türkiye'de çalışarak böylesine bir kazanç kaynağına erişmenin oldukça zor olduğunu altını çizdi. Hataylı işçiler, elde ettikleri kazanımların ancak kısa vadeli düşünülen göç sürecinin, süreli, tekrar eden ve uzun vadeli programa dönüşmesiyle mümkün olduğu inancında birleşti.

Grafik- 5'e göre yurt dışına giden Hataylılar içerisinde 1 yıl ve daha az süre ile kalanların oranı toplamı 22,2% olarak görüldü. Bu Hatay'dan Ortadoğu'ya yönelen

emek göçüne kısa sürede son verenlerin de az olmadığını göstermesi açısından önemli bir veri. Görüşmelerde, Hataylılar içerisinde Arap ülkelerinde umduğunu bulamayanlara rastlandı. Görüşülen bireyler kısa sürede vazgeçip, memleketlerine geri döndüklerini anlattı. Geri göçün nedenleri irdelendiğinde, en önemli sebebin kefil tarafından verilen vaatlerin karşılanmadığının olduğu belirlendi. Ayrıca Hatay’da işçi vizelerinin dolandırma aracına dönüştüğünden bahseden katılımcılar, işçi vizeleri aracılığıyla dolandırıcılık yapıldığına dikkat çekti. Hatay’da işçi vizesi satın alan genç işçiler, kendisine vaat edilen parayı gittiği bölgede bulamadığından şikâyet ettiler. İşçi vizesi satan insanların kendilerine gittiği dükkânın merkezi konumda olacağını, iş bolluğu içinde çalışacağını vaat ettiğini, ancak ülkeye gidildiğinde bu durumun tam tersi olduğu aktarıldı. İşçiler böylesine elim bir durumun yaşanması ile kısa sürede memleketlerine döndüklerini dile getirdi.

3.6. Hataylı İşçilerin Türkiye’ye Kıyasla Ekonomik Kazançlarının Karşılaştırılması

Yapılan anket ve mülakatlarda Hatay’dan Ortadoğu bölgesine giden işçilerin iktisadi durumunu tespiti ilişkin sorular soruldu. Bu bağlamda katılımcıların ilk sorusu “*Yurt dışında çalışmak ekonomik durumunuzu nasıl etkiledi?*” şeklinde oldu. Soruya 506 (97,68%) yanıt alındı. 12 (2,32%) katılımcı bu konuda herhangi bir bilgi vermek istemeyerek soruyu yanıtsız bıraktı. Yanıtlardan 383’ü (73,94%) “Gelirim arttı” seçeneğinde birleşti. Dolayısıyla Hataylı işçiler Arap ülkelerinde çalışmanın ekonomik geliri arttırdığını ifade etti. İşçilerin 107’sinde (20,66%) “Gelirimde herhangi bir değişiklik olmadı” görüşü hâkim oldu. Katılımcıların 16’sı (3,09%) ise “Gelirim azaldı” seçeneğini tercih etti. Ortadoğu coğrafyasında çalışmanın ekonomik bir getirisi olmadığını savundu.

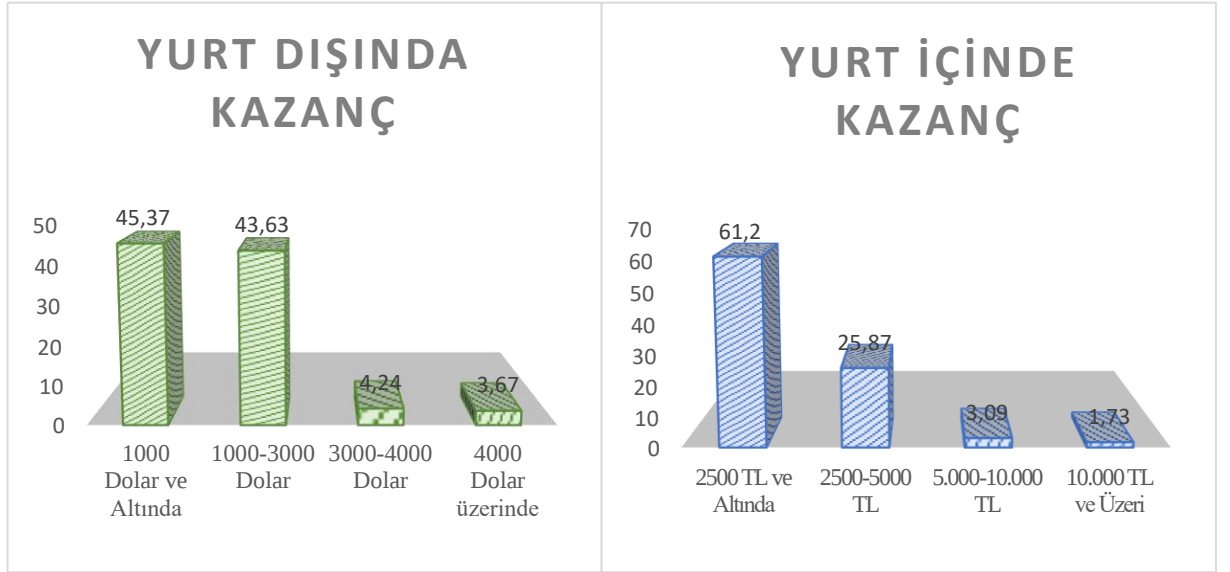
Katılımcılara, “*Yurt dışında ortalama aylık geliriniz nedir?*” diye soruldu. 502 (96,91%) katılımcı soruyu yanıtladı. Ankete katılanların 16’sı (3,09%) soruyu boş bırakarak konu hakkında herhangi bir bilgi vermedi. Katılımcıların 235’i (45,37%) yurt dışında çalışmanın “1000 Dolar ve Altında” gelir getirdiğini aktardı. Diğer 226’sı (43,63%) “1000-3000 Dolar” arasında, 22’si (4,24%) “3000-4000 Dolar” arasında, 19’u (3,67%) ise “4000 Dolar üzerinde” kazancı olduğunu belirtti.

Hataylı işçilerin ekonomik getirisi karşılaştırılmak istendiğinden Ortadoğu ülkelerine kıyasla Türkiye’deki kazançlarına ilişkin soru yöneltildi. Katılımcılara, “*Türkiye’de ortalama aylık geliriniz nedir?*” şeklinde soruldu. Bu soruya 476

(91,89%) yanıt alındı. 42 (8,11%) katılımcı bu soruyu boş bırakarak cevap vermekten kaçındı. Katılımcıların 317'si (61,2%) bu soru karşısında “2500 TL ve Altı”, 134'ü (25,87%) “2500-5000 TL”, 16'sı (3,09%) “5.000-10.000 TL”, 9'u (1,73%) ise “10.000 TL ve Üzeri” yanıtını verdi.

Aşağıdaki grafikte Hataylı işçilerin Türkiye ve yurt dışındaki kazançlarının kıyaslamasına ilişkin bilgi verildi.

Grafik- 6. Katılımcıların Yurt İçi ve Yurt Dışı Kazançlarının Oransal Dağılımı

Grafik- 6, Hatay'dan Ortadoğu'nun çeşitli ülkelerine giden Türk işçilerin büyük çoğunluğunda , yurt dışında çalışmanın gelirine olumlu yönde katkı yaptığını ortaya koydu. Zira 73,94% oranındaki katılımcının, gelirinin arttığı yönünde beyanda bulunması bunu destekler nitelikte oldu. Grafik ayrıca, Hataylı işçilerin 61,2%'sinin yurt içindeki gelirini 2500 TL ve altında gösterdi. Katılımcıların büyük çoğunluğunun Türkiye'de bu gelire sahip olması, işçi kazançlarının ülkede asgari yaşam standartlarının karşılamadığını gösterdi. Türkiye'de 2500 TL ve altında gelire sahip olanların büyük çoğunluğuna rağmen, Ortadoğu ülkelerinde 3.000 Dolara kadar gelire sahip olanlarının oranı 89%'u buldu.

Hataylı işçilerin yurt dışındaki kazançları, gidilen Ortadoğu ülkesine göre değişiklik gösterdi. Bu değişim, Arap ülkelerinde görülen birbirinden farklı uygulamalardan kaynaklandı. Öyle ki bugün Suudi Arabistan'da çalışan Türk işçilerin şikayet ettiği konuların başında, “aylıkçı” yada “ortaklı” çalışma geldi. Hataylı işçiler, kefilin imzacı konumunda kaldığı, ortaklı Türk işletmecilerin olduğu dükkanlarda

aylık kazancın oldukça düşük olduğunu savundu. Ortaklı sistemde Türk işletmecinin bir başka hemşerisini yaptığı işe ortak etmediği, onu aylıkçı olarak çalıştırdığı aktarıldı. Ancak Hataylı işçiler, aylıkçı çalışmanın Ortadoğu'daki ülkeleri kazanç kapısı olmaktan uzaklaştırdığını savundu. Öte yandan Hataylı işçiler, Arap ülkeleri arasında kazançlarda hissedilen farklılıkları gündeme taşıdı. Buna göre Hataylı işçiler, Kuveyt, Katar, Bahreyn, BAE (özellikle Dubai Emirliği) gibi bölgelerdeki kazancın bir başka Ortadoğu ülkesine göre daha fazla olduğunu savundular.

Hataylı işçiler, ekonomik kazançlarının Ortadoğu ülkelerinin yapısal özelliklerine göre değiştiğini açıkladılar. Örneğin Kuveyt, Katar, Umman ve Bahreyn gibi ülkelerin, Ortadoğu'da yerli nüfusu az, geliri yüksek ülkeleri oluşturduğuna dikkat çektiler. Fakat Suudi Arabistan'ın oldukça yüksek nüfusa sahip olduğunu belirterek, buradaki kazancın nüfusu az olan Ortadoğu ülkelerine kıyasla düşük olduğunu anlattılar. Fakat işçiler, bu ülkelerdeki kazancın Suudi Arabistan'a göre fazla olmasına karşın, tasarruf imkanı yoksunluğuna da değindiler. Bu ülkelerdeki kazanç her ne kadar fazla olsa da, giderlerinin Suudi Arabistan'a göre oldukça yüksek olduğu açıkça ifade edildi. Hataylı işçiler, Suudi Arabistan'ın uyguladığı sıkı ve zorlayıcı tedbirler kapsamında rahat hissetmezken diğer Arap ülkelerindeki serbestliğe uyum sağladıklarını beyan ettiler. Yaşamın akıcılığına ayak uyduran işçiler, bu sebeple kazançlarını da büyük oranda bu ülkelerde tükettiklerini ima ettiler. İşçiler, Suudi Arabistan'daki yoğun çalışma saatlerine karşın, refah seviyesi yüksek, yerli nüfusu az diğer Arap ülkelerinde mesai süresinin kısa olduğunu açıkladılar. Bundan dolayı kendilerine daha fazla zaman ayırabildiklerini, sosyalleşme imkanı bulduklarını söylediler. Bu minvalde Suudi Arabistan'daki sosyal hayat yoksunluğu, Hataylı işçilerin gelirlerini tasarruflu kullanmasını sağladı. Diğer Arap ülkelerine kıyasla Hataylı işçiler, Suudi Arabistan'da daha çok birikim yaptıkları gerçeği ortaya çıktı.

Görüşmelerde Hataylı işçiler, 1990'lı yıllardaki Suudi Arabistan'da Türk işçilerin kazançlarını detaylarıyla paylaştı. Ülkede aylıkçı çalışan bir zanaatkarın ortalama kazancının 1.500 - 2.000 Riyale dayandığını açıkladı. Şirketler bünyesinde çalışanlarında, aynı yıllarda ortalama 2.000 - 2500 Riyal dolaylarında kazandığını ifade ettiler. Kefilin denetiminde, yaptığı işe ortak olan bir berberin aylık kazancının ise ortalama 5.000 – 6.000 Riyal arasında değiştiği aktarıldı. Görüşmelerde günümüzde Suudi Arabistan'da aylıkçı çalışan birinin 5.000 Riyal dolaylarında kazandığı anlatıldı. Ortaklı çalışanlarınsa 10.000 Riyal dolaylarında gelire sahip

olduğu söylendi. 1990'lı yıllarda Türk işçi aylıklarının, dolar bazında Suudi Arabistan'da ortalama 500 Dolar olduğu bilgisi paylaşıldı. Ortaklı çalışanların ise ortalama 1.300 - 1.400 Dolar yönünde geliri olduğu belirtildi. Şimdi ise bu rakamların, aylıkların 1.300 – 1.400, ortaklı çalışanların ise 2.600 – 3.000 Dolar ortalamasında seyrettiği belirtildi. Konuya ilişkin anket katılımcılarından Hataylı bir fırıncının görüşleri şu şekilde oldu:

K- 110: *“Hemen her defne sakini gibi bende tanıdık vasıtasıyla geldim. Vize sorunu ve yahut ciddi bir masraf gerekmeden buraya gelinebiliyor. Ben bir fırıncıyım 5 sene önce 3.000 riyal alıyordum. 5 yılda bu miktar 4.250 riyale ancak yükseldi. Avrupa'da daha iyi olabileceğine inanıyorum. Avrupa ülkelerinde çalışmanın benim ve herkes için yaşam standartlarını Türkiye'den daha yükseğe taşıyabileceğini biliyorum. Ama maalesef her isteyen gidemiyor.”*

Ortadoğu ülkelerinde Türk işçilerin yanı sıra, farklı milletlerden pek çok yabancı iş gücüne de rastlanıldığı aktarıldı. Filipinler, Endonezya ve Pakistan gibi ülkelerden gelen işçilerin de aldığı ücretlerin oldukça düşük olduğu belirtildi. Türklerin herhangi bir Arap ülkesinde, diğer ülke işçilerinin ortalama 3-4 katı kadar fazla kazandığı ifade edildi. Türk işçisinin aylık ortalama 3.000 Riyal geliri olduğu Arap ülkesinde, bir Pakistanlının ancak 1.000 Riyal dolaylarında ücret alabildiği anlatıldı. Hataylı işçiler, bölgede Türk işçilere duyulan güvenin oldukça yüksek olduğu kanaatinde birleştiler. Emek yoğun işlerde Türk işçilerin maharetinin, Arap ülkelerinde iyi bir izlenim bıraktığını söylediler. Anketlerde katılımcıların konuya ilişkin görüşüne rastlanıldı.

K- 190: *“Libya'da kaldığım süre boyunca pek çok Magripli, Sudanlı, Habeşli, Cezayirli, Pakistanlı ve Hintlinin ben Türküm dediğine şahit oldum.”*. Bu durum bölgede Türklere duyulan sempatiden pek çok insanın faydalanmak istediğini ortaya koydu.

Öteki taraftan görüşmeler, zamanla Hataylı işçilerin çoğunun Ortadoğu ülkelerinde iktisadi sistemi çözen, deneyimli birer işçi haline geldiğini gösterdi. Kefillerin, imzacı konumuna geldiğinden bahsetti. Onlara göre bu durum, Türk işçilerin Suudi Arabistan'da sektörlerinde ustalaşmasını hızlandırdı. Ülkede bürokrasiyi bilen, iktisadi yapıyı çözen deneyimli bireyler haline getirdi. Öyle ki Hataylı işçiler, bugün Suudi Arabistan'da kimi meslektaşlarının iş yerini kendi

standartları doğrultusunda bulunduğunu ifade ettiler. Kefilini kendisinin tercih ettiğini söylediler. Kefile her ay ücretini ödediğini, bulunduğu dükkanın işletmesini tamamen üstlendiğini aktardılar. Ayrıca bunlar işlettiği dükkana personel ihtiyacı hissettiğinde kefilinden işçi vizesi talep ettiler. Hataylı işçilerin iddiasına göre Türk işletmecilerin kefillerinden aldığı ücretsiz vizeler, Hatay’da ücretli olarak satıldı. Bu durum Hataylı işçiler arasında büyük problem yarattı. Yaşanan problemler, Ortadoğu ülkelerine yönelen Hataylı işçiler arasında büyük bir rekabet ortamının varlığını ortaya koydu.

Son yıllarda işçi kazançlarının bölgedeki hayat pahalılığı karşısında erimesi, Hataylı işçiler arasında hayal kırıklığı yarattı. Görüşmelerde Hataylı işçiler, kazançların Türkiye’ye göre yüksek olduğunu söylediler. Fakat pek çoğu, eski yıllardaki gelirine özlem duyduğunu belirtti. Yükselen vize masrafları, oturma izni yıllıkları ve hayat pahalılığı, Hataylı işçiler arasında Ortadoğu’daki önemli gelir kaybı olarak değerlendirildi. Suudi Arabistan’da 1990’lı yıllarda 2.000 Riyal dolaylarındaki vize masraflarının, bugün 3.000 Riyali bulunduğu aktarıldı. Yıllık oturma izni için ödenen ücretin ortalama 10.800 Riyal civarında olduğu nakledildi. Ayrıca hayat pahalılığının, barınma, yiyecek ve giyinme masraflarının da arttırdığı açıklandı. Hataylı işçiler, bölgedeki gelirin sabit kalmasına karşın sürekli yükselen hayat pahalılığını, son yıllarda Hatay’dan giden işçi sayılarındaki düşüşün nedeni olarak gördüler.

3.6.1. İşçilerin Birikimlerini Ülkelerine Gönderme Vasıtaları

Hataylı işçiler, Arap ülkelerinden elde ettiği maddi geliri çeşitli yollarla memleketine gönderdiler. Bu durum teknolojinin henüz gelişmediği dönemlerde mühim bir problemdi. Günümüzde ülkeler arası nakit geçişleri uluslararası bankacılık sistemleri aracılığıyla gerçekleşirken, geçmiş dönemlerde farklı yollar izlendi. Bankacılık sistemlerinin gelişmediği dönemde Türk işçiler, kazancını memleketine ulaştırmak için birçok yola başvurdu. Bu minvalde, geçmiş yıllarda Hataylı işçilerin Ortadoğu ülkelerinden Hatay’a gönderdiği ekonomik kazancın organizasyonu bu başlık altında ortaya konmaya çalışıldı.

3.6.1.1. Otobüs Firmaları ile Kurulan Bankacılık Sistemi

Hataylı işçiler, elde ettikleri kazancı ülkesine göndermek konusunda farklı yollar izledi. Bu minvalde katılımcılara *“Yurt dışından ailenize nasıl para*

yolluyorsunuz?” şeklindeki soru soruldu. Verilen cevapların dağılımı aşağıdaki Tablo-13’te gösterildi.

Tablo- 13. Katılımcıların Yurt Dışından Memleketlerine Nasıl Para Gönderdiğine İlişkin Soruya Verdiği Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Frekans	Yüzde (%)
Uluslararası Bankacılık Sistemi (Western Union)	190	36,68
Otobüs Şirketleri Aracılığıyla	124	23,94
Otobüs Şoförü Aracılığıyla	13	2,51
Kendim Getirdim	53	10,23
Bir Yakınım Vasıtası ile Gönderdim	117	22,59
Yanıtsız	21	4,05
Toplam	518	100

Ankette sorulan soruya 497 (95,95%) yanıt alındı. 21 (4,05%) katılımcı soruyu yanıtsız bırakarak bu konuda herhangi bir bilgi paylaşımında bulunmadı. Tablo- 13’e göre katılımcıların 190’ı (%36,68%), kazancını “Uluslararası Bankacılık Sistemi (Western Union)” ile, 124’ü (23,94%) “Otobüs Şirketleri Aracılığıyla”, 117’si (22,59%) “Bir Yakınım Vasıtası ile”, 53’ü (10,23%) “Kendisi” getirerek, 13’ü (2,51%) ise “Otobüs Şoförü Aracılığıyla” göndermeyi tercih etti. 36,68% oranında Hataylı işçi, Türkiye’ye para gönderme aracı olarak Uluslararası Bankacılık Sistemini kullandığı. Günümüzde Uluslararası Bankacılık Sistemi, hızlı ve güvenilir para gönderme aracı olması bakımından yüksek oranda tercih edildi. Ancak ulaşım ve iletim araçlarının gelişmediği geçmiş yıllarda Hataylı işçiler farklı çözüm yolları geliştirdi. 59,27% oranındaki katılımcı, bu grubu temsil etti.

Görüşmelerde, Hatay ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ulaşımın, dönemsel farklılıklar içerdiği belirtildi. Geçmiş yıllarda Hataylı işçilerin öncelikli tercihi kara yoluydu. Bu durum yerini zamanla hava yolu ulaşım araçlarına bıraktı. Önceleri, kara yolunu sıklıkla tercih eden Hataylı işçiler, otobüs firmalarında çalışan personellerle sıkı dostluk ilişkileri geliştirdiklerini açıkladılar. Bu dostluk zamanla karşılıklı güvene dönüştü. Para gönderme meselesi, Hataylıların sürekli kullandığı otobüslerde kurulan dostluklar aracılığıyla sağlandı. Hataylı işçiler uzun yolculukları esnasında dostluk kurduğu otobüs şoförleriyle ailelerine para gönderdiler. Bu dostluğun göstergesi olarak da Hataylı işçiler, Ortadoğu ülkeleri ile Türkiye arasındaki yolculuklarda hep o şoförün bulunduğu firmayı tercih ettiler.

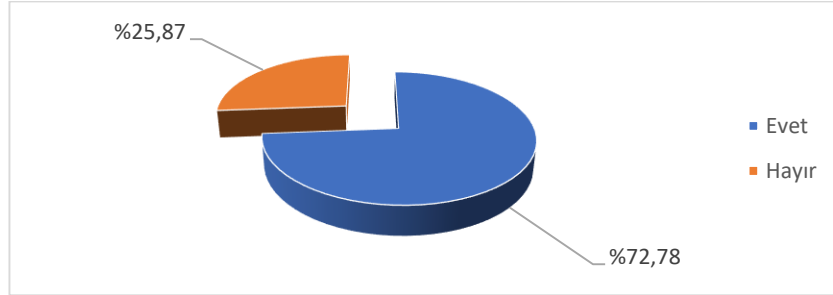
Ayrıca görüşmelerde, Suudi Arabistan’da çalışan Hataylı işçilerin bir kısmı, kazancını direkt otobüs şirketleri aracılığıyla memleketlerini gönderdiğini anlattı.

İşçinin Suudi Arabistan’da Hatay menşeli otobüs şirketine verdiği dövizin, ailesi veya yakınlarınca Hatay şubesinden alındığı aktarıldı. Bu durum, Hataylı işçiler ile kentteki otobüs firmaları arasında komisyona dayalı, bir nevi bankacılık ağı oluşturulduğunu gözler önüne serdi. Ayrıca Hatay ile Ortadoğu ülkeleri arasında işçilerin sürekli geçişi de bir diğer para gönderme yolunu oluşturdu. Yani memleketle sağlanan döviz akışı, Hataylı işçiler arasında da çözüldü. Hataylı işçi, kendisinden önce izne giden memleketlisine veya akrabasına verdiği birikimini ailesine ulaştırdı.

Hataylı işçilerin otobüs şirketleri ile kurduğu bankacılık sisteminin detaylarına ulaşılmaya çalışıldı. Bu sebeple katılımcılara “*Türkiye’ye para aktarımında komisyon ödediniz mi?*” sorusuna yanıt arandı. Bu soruya 511 (98,65%) yanıt verildi. 7 (1,35%) katılımcı bu konuda herhangi bir fikir beyan etmeyerek, bilgi paylaşmak istemedi. Hataylı işçilerden 377’si (72,78%) “Evet” yanıtını verdi. Arap ülkelerinden memleketlerine para aktarımı sırasında komisyon ödediğini söyledi. 134’ü (25,87%) “Hayır” cevabını vererek kazancının Hatay’a aktarılması sırasında komisyon ödemediğini aktardı.

Katılımcıların, Türkiye’ye para aktarımında ödedikleri komisyona dair soruya verilen yanıtların yüzdelik dağılımı aşağıdaki grafikte gösterildi.

Grafik- 7. Katılımcıların Türkiye’ye Para Aktarımında Ödedikleri Komisyon Ücretine Dair Soruya Verdikleri Yanıtların Oransal Dağılımı

Grafik- 7, 72,78 % oranında katılımcının Ortadoğu ülkelerinden Türkiye’ye her para aktarma işlemi sırasında komisyon ödediğini ortaya çıkardı. İşçilerin, Uluslararası Bankacılık Sistemi aracılığıyla yaptığı para göndermelerinde alınan komisyon ücretinden haberdar olduğu bilinmekteydi. Görüşmelerde, Ortadoğu ülkelerinden Hatay’a otobüs şirketleri aracılığıyla gönderilen para miktarları üzerinden de komisyon ücreti alındığı aktarıldı. Böylelikle otobüs şirketlerinin, Ortadoğu ülkeleri ile Hatay arasında bir nevi bankacılık sistemi inşa ettiği anlaşıldı. Fakat Hataylı işçiler, birikimini kendi imkânlarıyla ülkesine gönderdiğinde herhangi

bir komisyon ücreti ödemediğini anlattı. Bu oran, katılımcıların 25,87%'sini oluşturdu. Bu işçiler, kazandığı parayı, yakınları veya otobüs şoförleri aracılığı ile Hatay'a gönderdi.

3.6.2. Hataylı İşçilerin Göç Sonrası Ekonomik Durumunu Tespite İlişkin Değerlendirme

Ortadoğu ülkelerinde çalışan pek çok Türk işçide, birikimleri ile büyük sermayeler oluşturmadığı kanaati hâsıl oldu. Bu minvalde katılımcıların, Ortadoğu'daki kazançlarının, iktisadi yaşantısına olan kazanımları tespit edilmeye çalışıldı. Hataylı işçilere, “Yurt dışından elde ettiğiniz geliri nasıl değerlendirdiniz?”, “Türkiye’de oturduğunuz evin durumu nedir?” ve “Türkiye’de oturduğunuz evin cinsi nedir?” şeklinde üç soru yöneltildi.

Katılımcılara sorulan “Yurt dışından elde ettiğiniz geliri nasıl değerlendirdiniz?” sorusuna verilen yanıtların dağılımı aşağıda gösterildi.

Tablo- 14. Yurt Dışından Elde Edilen Gelirlerin Değerlendirilmesi Tespitine İlişkin Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Frekans	Yüzde (%)
Ev Aldım	238	45,95
Araba Aldım	42	8,11
Arsa Aldım	21	4,05
Döviz Aldım	18	3,47
Birikim Yaptım	133	25,68
Yanıtsız	66	12,74
Toplam	518	100

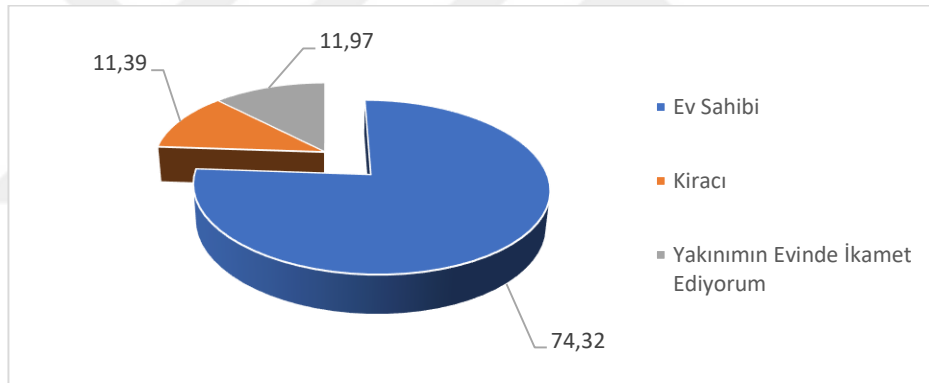
Tablo- 14, 452 (87,26%) katılımcının yurt dışından elde ettiği gelirle yaptığı yatırımı gözler önüne serdi. 66 (12,74%) katılımcı soruyu boş bırakarak konu hakkında bilgi vermek istemedi. Hataylı işçilerin 238'i (45,95%), Arap ülkelerinden elde ettiği gelirle ev aldı. 133'ü (25,68%) birikim yapmayı tercih etti. 42'si (8,11%) araba, 21'i (4,05%) arsa, 18'i (3,47%) ise döviz aldı.

Hataylı işçiler, Ortadoğu ülkelerine daha iyi bir arzusuyla gitti. Gidilen ülkede yapılmak istenen para birikimi, Hataylı işçilerin önceliğini oluşturdu. Ancak bu birikim gidilen Ortadoğu ülkesinin yapısına göre değişiklik gösterdi. İçeride kapanık görüntüsü ile sosyal hayatın kısıtlı olarak yaşandığı Suudi Arabistan'da para biriktirmek, Hataylı işçiler açısından kolay oldu. Ancak bu durum, sosyal hareketliliğin yoğun yaşandığı, Bahreyn, Katar, Kuveyt, BAE gibi ülkelerde değişti. Bu ülkelerdeki hareketliliğe uyum sağlama eğilimdeki Türk işçiler, para biriktirmekte

zorlandı. Para birikimi gidilen ülkede çalışılan şehirlerin büyüklüğüne göre de değişti. Görüşmelerde, Suudi Arabistan'ın; Riyad, Cidde, Mekke, Medine, Taif gibi büyük şehirlerinde çalışan Hataylı işçilerin yüksek gelir elde ettiği tespit edildi. Bu gelirin ülkenin ücra kentlerinde de aynı olduğu vurgulandı. Ama gidilen şehrin büyüklük ve gelişmişliği, işçilerin giderlerini etkiledi. Suudi Arabistan'ın büyük kentlerinde hissedilen hayat pahalılığı, diğer küçük kentlerine göre daha fazla oldu. Bu durumun çalışanların giderlerine yansdı. Diğer taraftan Ortadoğu ülkelerindeki kazanç, Hataylı işçilerin ek iş yapma potansiyellerine göre değişti. Bu konuda oto tamirci, berber ve lokantacı gibi meslek grupları daha şanslı oldu.

Hataylı işçilere “*Türkiye’de oturduğunuz evin durumu nedir?*” şeklinde soru yöneltildi. Bu soruya 506 (97,68%) yanıt alındı. 12 (2,32%) katılımcı cevap vermek istemedi. Hataylı işçilerin evindeki konumları aşağıdaki grafikte ele alındı.

Grafik-8. Katılımcıların Türkiye’deki Evinin Durumunu Gösteren Soruya Verdikleri Yanıtların Oransal Dağılımı

Grafik- 7, katılımcıların günümüzde 74,32%'sinin ev sahibi konumunda olduğunu gösterdi. 62 katılımcı (11,97%), bir yakınının evinde ikamet ettiğini aktardı. 59 katılımcı (11,39%) ise hala herhangi bir ev sahibi olmadığını, kiracı olarak yaşamını idame ettirdiğini ifade etti.

Katılımcılara, “*Türkiye’de oturduğunuz evin cinsi nedir?*” sorusuna verilen yanıtların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterildi.

Tablo- 15. Katılımcıların Türkiye’de Oturduğu Evin Cinsine Yönelik Soruya Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Frekans	Yüzde (%)
Gecekondu	11	2,13
Müstakil Ev	266	51,35
Apartman Dairesi	233	44,98
Villa	4	0,77
Yanıtız	4	0,77
Toplam	518	100

Tablo-15, Ortadoğu ülkelerinde çalışan Hataylı işçilerin büyük çoğunluğunun “Müstakil Ev” veya “Apartman Dairesinde” yaşamını sürdürdüğünü ortaya koydu. Hataylı işçilerin oturdukları evin cinsine yönelik sorulan soruya 514 (99,23%) yanıt alındı. Katılımcıların 4’ü (0,77) cevap vermekten kaçındı. Buna göre, 266 (51,35%) katılımcının ikameti “Müstakil Ev” cinsinde oldu. 233’ü (44,98%) “Apartman Dairesi”, 11’i (2,12%) “Gecekondu”, 4’ünün (0,77%) “Villa” tipi evde oturduğu açıkladı. Her üç sorudan elde edilen verilere göre, %83,79 oranında Hataylı işçi ev, araba veya arsa sahibi oldu ve birikim yaptı. %74,32 oranında işçi, şuanda ev sahibi konumunda yer aldı. Hataylı işçiler, %96,33 oranında ise müstakil ev ya da apartman dairesinde yaşamını sürdürmekte. Bu veriler yurt dışında çalışan Hataylı işçilerin, yaptıkları birikimle büyük sermayedarlara dönüşmediğini ortaya çıkardı.

Hataylı işçilere göre, Ortadoğu ülkelerindeki kazanç, büyük sermaye birikimine dönmedi. Yaşamı boyunca konfor sürecekle zenginleşmeye sebebiyet vermedi. Öyle ki Hataylı işçiler, Ortadoğu ülkelerindeki birikimini uzun vadede gerçekleştirdiğini aktardılar. Memleketlerine döndüklerinde hemen evlendiklerini söylediler. Evlilik sonrası göç zinciri halkası ise devam etti. İşçilerin geneli evlilik sonrası Ortadoğu ülkelerine göçe tekrar katılım sağladığını anlattı. Böylelikle Hataylı işçiler Türkiye’ye uzun vadede, kısa izinlerle geldi ve belli bir süre sonra memleketlerine kesin dönüş yaptı. Kalan yaşamını ailesi ile Hatay’da devam ettirdi. Yani, Ortadoğu ülkelerine çalışmak amaçlı giden Hataylılar, göç süreci boyunca yaşamlarını idame ettirdi. Birikimleri ile evlilik masraflarını giderdiler, kimileri ev, arazi veya araba sahibi oldu. Samandağ ve Defne ilçelerinde ikamet edenlerin çoğu, kazancını bölgede yaptırdığı müstakil evler aracılığıyla değerlendirdiğini belirtti. Antakya ilçesinde ise bu durum, işçilerin daire sahibi olması şeklinde konut tarzı olarak değişti. Hataylı işçiler, memleketine kesin dönüş yaptığında kendi alanlarındaki mesleklerine devam ettiler. Bu durum, Hataylı işçilerin Ortadoğu ülkelerindeki

kazancının, ömür boyu yetecek sermaye birikimine neden olmadığını gösterdi. İşçilerin, Ortadoğu ülkelerinde kazandığı paranın konforunu, ömür boyu yaşamadığı ortaya çıktı.

Ortadoğu ülkelerindeki kazanç, Hataylı işçilerde büyük bir zenginleşmeye yol açmadı ancak Hatay şehri ve Türkiye ekonomisine önemli katkı sağladı. Hataylı işçiler, yurt dışında istihdam yoluna başvururken Hatay'daki işsizlik rakamlarının azalmasını sağladılar. Genç yaşlarda emek göçü sürecine katılarak ülkedeki genç işsizlik oranının azalmasına katkı yaptılar. Ortadoğu coğrafyasına kısa aralıklarla, ama sürekli yaptıkları geçişlerle, Türkiye'ye döviz girdisi sağladılar. Birikimlerini, ülkesinde değerlendirdiler ve pek çok menkul veya taşınır mal aldılar. Bu yönü ile Hataylı işçiler, istihdama yaptığı katkı, sağladığı döviz girdisi ile Türkiye'nin önemli ekonomik zincir halkalarından birini oluşturdular. Son yıllarda, ülkeler arası geçişlerde aranan kriterlerin fazlalığı, Arap ülkelerinde görülen hayat pahalılığı, vize masraflarının artışı, Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine yönelen iş göçü trendini azalttı. Türkiye'de Arap para birimlerinin değerinin gittikçe düşmesi sonucu Hataylı işçiler, yeni göç güzergâhları üzerine odaklandılar.

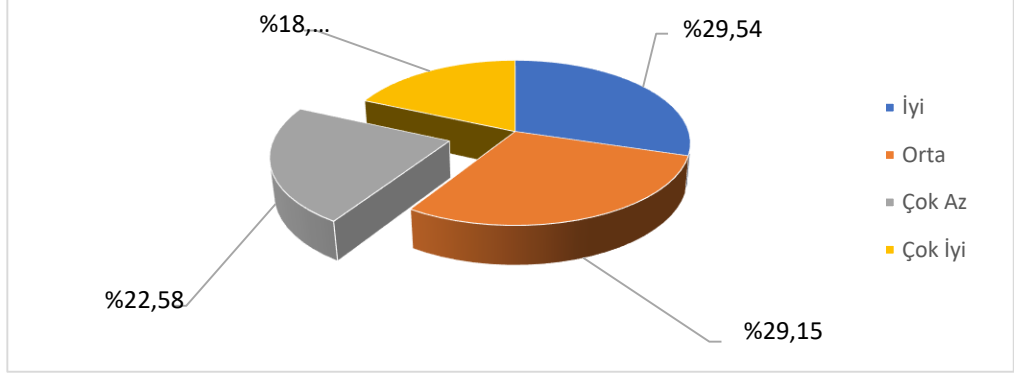
3.7. Hataylı İşçilerin Ortadoğu Ülkelerini Tercih Nedenleri ve Bölgeye Uyum Süreci

Hatay, pek çok dil, din ve inanıştan insanın birlikte yaşadığı kozmopolit bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehirde nüfusun önemli bir bölümü, günlük yaşantısında Arapça' ya sıkça yer vermektedir. Kullanılan dil nedeniyle Hataylı işçilerin büyük kısmı, dil konusunda gideceği Arap ülkesinde herhangi bir sıkıntı yaşamayacağı düşüncesindeydi. Aynı inanıştan gelen farklı bir ülkede olmanın, günlük hayatta pek sıkıntı yaratmayacağını düşünüyordu. Hataylı işçiler bu perspektiften bakıldığında, Ortadoğu ülkelerine geçiş yapmadan önce pek uyum sorunu yaşamayacağı düşüncesindeydi. Dolayısıyla bölgeye olan uyum sorununun kolay aşılacağı düşüncesi, ortak din, dil ve kültürel sermaye, ulaşım yollarının kolaylığı bölgeyi tercih nedenlerini oluşturdu.

Katılımcılara “*Yurt dışına çıkmadan önceki Arapça seviyeniz nedir?*” diye soruldu. Bu soruya 516 (%99,61) yanıt alınırken, 2 (%0,39) katılımcı cevap vermeyerek konu hakkında bilgi vermek istemedi. Bu soruya katılımcıların 117'si (%22,58) “Çok Az”, 151'i (%29,15) “Orta”, 153'ü (%29,54) “İyi”, 95'i (%18,34)

“Çok İyi” cevabını verdi. Katılımcıların %67,03’ü Arapçayı orta seviyenin üstünde bildiğini belirtti. Bu durum, Arap ülkeleri ile dil ve kültür benzerliğine her fırsatta vurgu yapan Hataylı işçilerin haklılığını ortaya çıkardı.

Grafik- 9. Katılımcıların Yurt Dışına Çıkmadan Önceki Arapça Seviyesinin Oransal Dağılımı

Grafik- 8, çalışma grubunun sadece %22,58’inin, Ortadoğu’ya gitmeden Arap dilini bilmediğini gösterdi. Bu durum, kalan %77,42 katılımcının Arap ülkelerine ulaşmadan Arapça diline aşina olduğunu ortaya koydu. Görüşmelerde de Hataylı işçiler, Ortadoğu ülkelerinde kullanılan dilin, Hataylıların konuştuğu Arapça diline yakın olduğunu belirtti. Katılımcılar ulaşım açısından da Arap ülkelerini oldukça konforlu gördüğünü söyledi. Dil yatkınlığı ve ulaşım imkânlarının sağladığı rahatlık, Hataylı işçilerin Ortadoğu ülkeleri tercihini güçlendirdi. Uyum sürecini kolaylaştırdı. Katılımcıların bu konudaki bazı ifadeleri şöyle oldu:

K- 132: “Kullanılan Arapça dili rahat ve uyumlu.”

K-147: “Ortak dil ve yakınlığımız var.”

K- 363: “Ortadoğu ülkeleri gidilmesi en kolay ülkelerden.”

K- 495: “Ortadoğu bölgesine daha kolay gidiliyor ve dil kolaylığı var.”

Hataylı işçiler, görüşleri ile bölgedeki kültür benzerliğine vurgu yaparken ulaşım kolaylığını göz önünde tuttu. Bu durum, Arap ülkelerini tercih nedenlerini ortaya koydu. Ayrıca, Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki dini inanç benzerliği, Hataylı işçilerin bölgeyi tercih etmesinde bir başka sebepti. Katılımcıların konuya ilişkin ifadeleri şu şekilde oldu:

K- 98: Müslüman ülke insanların temizlik anlayışı var. Ayrıca Avrupa ülkelerinde ne eti yediğimizi bilmeyiz.”

K- 437: “Ortadoğu’da Allah’tan korkan, iyi ve güzel bir millet var. Muhafazakâr aile insanı olduğum için buraya ayak uydurabiliyorum.”

Öteki taraftan işçilerin gittiği bölgede yaşadıkları uyum sürecini tespiti ilişkin soru soruldu. İlgili soruyla Hataylı işçilerin ne kadar zamanda Ortadoğu ülkelerine uyum sağladığı öğrenilmek istendi. Bu minvalde “*Yurt dışında tanıştığınız insanlarla kaynaşmanız ne kadar zaman aldı?*” şeklinde soru yöneltildi. Soruya 503 (%97,1) yanıt alındı. 15 (%2,9) katılımcı soruyu yanıtsız bırakarak konu hakkında bilgi vermek istemedi.

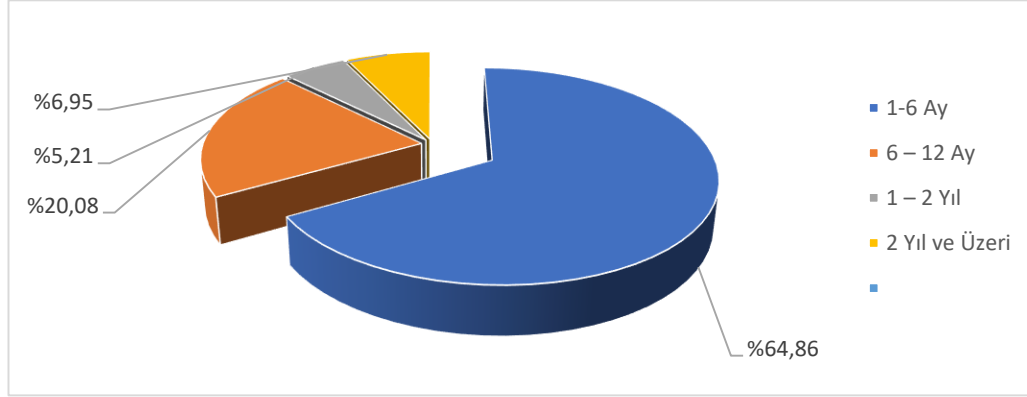
Tablo- 16. Katılımcıların Gittiği Ülkedeki Uyum Sürecine Dair Soruya Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Frekans	Yüzde (%)
1-6 Ay	336	64,86
6 – 12 Ay	104	20,08
1 – 2 Yıl	27	5,21
2 Yıl ve Üzeri	36	6,95
Yanıtsız	15	2,9
Toplam	518	100

Tablo-16’ya göre, Hataylı işçilerin 336’sı (%64,86) Ortadoğu ülkelerindeki insanlarla “1-6 Ay” arasında kaynaştı. Yani oradaki insanların yaşayış ve kültürüne uyum sağladı. Bu süreç işçilerin 104’ü için (%20,08) “6-12 Ay” arasında oldu. 27’si uyumun (%5,21) “1-2 Yıl” arasında gerçekleştiğini söyledi. 36’sı (%6,95) ise “2 Yıl ve Üzeri” süreçte Arap ülkelerindeki insanlarla kaynaştığını belirtti. Buna göre Hataylı işçilerin büyük kısmı Ortadoğu ülkelerine kolay uyum sağladı. Bölge insanıyla 6 ay gibi kısa sürede kaynaştı. Şüphesiz uyum sürecinin kısa olmasında; konuşulan dilin bilinmesi, dini ve kültürel sermaye ortaklığı gibi faktörler yer aldı.

Hataylı işçilerin gittiği ülkedeki uyum sürecine dair verdiği yanıtların oransal dağılımı aşağıdaki grafikte gösterildi.

Grafik- 10. Katılımcıların Gittiği Ülkedeki Uyum Sürecine Dair Soruya Verdiği Yanıtların Oransal Dağılımı

Grafik- 10’da pek çok Hataylı işçinin gittiği Ortadoğu ülkesine altı ay gibi kısa bir sürede uyum sağladığını gösterdi. İşçilerin uyum süreci bir yıldan az olarak düşünüldüğünde, bu oran %84,94’e erişti. Yani soruya cevap veren her 100 kişinin sadece 14’ü, bölgede 1 yılın üzerinde bir süreçte insanlarla kaynaştı. Yapılan görüşmelerde, Hataylı işçiler için uyum sürecinin kısa olması, iki bölge arası kültürel sermaye ve inanç eksenli yakınlıkla açıklandı. İşçiler, gidilen ülkede Arapça konuşulmasının kendileri için büyük avantaj sağladığını anlattı.

Görsel 6: Hataylı İşçilerin Kendi Aralarındaki Doğum Günü Kutlamasından Bir Kesit

Kaynak: Yasin Kızıldağ’ın Fotoğraf Arşivinden

Hataylı işçilerin Ortadoğu ülkelerinde kurduğu ağlar, yeni ülkeye uyumunu kolaylaştırırken diğer yandan da geciktirebildi. Gittiği bölgede yorucu işlerde çalışan Hataylı işçilerin mesaisi oldukça yoğundu. Onların işleri, sabahın erken saatlerinde başlayıp, akşamın geç saatlerine kadar sürüyordu. Kısır döngü içerisinde bazı işçiler, ilişkilerini orada bulunan yakın çevresinden ibaret gördüğünden uyum sürecine pek de aldırmadı. Bu sebeple Hataylı işçiler, dışa kapalı bir görünüm sergileyerek, kendi

aralarında cemiyetleşme, gruplaşma yoluna gitti. Bu gruplaşma Hataylı işçilerin yeni ülkeye uyumunu geciktirdi. Fakat işçilerin diğer bir kısmı ise, uyum süreci meselesini, geçici ve basit bir problem olarak gördü. Hataylı işçilerle yapılan görüşmelerde, gidilen ülkede akrabalar aracılığıyla kurulan ilişkilerin, uyum sürecini kolaylaştırdığı, bu sayede gidilen ülkeye uyumun kısa sürede gerçekleştiği dile getirildi.

Görsel 7: Türklerin İşletmecisi Olduğu Lokantada Yemek Yiyen Hataylı İşçilerden Görüntü

Kaynak: Mustafa Kızıldağ'ın Fotoğraf Arşivinden

3.7.1. Hataylı İşçilerin Uyum Sürecinde Yaşadığı Sıkıntılar

Hataylı işçiler, uyum sürecinde pek çok sorunla karşı karşıya kaldı. Zira ülkelerdeki ırk veya mezhep ayrımcılığı, uyum sürecindeki göçmenler açısından tüm zamanların ortak problemi oldu. Göçmenlerin gittiği ülkede aidiyet hissine kapılamamasına yol açtı. İşçilerin sürekli öz kimliğini saklama çabasına girmesine neden oldu. Bu durum Ortadoğu ülkeleri içinde geçerli oldu. Bu minvalde Hataylı işçilere, Ortadoğu ülkesinde yaşadığı düşünülen ayrımcılığı tespiti ilişkin soru yöneltildi. “Yurt dışında ırk veya mezhep ayrımcılığına maruz kaldınız mı?” şeklindeki soruya yanıt arandı. Aşağıda yer alan Tablo- 17’de, yanıtların dağılımı yer aldı.

Tablo- 17. Katılımcıların Yurt Dışında Yaşadığı İrk veya Mezhep Ayrımcılığına Dair Soruya Verilen Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Frekans	Yüzde (%)
Evet, çok fazla	122	23,55
Bazen	248	47,88
Hayır	141	27,22
Yanıtsız	7	1,35
Toplam	518	100

Tablo- 17’ye göre soruya 511 (%98,65) yanıt alındı. 7 (%1,35) katılımcı boş bırakarak herhangi bir fikir beyanında bulunmadı. Katılımcıların 248’i (%47,88) yurt dışında “Bazen” ırk veya mezhep ayrımcılığına maruz kaldığını belirtti. 141’i (%27,22) ise herhangi bir ayrımcılığa maruz kaldığını düşünmediklerini “Hayır” seçeneğini işaretleyerek belirtti. Hataylı işçilerin 122’si (%23,55) “Evet, çok fazla” şikkini tercih ederek oldukça fazla bir şekilde ayrımcılığa maruz kaldığını ifade etti. Soruya “Evet, çok fazla” ve “Bazen” yanıtını veren katılımcıların oransal toplamı %71,43 oldu. Oran, Hataylı işçilerin çoğunun Arap ülkelerinde ırk veya mezhep ayrımcılığına maruz kaldığını gösterdi. Her 100 Türk işçisinden 72’sinin Ortadoğu coğrafyasında ötekileştirmeye maruz kaldığını ortaya çıkardı.

Hataylı işçiler, Ortadoğu’da ülkelerin farklı uygulamaları çerçevesinde çeşitli ayrımcılıklar yaşadı. Görüşmelerde, Arap ülkelerinde uygulanan siyasi, sosyal ve idari tedbirlerin, yabancı işçilere daha da sert uygulandığından yakınıldı. Özellikle Alevi işçilerin, gittikleri Arap bölgesinde kimliklerini gizlediği aktarıldı. Diğer taraftan Suudi Arabistan’a giden işçiler, Mutavvaların geçmişteki baskıcı tavırlarına dikkat çekti. Mutavva, Suudi Arabistan’da din polisi niteliğindeydi. Bu polisler ülkede günlük yaşam faaliyetlerinin İslam dinine uygunluğunu kontrol etti. Bunların son yıllarda baskıcı denetiminden uzaklaşsa da geçmiş yıllarda oldukça baskıcı davrandıkları ortaya çıktı. İşçilere göre, din polislerinin geçmişteki faaliyetleri, bölgede ayrımcılığı körükleyen unsurlardan olmuştu. Bu sebeple işçiler, din polisleri ile karşı karşıya gelmekten daima kaçındı. Özellikle berberler, Mutavvaların yakın denetiminde oldu. Çünkü berberlik, Mutavvalarca şeytan işi olarak görüldü. Berberlik mesleğinin günah olduğuna inandıkları için berberlerin namaz vakitlerinde dükkan kapatıp kapatmadıkları yakından takip edildi.

Hataylı berberler, Mutavvaların tavrının, ülkede kendilerine yönelik ayrımcılığı arttırdığını ifade etti. Bunu bir örnekle açıklayan işçiler, bir zamanlar Arapların kendi arasında berber dükkânı açanları ayıpladığını ifade etti. Berberler

kefilin de bu ayrımcılıktan etkilendiğini söylediler. 1990'lı yıllarda, kefilin berber dükkânından parasını almak için dahi içeriye girmekten imtina ettiği anlatıldı. Diğer yandan yabancı işçilerin hal ve hareketleri Mutavvalarca sürekli gözlendi. Bu sebeple yabancı işçiler, Mutavvalar ile karşı karşıya gelmemeye özen gösterdi. Münakaşaya mahal verecek davranışlardan kaçındı. Zira Türk işçiler, Suudi Arabistan polislerinin daima Mutavvaların koruyuculuğunu üstlendiğini anlattı. Ülkenin yargı mekanizmasının onlardan yana olduğunu belirtti. Mutavvaların tespit ettiği olumsuz durumların, hapis veya para cezası ile sonuçlandığı aktarıldı. Ortadoğu'da yabancı işçilere verilen cezalar kısa sürede yayıldı. Bu durum Türk işçiler arasında, sürekli "ırk ve mezhep ayrımcılığından kaynaklı ceza" algısını açık tuttu. Bu algı, Türk işçilerin Ortadoğu ülkelerindeki davranışlarında caydırıcı oldu.

İklim, uyum sürecinde karşılaşılan diğer önemli sorunlar arasında yer aldı. Hataylı işçilere göre Ortadoğu ikliminin sıcak oluşu, uyum sürecinde karşılaşılan büyük problem idi. Diğer yandan ailelere duyulan özlem, bölgeye uyumu zorlaştırdı. Fakat buna rağmen Hataylı işçiler, kendilerini şanslı hissettiklerini aktardı. Zira Hataylı işçilere göre Ortadoğu ülkelerinde pek çok tanıdık vardı. Onlara göre, gidilen her Ortadoğu ülkesinde akraba, yakın arkadaş ve memleketliye rastlamak mümkün oldu. Hatta onların yardımıyla gidilen ülkeye daha kolay uyum sağladıklarını aktardılar. Ayrıca bölgede kullanılan dil, Hataylı işçileri kısmen zorladı. Görüşmelerde Hataylı işçiler, Ortadoğu'da kullanılan Arapçanın bölgesel farklılık gösterdiğini söyledi. Bu durumun kendilerini ilk göç deneyiminde zorladığını aktardı. Ancak Arap diline aşinalığın getirdiği tecrübeyle, bunu da kısa sürede atlattıkları dile getirdiler. Kısa zaman içinde Arap dilini iyi konuşur hale geldiklerini ifade ettiler. Hataylı işçiler dili daha iyi konuşur hale gelmenin, bölgeye uyumu arttırdığı kanaatinde oldu.

3.8. Ortadoğu Ülkelerinde Hataylı İşçilerin Yaşadığı Temel Problemler

Hataylı işçilerin, gittiği ülkede karşılaştığı temel problemlerin tespitine dönük olarak soru soruldu. *"Aşağıdakilerden hangileri yurt dışında karşılaştığınız temel problemlerdendir?"* sorusuna karşılık verilen yanıtlar aşağıdaki tabloda gösterildi.

Tablo- 18. Katılımcıların Yurt Dışında Yaşadığı Temel Problemlere Dair Soruya Verilen Yanıtların Dağılımı

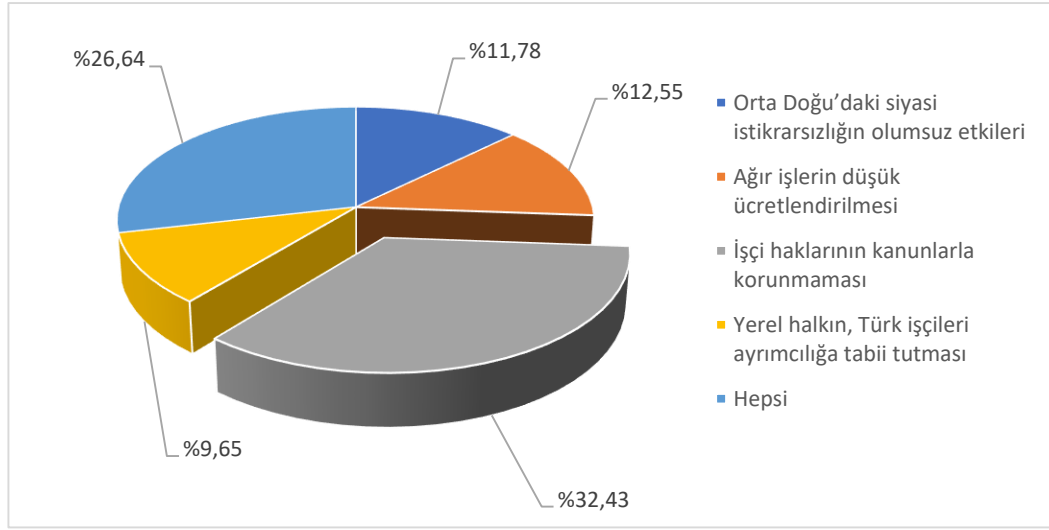
Yanıt	Frekans	Yüzde (%)
Ortadoğu'daki siyasi istikrarsızlığın olumsuz etkileri	61	11,78
Ağır işlerin düşük ücretlendirilmesi	65	12,55
İşçi haklarının kanunlarla korunmaması	168	32,43
Yerel halkın, Türk işçileri ayrımcılığa tabii tutması	50	9,65
Hepsi	138	26,64
Yanıtız	36	6,95
Toplam	518	100

Tablo-18'de katılımcılar yurt dışında yaşadığı temel problemlere ilişkin 482 (%93,05) yanıt verdi. 36 (%6,95) katılımcı soruyu boş bırakarak, herhangi bir fikir beyanında bulunmadı. Katılımcıların 168'i (%32,43) yurt dışında yaşadığı temel problemi, "İşçi haklarının kanunlarla korunmaması" olarak değerlendirdi. 65'i (%12,55) "Ağır işlerin düşük ücretlendirilmesi", 61'i (%11,78) "Ortadoğu'daki siyasi istikrarsızlığın olumsuz etkileri", 50'si (%9,65) "Yerel halkın, Türk işçileri ayrımcılığa tabii tutması" olarak gördü. 138 (%26,64) Hataylı işçi, belirtilen tüm nedenleri Ortadoğu'da yaşanan problem olarak müşahade etti. "Hepsini" işaretleyerek, tüm seçenekleri gidilen bölgede yaşanan temel problemler arasında olduğunu aktardı.

Arap ülkesinde karşılaşılan problemler, gidilen ülkenin konjonktürüne göre değişiklik gösterdi. Hataylı işçiler bu farklılığın ülkelerin, siyasal, sosyal, dini ve kültürel özelliklere göre değişmesinden kaynaklı olduğunu belirtti. Görüşmelerde, Suudi Arabistan, özgürlüklerin kısıtlı, işçilerin dini ve toplumsal baskı altında hissettiği ülkeler arasında gösterildi. İşçiler ülkede gerek sosyolojik gerekse iktisadi birçok alanda problem yaşadığını ifade ettiler. Ancak Kuveyt ve Katar gibi Arap yarımadasının özgürlükler açısından daha gelişmiş ülkelerinde bu durumun farklı olduğu aktarıldı. İşçiler, Suudi Arabistan'a göre bu ülkelerde baskının çokça hissedilmediğini kaydetttiler. Türk işçiler arasındaki bu kanaat farklılığın oluşması, aynı coğrafyada farklı uygulamaları ile zıt karakterdeki Arap ülkelerinden kaynaklandı. Diğer yandan işçiler arasında ortak fikirler de göze çarptı. Örneğin Hataylı işçilerin şikâyeti, tüm Ortadoğu ülkelerinde son yıllardaki hayat pahalılığı özelinde birleşti.

Hataylı işçilerin, yurt dışında yaşadığı temel problemlere ilişkin yanıtların oransal dağılımı aşağıdaki grafikte gösterildi.

Grafik- 11. Yurt Dışında Yaşanan Temel Problemlere İlişkin Yanıtların Oransal Dağılımı

Grafik- 10'da Hataylı işçilerin %32,43 oranıyla en çok, Ortadoğu ülkelerinde “İşçi Haklarının Kanunlarla Korunmaması” yönünden temel bir probleme işaret etti. Suudi Arabistan'daki Hataylı işçiler, sıklıkla kefilin haksız uygulamalarından mustarip oldu. Görüşmelerde işçiler, ülkedeki haksızlık karşısında başvurulacak merciinin yetersizliğine dikkat çekti. Bu sebeple büyük acıların çekildiği ifade edildi. Zira Suudi Arabistan'daki yabancı işçiler, üç aylık deneme süreci varlığından bahsetti. İşçiler, kefalet sisteminde üç aylık deneme sürecine tabi tutuldu. Bunun sonunda kefil ile hesap yaptı. Düşülen masrafların ardından üç aylık alacağına kavuştu. Eğer kefilin memnuniyeti söz konusuysa, yabancı işçiyle mutabakata varıldı. İşçi kefil ile yaptığı anlaşma ile çalışmaya devam etti. Karşılıklı memnuniyetsizlik durumu ise, her iki taraf arasında birçok probleme kapı araladı.

Hataylı işçilerin pek çoğu, kefilin üç aylık deneme sürecinde hüsrana uğradığından dert yandı. Bu süreçte çalıştığı parayı alamadığından şikâyet etti. Kimi işçiler, üç ay sonunda kefile karşı borçlu çıkartıldığını açıkladı. Öyle ki Hataylı işçiler, anlaşmazlık durumunda arkadaşlarının memleketine dönmesi için gerekli olan paranın el birliği ile toplanması durumuna alışık olduklarını söylediler. Bunun sık rastlanır bir durum olduğunu açıkladılar. Kefil-işçi anlaşmazlığının, Suudi mahkemelerine yansıyan boyutlarına da değinildi. İşçiler böylesi durumlarda, kimi zaman hapis cezasına çarptırıldıklarını, bazılarının sınır dışı edildiğini bazılarının ise memleketlerine dönebilmek uğruna pek çok cefa çektiğini belirttiler.

Saha çalışmaları, Hataylı işçilerin Ortadoğu'da işçi hakları konusunda çeşitli sıkıntılar yaşadığını ortaya koydu. Fakat Türk işçilerin, sorunların çözümü noktasında

yasal yolları kullanmaktan imtina ettiği de anlaşıldı. Özellikle Suudi Arabistan’da Hataylı işçiler, hakkını yasal yollarla arama konusunda oldukça çekimser davrandı. Ülkede Suudili yönetimler, işçi anlaşmazlıklarının çözümü noktasında “Mekteb al-Amel” adlı büroları görevlendirdi. Bürolar, olası işveren-işçi problemlerinde temsilcilerini görevlendirmek suretiyle çalıştı. Temsilciler gittikleri iş yerlerinde, işveren ile işçi arasında yaşanan hukuksuzluğu çözüme kavuşturdu. Görüşmelerde Hataylı işçiler, Mekteb al-Amel görevlilerinin yanlı olduğunu ifade ettiler. Yanlı tutumun kefilin hakkını korumak noktasında olduğunu söylediler. Dolayısıyla bu kurumdan kendileri lehine doğacak hukuka inanmadıklarını belirttiler. Bu durum Hataylı işçilerin Suudi Arabistan’da yasal yollara başvurmama nedenini oluşturdu. Diğer yandan Hataylı işçiler, Suudi Arabistan’da hukuki sıkıntıların yanı sıra, toplum nezdinde de ikinci sınıf muamele gördüklerini aktardılar. İkincil işlerde çalışan insanlar olması nedeniyle toplumsal baskı yaşadıklarını belirttiler.

Emek yoğun, ağır işler dolayısıyla tatil imkânlarından yoksun olan işçiler Ortadoğu’daki diğer önemli problemi de ortaya koydular. Ancak bu durum yine Ortadoğu ülkeleri arasında farklılık gösterdi. Yine de yapılan işe göre farklılığın mevcut olduğu görüldü. Kefalet sistemine dayanan işler, yoğun mesai saatleri içerdi. Fakat şirketler bünyesinde çalışanların daha rahat olduğu hissedildi. Öyle ki Suudi Arabistan’da kefalet sisteminde çalışan Hataylı işçiler, yoğun mesai saatlerinden, sosyal yaşam yoksunluğundan bahsettiler. Özellikle berberler, gıda sektöründe çalışanlar, tatil günlerinin olmadığını söylediler. Emeğe dayanan meslek sahipleri bölgede çalıştığı kadar para kazandı. Bu durum Türk işçiler arasında baskı unsuru oldu. Hataylı işçilerle yapılan anketlerde konuya ilişkin şu görüşe rastlandı:

K- 472: “Biz 18 yaşından küçük çocuk işçi sayılacak yaşta, yurtdışına akrabalarımızın güvencesi altında çok zor şartlarda gittik. Günde 16 saatten daha fazla çalıştık. Ne bayram ne hafta sonu... Bir rahatsızlık sonucunda doktordan aldığımız raporun kesinlikle hiç önemi yoktu. Patrona ve işe saygı duymamız, aldığımız maaşın hakkını vermemiz içindi. 7 gün 24 saat sanki savaşa gidiyormuş gibi çalışmamız isteniyordu. Ben gençliğimi verdim, çok pişmanım. Keşke küçükken bana akıl veren biri olsaydı.”

Hataylı işçi Suudi Arabistan’da sosyal hayatın sadece Türk işçilerle kısıtlı olduğunu belirtti. Bu işçilerin arasındaki sosyallik, kendi aralarında oturup çay, kahve

eşliğinde sohbet etmekten ibaret oldu. İşçiler ayrıca aralarında çeşitli masa oyunları oynayarak zaman geçirerek bazı özel günlerde ise akşam yemeklerinde bir araya geldi.

Suudi Arabistan'ın aksine sert toplumsal baskı ve kuralların hissedilmediği diğer bazı Arap ülkelerinde yabancı işçilerin yaşamı daha rahat oldu. Buradaki temel problem ekonomi ve nüfus ekseninden kaynaklandı. Kuveyt, Bahreyn, Katar gibi Arap ülkelerinde çalışan Hataylı işçiler, toplumsal baskı ve ayrımcılığı Suudi Arabistan'daki arkadaşları kadar hissetmediklerini ifade ettiler. Hataylı işçiler görüşmelerde, bunun sebebinin ülkelerin nüfus özelliğinden dolayı olduğunu söyledi. Bu ülkelerde yerli halk nüfusuna karşın yoğunluk, diğer milletlerden gelen insanlardan oluştu. Bu yoğunluk, çalışma amaçlı gelen yabancı işçilerce kuruldu. Türk işçilere göre bu durum, ülkelerde işçi haklarına yönelmeyi zorunlu kıldı. Bu açıdan görüşmelerde, Kuveyt, Katar, Bahreyn gibi Arap ülkelerine giden Hataylı işçiler, Suudi Arabistan bölgesine giden hemşerilerine nazaran kendilerini şanslı hissettiklerini söylediler.

Kısacası Ortadoğu'daki problemlerin belirli kalıplar dâhilinde açıklanamayacağı anlaşıldı. Ekonomik kazanç, konforlu yaşam, işçi hakları gibi birçok mesele, Arap ülkelerinin yapısına göre farklılık gösterirken, Türk işçiler arasındaki sosyal yaşamda da önemli farklılıklar görüldü. Suudi Arabistan'da çalışanlar, sosyal yaşamını işçi arkadaşları ile kısıtlı çerçevede gerçekleştirirken, Bahreyn, Katar, Kuveyt, BAE'nin bazı emirliklerinde çalışan Türk işçiler, sosyal hayatı daha aktif yaşadı. Farklı arkadaş gruplarıyla restoranlarda yenilen yemekler, çarşıda, alışveriş merkezlerinde geçirilen zaman, eğlenilen vakitler hareketli sosyalliğin örneklerini oluşturdu. Dini inanışın Arap toplumlarında yorumlanan baskıcı eğilimlerine bu bölgelerde daha az rastlanıldı. Bu durum, işçilere pozitif yönde yansdı. Problemler daha çok sosyalliğin az rastlandığı Suudi Arabistan gibi ülkelerde mevcut oldu.

3.9. Hataylı İşçilerin Ortadoğu Ülkelerinde Memnuniyet Düzeyi

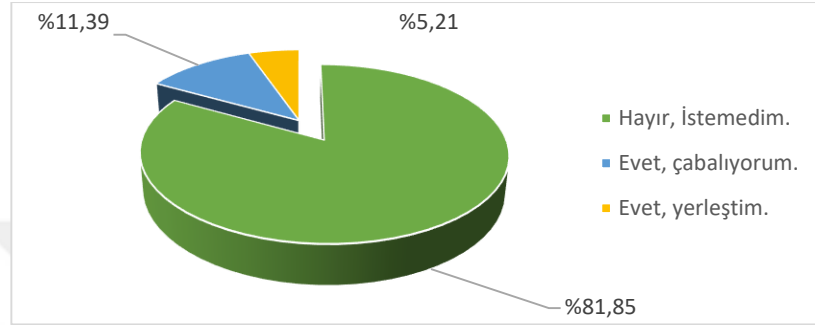
Türk işçilerin Ortadoğu ülkelerindeki memnuniyet düzeyi değişkenlik gösterdi. Bu değişkenlik farklı sebeplerden oluştu. Buna Hataylı işçilerin beklentileri, göç sürecinde yaşanan deneyimler, gidilen ülkedeki ekonomik kazanç, sosyal yaşantı gibi faktörler etki etti. Bu minvalde katılımcılara sorular yöneltildi. Hataylı işçilerin gittiği bölgede kalıcı yerleşmelerine, başkalarına tavsiye etme durumuna tespate çalışıldı.

Katılımcılara sorulan “*Yurt dışında kalıcı olarak yerleşmeyi düşündünüz mü?*” sorusuna 510 (%98,46) yanıt alındı. 8 (%1,54) katılımcı bu konu hakkında bilgi

vermek istemeyerek soruyu cevapsız bıraktı. 424 (%81,85) katılımcı “Hayır, İstemedim” seçeneğini işaretledi. Katılımcılardan 59’u (%11,39) soruya “Evet, çabalıyorum”, 27’si (%5,21) “Evet, yerleştim” cevabını verdi.

Aşağıdaki grafikte, katılımcıların Ortadoğu ülkelerine yerleşim planıyla ilgili soruya verdikleri yanıtların oransal dağılımı gösterildi.

Grafik- 12. Katılımcıların Gittiği Ülkede Kalıcı Olarak Yerleşimine Yönelik Soruya Verilen Yanıtların Oransal Dağılımı

Grafik- 11, katılımcıların Ortadoğu ülkelerinde %81,85 oranında kalıcı olarak yerleşmek istemediğini ortaya koydu. Bu durumun sebepleri irdelendiğinde çeşitli faktörler sıralandı. Görüşmelerde Hataylı işçiler, ailesel yaşantılarını Ortadoğu ülkelerinde devam ettirmek istemediğini belirtti. Bölgede idari ve toplumsal baskı hissedilen kısıtlılık ülkelerinde, yoğun iş saatleri nedeniyle ailesine vakit ayıramayacağını düşündü. Suudi Arabistan’da işçiler, günün sadece belli saatlerini yemek yemeğe, dinlenmeye ayırdığını ifade etti. Kalan saatlerde iş hayatına döndüğünü, bayramlarda bile çalıştığını açıkladı. Arap ülkelerinde emek yoğun sektörlerde çalışan Hataylılar, bu günlerin aile ile geçirilemeyeceği kanaatinde oldu. Çünkü Hataylı işçiler için çalışılmayan her gün, kaybedilen mesai ücreti anlamına geldi. Berber, lokantacı, fırıncı, oto tamircisi gibi alanlarda çalışan Hataylı işçiler, izin günlerinden yoksun çalışma hayatının daimî yerleşimin önüne geçtiğini savundu. Ayrıca ülkedeki kültürel farklılık ve toplumsal baskıları, aile birliğinin sağlanmasının önündeki engel olarak gördü. Yerli nüfusun az, yabancıların fazla olduğu Ortadoğu ülkelerindeki hayat pahalılığı ise, Hataylı işçilerin aile birleşiminin önüne geçti.

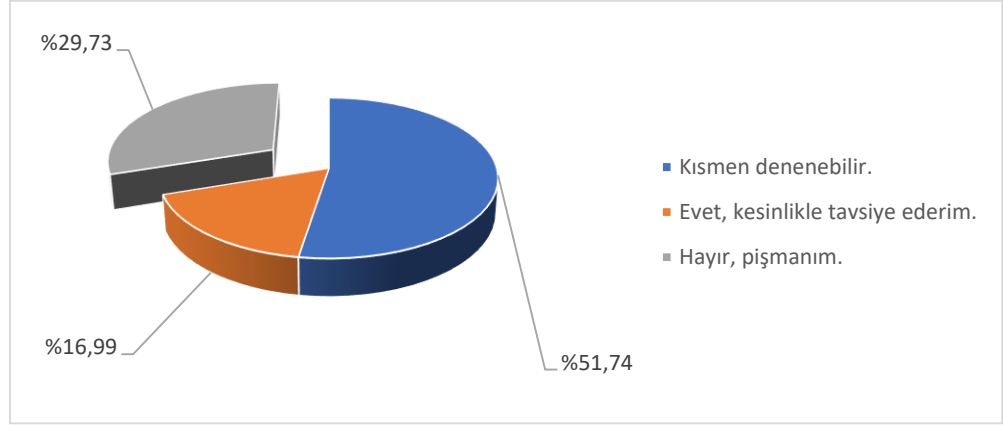
Bölgenin hukuki sıkıntıları, Hatay’dan Ortadoğu’ya giden işçilerin kalıcı yerleşiminin önündeki engellerden diğerini oluşturdu. Görüşmelerde Hataylı işçiler, gittiği Ortadoğu ülkelerindeki “yabancı” vurgusuna dikkat çekti. Buna maruz kaldıklarını, büyük ölçüde içerdiklerini belirtti. Zira Türk işçileri, yaşanan hukuki süreçlerde yabancı kimliklerinden ötürü sıkıntı yaşadı. Arap ülkelerinde hukuki alanda

yerlilere karşı işlenen olası suçların, yabancı algısı üzerine inşa edilen ifadelerle aleyhte sonuçlandığı aktarıldı. Bu durum Türk işçilerin Ortadoğu’da herhangi bir hukukun varlığına inanmadığını ortaya koydu. Hataylı işçiler, yapılan görüşmelerde bunu bir örnek ile açığa kavuşturdu. Basit trafik kazasında dahi taraflardan biri Türk’s’e karşı tarafın savunduğu görüşün, Türk’ün ülkesine gelmese kazanın yaşanmayacağı şeklindeki ifadesi olduğu anlatıldı. Bu bağlamda Hataylı işçiler, Arap ülkelerindeki “yabancı” algısının, devletin tüm kurumlarında kayırmacılığı ve çeşitli hukuksuzlukları doğurduğuna işaret etti.

Kısacası Türk işçiler arasında konuşulan yüksek mesai saatleri, hukuki sıkıntılar, düşük ücretler, işçi haklarının kefil ekseni etrafında oluşturulması, sözleşmelerle herhangi bir güvence sağlanmaması, bölgedeki daimi yerleşim engellerini oluşturdu. Suudi Arabistan’daki Hataylı işçiler, varlıklarının hiçbir anlam ifade etmediğini söyledi. Yasaların meseleleri işçiler düzleminde ele alması gerektiğinden bahsetti. Ayrıca Hataylı işçiler, iklimsel faktörlerinde Ortadoğu ülkelerinde yaşamı belirsiz kıldığını aktardı.

Öteki yandan katılımcılara “*Deneyimlerinizden hareketle başkalarına aynı koşullarda çalışmayı tavsiye eder misiniz?*” sorusuna yanıt arandı. 510 (%98,46) cevap alındı. 8 (%1,54) katılımcı yanıt vermekten kaçındı. Soruya, katılımcıların 268’i (%51,74) “Kısmen denenebilir” yanıtını verdi. 88’i (16,99%) “Evet, kesinlikle tavsiye ederim” cevabını aktardı. 154 (29,73%) katılımcı ise “Hayır, pişmanım” seçeneğini işaretleyerek, cevabı ile Arap ülkelerinde çalışmayı hiç kimseye önermediğini ifade etti. Bu bağlamda, Arap ülkelerinde çalışmayı tecrübe edinen Hataylı işçilerin, başkalarına tavsiye etme durumuna ilişkin soruya verdikleri yanıtların oransal dağılımı aşağıda gösterildi.

Grafik- 13. Ortadoğu Ülkelerinde Çalışmayı Tavsiye Durumuna İlişkin Soruya Verilen Yanıtların Oransal Dağılımı

Grafik- 12, katılımcıların %29,73'ünün Ortadoğu ülkelerine gitmeyi başkalarına tavsiye etmediğini gösterdi. Kalan Türk işçilerin %68,73'ü, Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine yaşanan göç deneyimini, denenebilir olarak gördü. Hataylı işçiler, Arap ülkelerine gitmeden olası her şeyin hesap edilip, karar verilmesi gerektiğinin altını çizdi. Zira görüşmeler, Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine emek göçünün birçoğunda kandırılma hadisesinin yaşandığını gün yüzüne çıkardı. Hataylı işçiler, kefilin aracılara, dükkân işleten Türklere ücretsiz işçi vizesi verdiğini söyledi. Ancak aracılara verilen işçi vizelerinin Hatay'da belli ücretler karşılığında satıldığını aktardı. Örneğin aracıların, Hatay'daki iş taliplilerine, Arabistan'da çalışılacak dükkân konumunun çok iyi olduğu, merkezi ve iş yapan yerde bulunduğu, getirisinin yüksek olduğunu ifade ederek ellerindeki vizeleri sattığını anlattı. Hataylı işçiler, bu vaatlerin tam tersi olduğunu, bunu ancak bölgeye gidilince anladığını kaydetti. Bu vaatlerle kandırılan kimi işçilerin, bölgede büyük zorluklar yaşadığı aktarıldı. Böylesi bir göç örneğinde Türk işçi, gittiği dükkânda pasaportu kefiline verdi. Üç aylık deneme sürecinde gelir-gider dengesinin kötü durumda olduğunu gördü. Ancak bu durumda memleketine dönmek istese de bunu başaramadı. Zira kefil, kefalet ücreti ve vize masraflarını işçiden tahsil etme yoluna gitti. Bu, zor durumdaki Türk işçisini daha da çıkmaza sürükledi. Bu durumun olası mahkemeye taşınan örneklerinde de kararlar, daima kefilin lehine oldu. Kefalet ücretini veren Hataylı işçiler, Türkiye'ye dönebildi. Ancak bu ücreti veremeyenlerin, hapis cezası ile cezalandırıldıktan sonra sınır dışı edildiği belirtildi.

Bu yönden Hataylı işçiler, göçe karar verme sürecinde güvenilir bağlantılar kurmanın önemine değindi. Ortadoğu ülkelerine güvenilen vaatlerle gidilmesi

gerektiğini aktardı. Öyle ki son yıllarda berber ve gıda sektöründeki işçilerin çoğunun, bölgeye aylıkçı olarak gittiği anlatıldı. Hataylı işçiler, aylıkçı olarak çalışılsa da bir süre sonra Türk işçinin oradaki işleyişi çözmesi gerektiğini aktardı. Zamanla tecrübe kazanan işçinin, artık her yaptığı iş karşılığında belli oranda ücret alması gerektiğini savundu. Örneğin başlangıçta bir berberin aylık ortalama 2.000 riyal kazancı varsa bunun zamanla, yaptığı iş üzerinden ücret olarak 5.000 Riyale çıkarması gerektiğini açıkladı. Ayrıca bazı meslek dallarındaki işçilerin, tek bir mekâna bağlı kalmayıp birden çok iş yerinde çalışması gerektiği ifade edildi. Ek gelir getirecek işlerin yapılması gerektiği açıklandı.

Hataylı işçiler, Ortadoğu'nun bilinmeyenine doğru gerçekleşen iş göçünün şirketler aracılığıyla yapılarak bilinirliğe doğru olması gerektiğini vurguladı. Berber, lokantacı, fırıncı, fotoğrafçı, oto tamircisi, kaynakçı, terzi gibi mesleklerden ziyade özel şirketlerin bünyesinde giden işçilerin bölgede büyük avantajlara sahip olacağı dile getirildi. Bu iş göçünde, işveren ile işçi arasında yapılan karşılıklı sözleşmelerin varlığından bahsedildi. Anlaşmalarla işçi haklarının gidilen ülkenin statüsü ne olursa olsun güvence altına alındığı belirtildi. Bu işçilerin maaşları, özlük hakları, barınacak yerleri, hukuki statüsünün belli olduğu aktarıldı. Buna karşın kendi imkânları ile Arap ülkelerine gidenlerin bundan yoksun olduğu aktarıldı.

Buna ek olarak son dönemde yaşanan küresel hadiseler iki göç tipi arasındaki farkı daha da belirginleştirdi. Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgınının sebep olduğu pandemi sürecinde ülkeler, hava, kara ve deniz sınırlarını kapattı. Ortadoğu ülkelerinde çalışan şirket mensubu işçiler kendilerine tahsis edilen özel şartlarla memleketlerine dönmeyi başardı. Ancak çoğu emek yoğun sektörde çalışan Hataylı işçiler, Ortadoğu ülkelerinde uzun bir dönem mahsur kaldılar. Konsolosluk önlerinde kuyruklar oluşturarak haklarını aradılar. Kısıtlı olarak sağlanan ulaşım imkânlarıyla ancak bedelini kendileri karşılamak suretiyle ülkelere geri dönebildiler.

Kısacası Ortadoğu ülkelere giden Türk işçilerin memnuniyet düzeyi göçün gerçekleşme koşullarına bağlı değişiklik gösterdi. Şirketler aracılığıyla, legal yollarla gerçekleşen göç süreci yönetiminden alınan verimin üst düzeyde olacağı müşahade edildi. Bu sebeple Hataylı işçiler, Ortadoğu'ya giden Türk işçisinin, tüm şartları etüt ederek göçe karar verme zaruriyetini gösterdi. İşçilerin, kendisinden önce gidenler vasıtasıyla güvenilir bağlantılar kurması gerektiğini ortaya koydu. Gidilen ülkedeki sistemin bir an önce çözülmesi lüzumuna işaret edildi. Bölgede uyanık bir yabancı

alışan konumuna erişmenin önemi aktarıldı. Ayrıca Hataylı işçilerin söylemleri, geçmişten günümüze iki bölge arasındaki göçlerin azaldığını gösterdi. Ancak bölgeler arasındaki g trendinin bitmediğini ve bitmeyeceğini de ortaya çıkardı.

3.10. Karşılaştırma Aracı Olarak Ortadoğu

G hareketleri, iki bölge arasındaki itici ve çekici faktörler bağlamında meydana geldi. Ülkelerin ekonomik, hukuki, siyasi vb. alanlardaki durumu, göç eden kişiler açısından itici faktörleri doğurdu. Göç edilen bölgenin çekici faktörleri yer değiştirme sebeplerini meydana getirdi. Bu bağlamda katılımcılardan bölgeler arasında karşılaştırmalar yapılması istendi. Türkiye ile Ortadoğu arasındaki itici ve çekici faktörlerin açıklığa kavuşması amaç edinildi. Ayrıca Avrupa lkeleri ile de karşılaştırma yapıldı. Avrupa karşısında Ortadoğu lkelerinin temel tercih sebepleri ortaya döküldü.

3.10.1. Hataylı İşçilerin Ortadoğu lkeleri ile Türkiye Arasındaki Karşılaştırmaya İlişkin Görüşleri

Hataylı işçilerin, çalışma amaçlı Türkiye'ye kıyasla Ortadoğu lkeleri tercihi sorgulandı. Bu minvalde katılımcılara açık uçlu sorular soruldu. Bunlardan ilki, *“Yurt dışı tecrübelerinizden hareketle; Türkiye ile mukayese yapabilir misiniz?”* şeklinde oldu. Verilen cevaplar birçok alanda farklılaştı. Yapılan karşılaştırmaların öncelikli olarak ekonomi alanında olduğu analiz edildi. Katılımcılar yaptığı ekonomik kıyaslamada Türkiye'deki işsizlikten, gelir düşüklüğünden, para birimi değerinin azalmasından şu şekilde bahsetti:

K- 144: *“Türkiye de iş bulmak zor, bulsanız karın tokluğuna, yetmez, birikim yapmanız imkânsız...”*

K- 408: *“Yurt dışı gelir getirisi daha yüksek...”*

K- 44: *“Türkiye'de alacağım en yüksek maaş bile şu an aldığım maaşa denk değil.”*

K- 275: *“Yurt dışında çalıştığım süre içerisinde Türkiye'de aynı şekilde çalışsaydım hiçbir şey elde edemezdim”*

K- 275: *“1997- 2005 arasında çalıştığım yıllarda, yurt dışından ülkemize gelen para kıymetli idi. Ülkemizde emlak ucuz idi, yatırımcı için iyi bir fırsat idi.”*

Katılımcıların diğer kıyas noktasını insan hakları konusu oluşturdu. Ülkemizdeki insan haklarının daha iyi olduğu anlatıldı. Ortadoğu ülkelerindeki özgürlüğü kısıtlayıcı, ağır çalışma şartlarının varlığı katılımcıların şu cümleleri üzerinden okundu:

K- 472: *“Türkiye ne kadar insan hakları yok denilse de bana göre Ortadoğu’daki insan haklarından çok daha ilerde...”*

K- 371: *“Maddi açıdan güzel ama hayat berbat, sadece iş var hiçbir hakkın yok, yerel insanlara karşı özgürlük yok, gezeceğin yer yok, tatil yok.”*

K- 427: *“Ekonomik olarak kazanıyor ama insan olduğumu unutuyorum.”*

K- 191: *“En büyük sorun ağır çalışma şartları ve sosyal hayatın içinde olamamak.”*

K- 343: *“Gençliğinizi verirsiniz, paranız olur.”*

Katılımcılar, Arap ülkelerindeki hukuki sıkıntılara dayalı mukayeseler yaptı. Türkiye’de bireysel hakların daha iyi olduğunu savundu. Arap ülkelerinde işçilerin hukuksal olarak yok sayıldığı görüşünde birleşti. Bölgede hukukun üstünlüğünü zedeleyen uygulamaların varlığına ilişkin şu ifadeler dikkat çekti:

K- 495: *“Birey hakları olarak Türkiye’nin çok gerisinde, sosyal ortamlarına hiç girme fırsatı vermiyorlar, en büyük sorunsu yasal haklarımızı koruyacak merci yok.”*

K- 469: *“Hakkınızı arayamıyorsunuz.”*

K- 143: *“Başımıza bir bela geldiğinde, ne bulunduğumuz ülkede tarafsız adil yargılanıyoruz ne de konsolosluk, büyükelçilik bize sahip çıkıyor. Kısacası çok düşük bir profilde vizyon çiziyoruz.”*

K- 13: *“Gittiğime pişmanım. Suç işlese bizi hemen hapse atarlar ve kimsenin haberi olmazdı.”*

K- 492: *“İnsan hakları sıfır yabancıya tüm kanunlar (Olumsuz anlamda) işlenir.”*

Katılımcılar, Ortadoğu ülkelerindeki çalışma koşulları ve sosyal yaşama ilişkisinde karşılaştırmalar yaptı. Yapılan karşılaştırmada, Türkiye’deki ekonomik kazancın düşük olsa da çalışma koşullarının daha iyi olduğu belirtildi. Yanı sıra,

Hataylı işçilerin sosyal yaşam kalitesinin Arap ülkelerine göre daha fazla olduğu yönündeki görüşleri şu şekilde oldu:

K- 474: *“Arabistan’da gerek sosyal hayatın olmaması ve Türkiye’den giden insanların sosyal çevresinin sınırlı olması, para birikimini mümkün kılıyor fakat uzun vadede genç bir insandan götördükleri getirisinden fazla oluyor.”*

K- 97: *“Gelir yüksek ama hayat kalitesi düşük.”*

K- 38: *“Türkiye gibi yaşanılabilir değil.”*

K- 181: *“Türkiye de çalışma şartları daha iyi fakat para yönünden kazanç az.”*

K- 125: *“İktisadi olarak Türkiye’ye göre daha gelişmiş bir ülke. Yaşamsal olaraksa biraz kapalı bir toplum yapısına sahip...”*

Hataylı işçilerin görüşlerinden hareketle iki bölge karşılaştırıldığında; Türkiye’deki işsizlik ve gelir düşüklüğüne dikkat çekilerek, bunun göçün önemli sebeplerinden birini oluşturduğu anlaşıldı. Fakat Hataylı işçiler, Ortadoğu ülkelerine nazaran Türkiye’de bireysel hakların daha iyi korunduğunu, hukuksal anlamda özgürlüğü kısıtlayıcı alanlara pek rastlamadığını, Ortadoğu’nun kefalet sistemine karşın işçi haklarının Türkiye’de yasalarla korunduğunu ortaya koydu. Türk işçiler arasında, Türkiye’de ekonomik kazancın düşük olduğu, çalışma koşulları ve sosyal yaşam kalitesinin ise, Ortadoğu’nun birçok bölgesine karşın daha iyi olduğu yönünde algıya sahip olduğu ortaya kondu.

3.10.2. Hataylı İşçilerin Ortadoğu ile Avrupa’yı Karşılaştırmasına İlişkin Görüşleri

Katılımcıların Ortadoğu ile Avrupa ülkelerini karşılaştırması istendi. Bu bağlamda: *“Çalışmak için neden Almanya, Amerika, Avustralya gibi Avrupa ülkeleri değil de Ortadoğu’dan bir ülkeyi tercih ettiniz?”* şeklinde soru yöneltildi. Verilen cevaplar birçok alanda farklılaştı. Katılımcılar, öncelikli olarak iki bölge arasındaki karşılaştırmayı “dilin göçü kolaylaştırıcı etkisi” bağlamında yaptı. Ortadoğu ülkelerinde konuşulan dilin Hatay’da sıklıkla kullanıldığı ortaya çıktı. Hataylılar, Arap diline aşinalıktan bahsetti. Bunun Arap ülkelerini tercih noktasındaki etkisini şu şekilde dile getirildi:

K- 323: “Avrupa birliğine bağlı ülkelere gitmek zor, dil bilmek lazım yabancı dil olarak sadece Arapça bildiğimiz için Ortadoğu ülkelerini seçmek zorunda kalıyoruz.”

K- 253: “Dil yönünden en ideali Arap ülkesi...”

K- 124: “Ana dilimin Arapça olması ve Ortadoğu ülkelerine girişin daha kolay olması Ortadoğu dışındaki ülkeleri tercih etmememde etkili oldu.”

K- 206: “Yabancı dilim olmadığından Ortadoğu ülkesini tercih ettim yoksa Almanya’ya gitmeyi çok isterdim”

K- 164: “Lisan bildiğim için Suudi Arabistan’ı tercih ettim. Ayrıca Avrupa’ya gitmek için vize zorluğu var. Yoksa Avrupa’yı tercih ederdim.”

Katılımcılar, Arap ülkelere yapılan göçün ulaşım noktasında da konfor sağlayıcı etkide bulunduğunu ima etti. Avrupa ülkelerine kıyasla ulaşım imkânlarının avantajlarla dolu olduğu belirtildi. Öyle ki Hataylı işçiler, Ortadoğu ülkelerindeki vize işlemlerinin kolaylığına vurgu yaptı. Avrupa’da bu durumun geçerli olmadığını savundu. Bölgede işçi olarak çalışma zorluğunun yanı sıra vize prosedürlerinin yoğunluğuna dikkat çeken görüşleri şu şekilde gerçekleşti:

K- 452: “Diğer ülkelere gidebilmek için birçok aşamadan geçmen gerekir bu da ciddi bir zaman kaybı demektir. Hatta tüm çabalara rağmen gidememe olasılığı da yüksek. Ama Ortadoğu böyle değildir. Davet gelir, bir sağlık raporu aldın mı, uçak biletini alabilirsin.”

K- 92: “Vize işlemleri için Arap ülkelere karşı saydığınız Almanya, Amerika ve Avustralya ülkeleri kadar vize işlemlerini zorlaştırmıyor. Ve Körfez ülkelere gitmek çok kolay.”

K- 510: “En kolay Suudi Arabistan’a gitmekti, herkes oraya gidiyordu.”

K- 309: “Ortadoğu ülkelere gitmek daha az masraflı ve daha kolaydı. Avrupa ülkelere gitmek çok zor. Vize vermiyorlardı, başka seçeneğim yoktu.”

K- 372: “Avrupa’ya gitme şansımız yok ki yalnızca evlilik yoluyla batıya gidiliyordu ama Ortadoğu kefil vasıtasıyla gidiliyordu. Başka şansımız olmadığından dolayı Ortadoğu’ya mecbur kalıyoruz.”

Hataylı işçiler, Ortadoğu ülkelerini tercih sebeplerinden bir diğerini ekonomi olarak gördü ve Avrupa ülkesindeki kazançların düşüklüğüne dikkat çekti. Türk işçiler, Avrupa bölgesinde para biriktirmenin zor olduğunu aktardı. Avrupa gelirlerini, Arap ülkeleri ile kıyaslayan katılımcıların ifadeleri şu şekilde oldu:

K- 41: *“Buraya gelmeden önce Rusya’ya, Romanya’ya gittim, orada kazanç çok az. Gün boyu çalıştığınızı, akşam harcarsınız.”*

K- 415: *“Gelir konusunda Avrupa’dakiler bizi, hava, yeşillik ve doğa konusunda biz Avrupa’dakileri kıskanıyoruz.”*

K- 518: *“Ortadoğu’daki petrol ve doğal gaz rezervleri ülke ekonomisine iyi yansımaya karşı bizde oraya yöneldik.”*

K- 329: *“Ortadoğu daha rahat ve daha güzel para kazanma şansı olduğu için burası daha iyi.”*

K- 154: *“Ortadoğu’da füzuli para harcanacak ortam yok. Avrupa ülkelerinde para biriktiremeyiz.”*

Ortadoğu ülkelerine yönelen Hataylı işçilerin meslek grupları genellikle berber, marangoz, gıda sektörü (lokantacı, fırıncı, dönerci vs.) ve inşaat sektörü (elektrikçi, kaynakçı, boyacı, kalıpcı ustası vs.) gibi emek yoğun ve kalifiye nitelik gerektiren mesleklerden oluştu. Katılımcılar, bu mesleklere duyulan ihtiyacın, Avrupa ülkelerinin tersine Arap ülkelerinde daha fazla olduğuna odaklandı. Ayrıca herhangi bir niteliği olmayan işçilerin de Ortadoğu coğrafyasındaki işçi talebine yanıt verdiğini aktardı. Vasıfsız işçilerin Avrupa ülkelerine geçiş yapamayacağının imkânsızlığından bahsetti. Yani mesleki gereklilikleri dolayısıyla Ortadoğu ülkelerini daha avantajlı gören katılımcıların ifadeleri şöyle oldu:

K- 22: *“Berberlik mesleğim için en uygun ülke Arabistan idi.”*

K- 31: *“Berberlik Ortadoğu’da daha yaygın olduğu için gittik.”*

K- 283: *“Eğitim konusundaki noksanlığımız ve iş bakımından vasıf eksikliği beni Ortadoğu ülkesinde çalışmaya mecbur etti.”*

K- 142: *“Vasıfsız gençleri diğer ülkeler almıyorlardı fakat Suudi Arabistan’da işçi talebi çoktu.”*

K- 497: “Aşçı olarak dil avantajımıza, mesleki gereklilikler de eklenince Katar’a gitmeyi tercih ettim.”

Katılımcıların Avrupa ülkesine karşın Arap ülkelerini tercih etmesi noktasında ailesel ve çevresel faktörler de etkili oldu. Hataylı işçiler arasında Ortadoğu bölgesinde bulunan tanıdık ve akrabaların göçü kolaylaştırıcı etki yaptığı genel kabul gören görüş oldu. Diğer taraftan yaşanan göçün, eğitim düzeyi veya ailesel baskılar nedeniyle tercih sebebinden ziyade bir zorunluluk arz ettiğini ifade edenlere de rastlandı. Göçe katılım konusunda kimi bireylere uygulanan aile ve çevre baskısı ile bölgedeki uzantıların göçü kolaylaştırıcı etkisine ilişkin görüşler şu şekildeydi:

K- 448: “Arap ülkelerine göç etmek aile geleneği. Bütün sülale gitmiş, ben gitmeyeceğim dedim sonra baskılara dayanamadım gittim.”

K- 83: “Benim gibi ilkokul mezunu olan biri için ancak Ortadoğu’ya uygunum diye düşünüyorum, okumuş biri için Ortadoğu bölgesini hiç tavsiye etmem, insanın ruh halinin buraları kaldırmaması zor.”

K- 512: “Arap ülkelerine gitmek benim için tercih değil zorunluluk. Çünkü diğer ülkelerde tanıdık olmadığı ve iş arama imkânı bulunmadığı için mecburen Ortadoğu ülkelerini tercih etmek zorunda kaldım.”

K- 507: “Avrupa ülkelerine resmi işçi olarak gidebilmenin vize veya dil gibi zorlukları var. Fakat Arap coğrafyasında dil yakınlığı, vize kolaylığının yanı sıra, orda eş, dost, akraba ve tanıdık çevre kolaylığı var.”

K- 249: “Dil bilmem ve Arap ülkelerinde yabancılık çekmeyecek kadar tanıdığın fazla olması, oralara gitmeyi çok daha kolay kılmaktadır.”

Katılımcı 292: “Avrupa Müslüman değil, ben Müslüman bir ülkede ekmeğimi kazanmak istediğim için Kuveyt’i tercih ettim.”

K- 446: “Ortadoğu ülkeleri Müslüman ve Türk halkını seviyorlar.”

K- 176: “Arap ülkelerine gitmek kolay, dil ve din uyumu var.”

K- 221: “Avrupa ülkelerinde, Amerika gibi bir yerde buradan daha fazla ırk, din vs. gibi sıkıntılar yaşayacağımız kesin olduğu için Arap ülkelerini tercih ettim.”

K- 307: “Ortadoğu ülkeleri Müslüman ülkeler diye gittim.”

Kısacası Hataylı işçiler, dilin kolaylaştırıcı etkisi, ulaşım konforu, ekonomik kazanç yüksekliği noktasında Avrupa ülkesine kıyasla Ortadoğu ülkelerini daha avantajlı gördü. Diğer yandan bölgenin bitmeyeceği düşünülen işçi talebi, ailesel ve çevresel faktörlerin göçü kolaylaştırıcı etkisi, Türk işçilerin Ortadoğu tercihini, Avrupa karşısında güçlendirdi.

SONUÇ

Küresel çapta sanayi ve teknoloji alanındaki atılımlar, siyasal sınırları yok ederken, iletişim giderek hızlandı, toplumlar birbirine yakınlaştı. Dolayısıyla küreselleşme, dünya genelinde hızlı ve serbest dolaşımı sağladı ve uluslararası göç kavramı ortaya çıktı. Uluslararası göçler, büyük dalgalanmalar yaratırken ülkelerin siyasi, sosyal ve iktisadi spesiyalitesini şekillendirdi. Kapitalizm, ortak yaşam biçimi olarak yaygınlık kazandı. Böylelikle göç eden ve göç alan ülkeler, ulus ötesi dönüşümün parçası oldu. 1945 yılı, uluslararası göç hareketlerinin nirengi noktasını oluştururken, yeni dönemde farklı bir iktisadi, sosyal ve siyasal konjonktür gelişti. Buna bağlı olarak gelişen ulus ötesi işçi göçleri, iki aşamada meydana geldi.

Birinci aşamada göç hareketleri, 1945-1970 yılları arasında sermaye zengini, gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri ekseninde yaşandı. Bu ülkelerde yatırımın yoğunlaşması, üretimin genişlemesine bağlı olarak, az gelişmiş ülkelere, sanayileşen Avrupa, Amerika ve Avustralya bölgelerine kitlesel işçi göçleri yaşandı. Fakat 1973 yılında gerçekleşen Petrol Krizi, standart ticari kalıplarını değiştirdi. Bu durum, 1970 yılından başlayıp süregelen yeni, karmaşık, ikinci aşama uluslararası göç ağını meydana getirdi. İkinci aşamada küresel göçlerin yönü Batı Avrupa ülkelerinden, ham petrol üreticisi devletlere doğru evirildi. Gelişmekte olan Afrika, Asya ve Arap ülkelerinden çok sayıda işçi; petrol zengini, kalkınma hamlesindeki Ortadoğu ülkelerine yöneldi. Böylece 1945 yılında başlayan Avrupa merkezli klasik göç eğilimi, 1970’li yıllarda farklılaşarak, günümüze kadar Ortadoğu, Afrika ve Asya-Pasifik ülkelerini içine alarak genişleyen bir trend yakaladı.

Türkiye’nin göç panoraması, 1960’lı yıllara kadar homojen ulus yaratma gayesiyle etnik ve din temelli, dışarıdan içe yönelen yer değiştirmelerinden ibaretken, 1960 sonrası iş gücünün dışa açılımıyla farklılaştı. Artık Türkiye’de göç, genç ve dinamik nüfusun etkisiyle içeriden dışarıya doğru emek göçü şeklinde gerçekleşmeye başladı. 1960’lı yılların başında Türkiye’den ilk işçi göçleri, Batı Avrupa’nın Almanya başta olmak üzere Avusturya, Belçika, Hollanda, Fransa, İsveç ve Avusturya gibi ülkelere doğru gerçekleşti. Türk iş gücünün ihracı, 1970’li yıllardan itibaren Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine doğru evirildi. Türkiye, 1980 sonrası SSCB’nin dağılmasıyla Bağımsız Devletler topluluğu ülkelerine de işgücü ihraç etmeye başladı. Türkiye, günümüze gelindiğinde ise hala yoğun işgücü ihraç eden ülkeler arasında yer

almaktadır. Bu yönü ile Türkiye'nin, dünya iş gücü pazarında göç veren ülkeler payesinde, üst sıralarda varlığını sürdürmeye devam edeceği öngörülmektedir.

Türk hükümetlerinin, iş gücü göçlerini siyasa alanlarına yansıtarak, sosyal ve iktisadi pek çok politika ürettiği anlaşılmıştır. Türk hükümetleri, 1960 yılı sonrası Batı Avrupa ülkelerine gönderdiği iş gücü fazlasıyla yeni döviz kaynağı yaratmış, işsizlik sorununu öteleyerek, ekonomisini canlandırma yoluna gitmişti. Bu politikanın küresel gelişmelere bağlı olarak farklılaştığı tespit edildi. Batı Avrupa ülkelerinin, 1973 yılı Petrol Krizi neticesinde yabancı işçi sınırlamasına gitmesine karşın, Arap ülkelerinin artan petrol gelirleriyle büyük bir kalkınma hızı yakalaması sonucunda Türk hükümetleri, iş gücünün yeni güzergâhını Ortadoğu ülkeleri olarak belirledi. Türk hükümetlerinin Ortadoğu'ya göçü kolaylaştırıcı politikaları sayesinde, müteahhitlik firmaları aracılığıyla Arap ülkelerinin imarı noktasında pek çok işçinin bölgeye gitmesinin sağlandığı görüldü.

Başlarda Ortadoğu ülkelerine gerçekleşen göçler, ilk etapta bireysel girişimler ve küçük gruplar halinde başlarken, 1967 yılında Libya ve Suudi Arabistan, Türk emek gücünün bölgeye vardığı ilk ülkeler oldu. 434 kişilik küçük işçi grubunun 342'si Suudi Arabistan'a, 92'si Libya'ya yönelirken, 1974 yılından itibaren bölgeye yönelik gerçekleşen işçi göçlerinde önemli artışlar yaşandı. 1981-1982 yılları arasında Türkiye'den bölgeye giden işçi göçlerinde zirve yaşandı ve Ortadoğu ülkelerine 104.250 kişi ile önemli bir işgücü göçü sağlandı. Bölgedeki bayındırlık işlerinin Türk özel sektör temsilcileri aracılığıyla yapılması, bu artışın nedenini oluşturdu. Ortadoğu ülkelerinde yaşanan siyasal krizler, petrol fiyatlarındaki hareketlenmeler bölgeye yönelen işçi hareketlenmelerinde dalgalanmalara sebep oldu. Öyle ki 1990 yılında Ortadoğu'da yaşanan Körfez Krizi, göçleri durağanlaştırdı. Fakat Türkiye'den Ortadoğu'ya yönelen işçi göçlerinin siyasal, sosyal, iktisadi kırılmalara bağlı olarak dalgalı seyri bilinse de bu göç örneğinin bitmeden günümüze kadar sürdüğü ve uzun yıllar süreceğinin kaçınılmaz olacağı öngörülmektedir.

Türk emek gücü, Ortadoğu ülkeleri arasında Birleşik Arap Emirlikleri, Irak, Katar, Kuveyt, Libya, Suudi Arabistan, Suriye, Ürdün ve Yemen'e yöneldi. Ancak bu ülkeler arasında en istikrarlılarının Libya ve Suudi Arabistan olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye İş Kurumu-İŞKUR'un İstatistiki Yıllıklarına göre 2020 yılına kadar çalışma amacıyla Türkiye'den Libya'ya 277.503, Suudi Arabistan'a 563.466 işçinin gittiği tespit edilmiştir. Bu ülkeleri Libya, Irak, Ürdün, Kuveyt ve Yemen izlemiştir.

Türkiye'nin çeşitli kentlerinden Ortadoğu ülkelerine emek gücü yönelse de bunlar arasında Hatay kentinin özel bir yeri olduğu saptandı. Bu doğrultuda çalışmanın evrenini Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine göç edenler oluşturdu. Araştırma esnasında yaşanan göçlerin çeşitli yollarla legal veya illegal olarak gerçekleştiği anlaşıldı. Göçleri kısa süreli, turist vizesi ile gerçekleştirenler olduğu gibi, gayri resmi veya resmi yollarla yapanların olduğu tespit edildi. Bölgeye gerçekleşen göçlerin pek çok türde olması göz önüne alındığında, bunların resmi olarak sayısal verilerine ulaşmanın güçlüğü dikkat çekti. Bu durum bölgeye gerçekleşen Hataylı işçi akımının tamamını tespit etmenin neredeyse imkânsız olduğunu gösterdi. Ortadoğu'ya giden Türk işçilerin sayısının, açıklanan resmi rakamların çok üstünde tahmin edilmektedir.

Hatay, gerek bölgeye gönderdiği iş gücü sayısı gerekse niteliği yönünden dikkat çekti. Resmi verilere göre 1978-2015 yılları arasında 96.164 Hataylı işçinin dünyanın çeşitli ülkelerine çalışma amacıyla gittiği, bunların %94,6'sının Ortadoğu ülkelerine yöneldiği belirlendi. Hatay'dan Ortadoğu ülkesine yönelenler, Türkiye'den gidenlerin %9,1'ini meydana getirdi. Ancak bu rakamın, Türkiye istatistiklerine yansımayan, resmi verilerin çok ötesinde olduğu aşıkardır. Öyle ki Hatay'dan bölgeye yönelen emek gücünün istikrarlı ülkelerinin, Türkiye'den gidenlerle paralellik gösterdiği belirlendi. Hataylı emek gücü için de Suudi Arabistan ve Libya, gidilen en istikrarlı ülkeler konumunda oldu.

Ortadoğu ülkelerine giden Hataylı işçilerin çoğu, Batı Avrupa ülkelerinde görülen karşılıklı iş gücü anlaşmalarıyla değil, bireysel çabalarla bölgeye ulaştı. Kimi şirketler vasıtasıyla, kimisi ise kefalet sisteminde ülkelere kabul edildi. Hataylı işçiler, kefalet sisteminde tıpkı diğer yabancı işçiler gibi, işverenin sponsorluğunda çalışma hakkı elde etti. Fakat bu sponsorluğun bedelinin ağır olduğu belirlendi. Kefaletin, Ortadoğu ülkelerinde işverenler tarafından, işçilere korku salmak için araç haline getirdiği anlaşıldı. Kefalet sisteminin, yabancı işçiyi pek çok haktan mahrum bırakan anlayışla, işçilerin hak ve hareketlerinde kısıtlamaya sebebiyet verdiğini gösterdi. Kefilin, işçilerin iş ortamını bırakması halinde onu yasa dışı ilan etme yetkisinin pek çok sosyal problemi beraberinde getirdiği ortaya çıktı.

Hataylı işçilerin Ortadoğu ülkelerinde emek yoğun sektörlerde faaliyet gösterdiği belirlendi. Tıpkı diğer Türk işçiler gibi çalıştığı alanlarda maharetli olduğu, bu sebeple çalışılan ülkede yabancı işçiler arasında yüksek kazanca sahip olanlar arasında yer aldığı görüldü. Hataylı işçilerin çoğunluğunu kalifiye, yarı kalifiye

ustaların oluşturduğu, bu işçilerin eğitim düzeyinin düşük olduğu anlaşıldı. Hataylı gençlerin, evlenmeden önce genç yaşta yurt dışına çıktığı fakat evlilik sonrasında da g  sürecini devam ettirdiği bilinmektedir. Öyle ki, bir zamanlar Hatay'da gençlerin evlilik planlarını, Ortadoğu ülkelerine g  hedefi ile idealize ettiği belirlendi. Bu açıdan ekonomik yetersizlik ve evre tavsiyesinin, Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine yaşanan g  n ana sebeplerini oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hataylı işçilerin evlilik sonrasında da Ortadoğu ülkelerine yönelik emek göçü sürecini devam ettirmesi de bu yer değiştirmelerin iki bölge arasında kısa süreli fakat devamlı tekrarlanan hareketler şeklinde olduğu çıkarımında bulunuldu.

Hataylı işçilerin çoğunluğunun Ortadoğu  lkelerinde yabancı işi olarak görülen, yerli halkın imtina ettiği meslekleri icra ettiği belirlendi. Öyle ki Suudi Arabistan'da günah sayılan berberlik mesleğinin Hataylı işçiler arasında oldukça yaygın olduğu görüldü. Ayrıca Hataylı işçiler, Ortadoğu'nun çeşitli ülkelerinde gıda sektörü (lokantacılık, aşçı, pizzacı, kebabçı vs.), inşaat sektörü (sıvacı, duvarcı, boyacı vs.), oto tamiri, marangozluk, şoförlük, fotoğrafçılık mesleklerinde de faaliyet gösterdi. Hataylı işçilerin faaliyet alanlarının genelde, kefilin gözetiminde aylık esasına göre çalışılarak başladığı, ancak zamanla kefilin imzacı konumuna getiren Hataylıların, bölgede artık iktisadi sistemi çözen birer profesyonel halini aldığı tespit edildi.

Ortadoğu'ya yönelen Hataylı işçilerin kültürel sermayesi, sosyal ağları aracılığıyla g  n getirdiği riskleri minimize ettiği belirlendi. Zira Hataylı işçilerin birçoğu barınma problemini kendisinden önce bölgeye giden akrabaları, arkadaşları aracılığıyla çözme yoluna gitti. Antakya, Defne, Samandağ gibi bazı ilçelerde yoğun konuşulan Arapça dilinin, Hataylı işçilere gittiği Ortadoğu  lkelerinde büyük kolaylık sağladığı anlaşıldı. Aynı din ve inanıştan insanın bir arada olmasının, Hataylı işçilerin bölgeye uyum sürecini kısalttığı ortaya ıktı. Hataylı işçilerin yemek kültürünün benzerliği de Ortadoğu ülkelerine uyum sürecinin hızlı çözülmesi anlamında önemli bir avantaj sağladı. Hataylı işçilerin Ortadoğu  lkelerinde bir yıldan uzun yirmi yıla kadar kalanların sayısının fazlalığı göz önüne alındığında, bu durumun bölgedeki Hataylı varlığının uzun yıllara dayanarak korunacağını göstermektedir.

İşçi haklarının kanunlarla korunmaması, Hataylı işçilerin Ortadoğu'daki en önemli problemleri arasında gösterildi. Geçmişte Mutavvaların baskıcı kontrollerinin, Suudi Arabistan'daki Hataylı işçiler açısından büyük bir baskı unsuru haline geldiği

anlaşıldı. Bu sebeple Hataylı işçilerin çoğunluğu, Ortadoğu ülkelerinde kendini dini ve toplumsal baskı altında hissederek, işçi mahkemelerinden lehlerine doğacak bir hukukun olmadığı inancı taşımaktadır.

Hataylı işçilerin Ortadoğu'daki ekonomik gelirinin, gidilen ülkenin yapısı, işletmenin konumu, sözleşme biçimine göre farklılık gösterdiği sonucuna varıldı. Ortadoğu'ya şirketler aracılığıyla gidenlerin; maddi gelir, sosyal yaşam olanakları açısından oldukça iyi konumda olduğu anlaşıldı. Ancak kefalet sisteminde bölgeye gidenlerin kazanç ve sosyallik oranının düştüğü belirlendi. Hataylı işçilerin elde ettiği kazancı memleketlerine göndermesi ise farklı bir sorun olarak göze çarptı. Hataylı işçiler kazancını çeşitli yollarla memleketlerine gönderdi. Elde ettiği kazancı Hatay'a otobüs şirketleri aracılığıyla göndermeyi deneyen işçiler, Hatay ile Ortadoğu ülkeleri arasında otobüs şirketleri aracılığıyla kurulan, bir nevi bankacılık sistemini meydana getirdi.

Ortadoğu ülkelerinde çalışan Hataylı işçiler arasında, bölgede elde edilen kazancın, uzun yıllarca korunacak zenginleşmeyi doğurmadığı sonucuna ulaşıldı. Son yıllarda Ortadoğu ülkelerindeki hayat pahalılığının işçilerde ekonomik daralmayı arttırdığı belirlendi. Bu durumun günümüzde Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine gidişleri azalttığını ortaya koydu. Buna rağmen Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine gidenler, iki bölge arasındaki göç tecrübesinin denenebilir olduğunu aktarmaktan çekinmese de Ortadoğu'da kalıcı yerleşmeye pek rağbet edilmediği ortaya çıktı. Buna bölgede hissedilen dini ve toplumsal baskı, yoğun mesai saatleri, aile birleşmelerinin önüne geçen uygulamaların sebep olduğu bilinmektedir.

Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine yönelen göçün, gelişmemiş ülkelere, eğitim ve kültür düzeyi yüksek memleketlere doğru yaşanmadığı görülmüştür. Çünkü Türkiye'nin, eğitim, kültür ve özgür yaşam açısından Ortadoğu ülkelerinden daha olumlu bir görüntü sergilediği bilinmektedir. Ayrıca Hataylı işçilerin göç hareketinin sanayi ile zenginleşen memleketlere doğru gerçekleşmediği belirlenmiştir. Petrol ve petrol sanayisine bağlı zenginleşen ülkelere doğru gerçekleşen göç örneğinde, Ortadoğu'da farklı bölgelere giden Hataylı işçilerin farklı uygulamalar ve ücret çeşitlerine muhatap olduğu görüldü. Ayrıca Hataylı işçilerin Ortadoğu göç süreci sonunda zenginleşmediği anlaşılmıştır. Hataylı işçilerin pek çoğunun göç yaşamı boyunca, hayatını devam ettirebilecek kadar para kazandığı ortaya çıkmıştır. Fakat buna rağmen Hataylı işçiler, Batı Avrupa ülkelerine karşın Ortadoğu'da iş gücüne olan

ihtiyacın bitmeyeceğini düşünmekte, birikim yapmanın Arap ülkelerinde daha kolay olduğunu savunmaktadır. Bu görüşler, Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine yönelen göç trendi halkalarının azalsa da bitmeyeceğini ortaya koymaktadır.

Hatay'dan Ortadoğu ülkelerine yönelen emek göçünün karakteristiğinin, standart göç kalıplarının dışında yer aldığı tespit edilmiş, bu göç örneğinin herhangi bir prensibe, kurala rastlanılamayacağı anlaşılmıştır. Bu yönlerden bakıldığında göç teorilerinin, Hatay'dan Ortadoğu'ya yönelen emek göçlerini tamamen açıklayamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yaşanan göç hareketinin, sadece kültürel sermayeye vurgu yapan “*Sosyal Ağ*”, ayrıca “*İkiye Bölünmüş Emek Piyasası*” ve “*Kesişen Fırsatlar Teorisinden*” yararlanılarak kısmen açıklanabileceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Abadan – Unat, Nermin, “Türkiye'nin Dış Göç Akımı ve Sosyal Hareketlilik”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 27, S.04, ss.17-52.
- Abadan – Unat, Nermin, Keleş, Ruşen, Pennixy, Rinus, Renselaar, Herman Van, Velzen, Leo Van, Yenisey, Leyla, Göç ve Gelişme Uluslararası İşçi Göçünün Boğazlıyan İlçesindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara 1975.
- Abadan-Unat, Nermin, “Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.
- Acar, Ali, “İç Göçler Sonucu Hayat Tarzında Meydana Gelen Değişimler”, Geçmişten Günümüze Göç 2 (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, ss.947-957.
- Adıgüzel, Yusuf, Göç Sosyolojisi, 2. Basım, Nobel Yayın, İstanbul 2018.
- Akış, Saadet Kübra, Türkiye Örneğinde Uluslararası Emek Göçü ve Politika Gelişimi, İstanbul Üniv. SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021.
- Aksoy, Zeynep, “Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.5, S.20, ss.292-303.
- Aktel, Mehmet, Kaygısız, Ümmühan “Türkiye’de Göç Yönetimi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.23 S.2, ss.579-604.
- Alagöz, Cemal, “Coğrafya Gözüyle Hatay”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.2, S.2, ss. 203-216.
- Avcıoğlu, Gürcan Şevket, “İmmanuel Wallerstein’in Dünya Sistemi, Jeopolitik ve Jeokültür Kuramı”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2014, S.31, ss.97-110.
- Castles, Stephen – Miller, Mark J., Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri, (Çev.: Bülent Uğur Bal- İbrahim Akbulut), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

- Cengiz, Deniz, Hatay'dan Suudi Arabistan'a Olan Göçler; Samandağ İlçesi Örneği, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2012.
- Coşkun, İsmail, “Küreselleşme ve Ulus Devlet”, İstanbul University Journal of Sociology, C.3 S.11, ss. 7-14.
- Çağlayan, Savaş, “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz 2006 Sayı:17, s.67-91.
- Çakır, Sabri, “Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2011, S.24, ss.129-142.
- Çetin, Bayram, “Antakya ve İskenderun-Dörtyol Çevresinde Suburbanizasyon (Banliyöleşme)”, Doğu Coğrafya Dergisi, C.17, S.28, ss. 259-282.
- Çetin, Bayram, “Hatay'da Kentleşmenin Seyri (1940-2009) Ve Mekânsal Dağılışı”, Doğu Coğrafya Dergisi, C. 17 S.28, ss.231-258.
- ÇSGB, DİYİH 2016 Yılı Raporu Yurt Dışındaki Vatandaşlarımıza İlişkin Gelişmeler ve Sayısal Bilgiler, e-bülten: <https://www.csgeb.gov.tr/yayinlar/raporlar/dis-iliskiler>, E.T.: 28.03.2021.
- Demirhan, Yılmaz, Aslan, Seyfettin, “Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi”, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, C.5 S.1, ss.23-62.
- Demirtaş, Semiha, Göç ve Değişim: Antalya İlinde Yaşayan Ahıska Türkleri Örneği, (Karabük Üniv. SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük 2019.
- Deniz, Esra, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Küresel Göç Yönetişimi: Kuramsal Analiz, (Marmara Üniv. SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.
- Develi, Erdem Selman, “21. Yüzyılda Göç Olgusu: Uluslararası Göç Teorilerinin Ekonomi Politikası”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 22, Göç Özel Sayısı, ss.1343-1353.
- Ekin, Nusret, “Türkiye'den Dış Göçün 25. Yılında: Beklentiler ve Gerçekler” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 43, S. 1-4, ss. 283-293.

- Faist, Thomas, Uluslararası Göç ve Ulus aşırı Toplumsal Alanlar, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Gençler, Ayhan, Ortadoğu Ülkelerine Türk İşgücü Akımı: Yasal ve Yapısal Analiz, Marmara Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi TÜBESS), İstanbul 1991.
- Gezgin, Mehmet Fikret, “İşgücü Göçü Teorileri”, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi, S.23, ss. 31-50.
- Godfrey, Martin, Ruhs Martin, Shah, Nasra, ve Smith, Monica, “Migrant Domestic Workers In Kuwait: Findings Based On A Field Survey And Additional Research”, Gender & Migration In Arab States The Case Of Domestic Workers (Ed. Simel Esim, Monica Smith), International Labour Organisation, Beirut 2004, pp. 42- 64.
- Görgün, Melih, “Küreselleşme Sürecinde Göçmen İlişkileri Ağının Önemi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.22, Göç Özel Sayısı, ss.1317-1327.
- Gül, Abdullah, “Orta Doğu Ülkelerinde Türk İşgücü ve Bu Ülkelerin İşgücü Açığı” Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, C. 0, S.37-38, ss. 103-109.
- Güllüpcinar, Fuat, “Göç Olgusunun Ekonomi Politikası ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan-Eylül 2012, S.4, ss.53-85.
- Gürkan, Mustafa, Sosyolojik Açıdan Göç ve Yasadışı Göç Hareketleri, (Kırıkkale Üniv. SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2006, s. 31.
- Hatay Valiliği, Hatay Kültür Envanteri, Hatay 2011, C.1 Antakya.
- IOM Uluslararası Göç Örgütü, Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü (Ed. Bülent Çiçekli), Uluslararası Göç Örgütü Yayınları, İsviçre 2019.
- IOM, https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf, E.T.: 28.03.2021.

- İçduygu, Ahmet, Erder, Sema, Gençkaya, Ömer Faruk, Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023 Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, MiReKoç Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi, İstanbul 2014.
- İçduygu, Ahmet, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Uluslararası Göç Tartışmaları, TÜSİAD, Yayın No: T/2006-12/427, Mikado Matbaacılık, Ankara 2006.
- Kahraman, Selver Özözen, "Türkiye'den Ortadoğu-Kuzey Afrika (ODKA) Ülkelerine İşgücü Göçünün Kuramsal ve Mekânsal Değerlendirmesi", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, C. 9, S.2, ss. 1158-1178.
- Kahraman, Selver Özözen, Çalışkan, Vedat ve Gültay, Berrin, "Hatay'dan Ortadoğu'ya İşgücü Göçünün Bilinmeyenleri", IX. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Göç ve Toplum Bildiriler Kitabı, 15 – 17 Kasım 2018 – Çanakkale, (Ed.: Bünyamin Bacak, Özgür Topkaya vd.), Çanakkale 2018, ss. 573-582.
- Kalaycı, İsa, "Türkiye'de Ulus Devlet Oluşturma Çabaları: Göç, Göçmen ve İskân Meseleleri (1923- 1950)", Geçmişten Günümüze Göç 2 (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, ss.1421-1434.
- Kalaycı, İsa, Ortadoğu'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler 1923-2000 (Irak ve Suriye Göçleri), (Fırat Üniv. SBE, Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 2014.
- Karpat, Kemal H, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Keleş, Ruşen, "Küreselleşme ve Yerel Yönetimler", Cevat Geray'a Armağan, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara 2001, ss.563-574.
- Keleş, Ruşen, Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 19.
- Kırlı, Özlem, "Yasadışı Göç Sorunu", Uluslararası Davraz Kongresi, 24-27 Eylül 2009-Isparta, Isparta 2009, s. 2817-2825.
- Kıvılcım, Fulya, "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, C. 5 S.1, ss.219-230.

Korkmaz, Hüseyin, Çetin, Bayram, Özşahin, Emre, Karataş, Atilla ve Bom, Ahmet, “Hatay Coğrafyası”, Hatay (Ed. Yakup Bulut), Hatay Valiliği Yayınları, Hatay 2011, ss.21-38.

Koyun, Özge, Suudi Arabistan’daki Petrol Gelirlerinin Sosyal Yapıya Olan Etkisi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

Kurtuluş, Berrak, “Uluslararası Göç Odağı: Ortadoğu”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C.50 S. 1-4, ss. 11-18.

Kurtuluş, Berrak, Ortadoğu Ülkelerine Türk İşgücü Akımı: Libya ve Suudi Arabistan Örneği, İstanbul Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi TÜBESS), İstanbul 1988.

Massey, Douglas Steven, “Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi”, Göç Dergisi, (çev. Saniye Dedeoğlu, Burcu Oskay, Çağlar Özbek, İbrahim Sirkeci, M. Murat Yüceşahin), C.1, S.1, ss. 11-46.

Mutluer, Mustafa, Uluslararası Göçler ve Türkiye, Çantay Kitabevi, İstanbul 2003.

Nasirova, Guli, İşgücü Göçü ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, (İstanbul Üniv. SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016.

Öner, N. Aslı Şirin, “Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar”, Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar, (Derl. S. Gülfer İhlamur Öner – N. Aslı Şirin Öner), İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.13-27.

Özcan, E. Deniz Ela, “Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme” İş ve Hayat, C.2, S.4, s.183-215.

Pak, Emre Baran, Baskın, Yusuf Zakir, “1945 Sonrası Uluslararası Göç Hareketlerinin Mekânsal Dağılımının, Türünün ve Nedenlerinin Saptanması Üzerine Bir İnceleme”, I. Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Kongresi Bildirileri Kitabı, 12- 14 Ekim 2017- Kahramanmaraş, (Ed.: Gülferah Bozkaya), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş 2017, ss. 660-675.

Pamir, Hatice, “Alalakh'dan Antiokheia'ya Hatay'da Kentleşme Süreci”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.6, S.12, ss.258-288.

- Parin, Suvat, “Toplumsal Bellekte Göç Olgusu: Türkiye Deneyimi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.12 S.15, s.683-689.
- Ravenstein, E.G., “The Laws of Migration”, Journal of the Statistical Society of London, Vol: 48, No:2, pp.167-235.
- Resmî Gazete, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, E.T. 28.03.2021.
- Reyhan Atasü- Topçuoğlu, “Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği”, Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar, (Derl. S. Gülfer İhlamur Öner – N. Aslı Şirin Öner), İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.501-518.
- Sağlam, Serdar, "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), 2006, S.5, ss. 33-44.
- Savaşan, Fatih, Uluslararası Göç (Kamu Maliyesi Üzerindeki Etkileri), Gazi Kitabevi, Ankara 2007.
- Sayın, Yusuf, Usanmaz, Ahmet, Aslangiri, Fırat, “Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, C. 18, S. 31, ss.1-13.
- Sert, Deniz Şenol “Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru”, Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar, (Derl. S. Gülfer İhlamur Öner – N. Aslı Şirin Öner), İletişim Yayınları, İstanbul 2017, ss.29-47.
- Sevsem, Çiçek, Türkiye’de Hatay Merkez İlçeden Suudi Arabistan’a Eşleriyle Birlikte Göç Eden Kadınların Yeni Toplumsal Yaşama Uyum Süreçleri, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2011.
- Südaş, İlkay, "Uluslararası Emekli Göçünün Türkiye’nin Kıyı Kentleri Üzerindeki Etkileri", 5. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara 2009, ss. 1365-148.
- Tamer, Mehmet, Türkiye’nin Göç ve Sığınmacı Politikaları: Hatay İli Örneği, (Mustafa Kemal Üniv. SBE, Basılmamış Doktora Tezi), Hatay 2019.
- TDK Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>, E.T.: 28.03.2021.

- Tekeli, İlhan, “Türkiye’nin Göç Tarihindeki Değişik Kategoriler”, Kökler ve Yollar Türkiye’de Göç Süreçleri, (Derl. Ayhan Kaya, Bahar Şahin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, ss.447- 473.
- Tekeli, İlhan, “Göç Teorileri ve Politikaları Arasındaki İlişkiler”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, C.1, S.1, Ankara 1975, ss.153-176.
- Tekeli, İlhan, Göç ve Ötesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.
- Toksöz, Gülay, Uluslararası Emek Göçü, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.
- Tuna, Orhan, “Türkiye’den Dış Aleme Emek Göçü: Tahminler ve İhtimaller”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C.33 S.4, ss.1-40.
- Tuncer, Can Ozan, Türkiye’de İç Göçlerin Ekonomik ve Ekonomik Olmayan Belirleyicileri (2008- 2014), (Atatürk Üniv. SBE, Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2016.
- TÜBA Sözlük, <http://www.tubaterim.gov.tr/>, E.T.: 23.04.2020.TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas>, E.T.: 28.03.2021.
- Türkmen, Ahmet Faik, Mufassal Hatay Tarihi, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1937.
- Usanmaz, Günsu, Göç, Mülteciler ve STK’lar, (Ankara Üniv. SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.
- Uzman, Nasrullah, Türkiye’nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2018.
- Yalçın, Cemal, Göç Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara 2004.

EKLER

Ek 1. Hataylı İşçilerle Yapılan Anket Soruları

1. Cinsiyetiniz?

☐ Kadın ☐ Erkek ☐ Belirtmek İstiyorum

2. Yaşınız?

☐ 18 – 29 ☐ 30 – 44 ☐ 45 – 59 ☐ 60 – 80 ☐ Lütfen Belirtiniz:

3. Nerelisiniz?

☐ Altınözü ☐ Antakya ☐ Arsuz ☐ Belen ☐ Defne ☐ Dört Yol ☐ Erzin
☐ Hassa ☐ İskenderun ☐ Kırıkhan ☐ Kumlu ☐ Payas ☐ Reyhanlı ☐ Samandağ
☐ Yayladağı ☐ Belirtmek İstiyorum

4. Medeni Haliniz?

☐ Evli ☐ Bekâr ☐ Boşanmış ☐ Belirtmek İstiyorum

5. Eğitim durumunuz?

☐ Tahsili yok ☐ Okuma yazma biliyor ☐ İlkokul ☐ İlkokul Terk ☐ Ortaokul
☐ Ortaokul Terk ☐ Lise – Ön lisans ☐ Lise – Ön Lisans Terk ☐ Lisans ve Lisans Üstü

6. Göç öncesi Türkiye’de hangi işle meşguldünüz?

☐ Öğrenci ☐ Berber ☐ Kuaför ☐ Tır Şoförü ☐ Kaynakçı ☐ Oto Tamircisi
☐ Gıda Sektörü ☐ Serbest Meslek ☐ Lütfen Belirtiniz:.....

7. Göç kararını vermenize yardımcı olan unsurlar nedir?

☐ Ailevi Sebepler ☐ Eş - Dost - Akraba Teşviki ☐ Ekonomik Sebepler
☐ TV-Reklam-İşçi Alım İlanları ☐ Sosyal Medya Reklamları ☐ Diğer:.....

8. Yurt dışına göç etmenizdeki en önemli sebep nedir?

- ☐ Ekonomik Yetersizlik ☐ Çevre Tavsiyesi ☐ Siyasi Baskılar ☐ Dini Nedenler
- ☐ Eş Sebepli ☐ Bedelli Askerlikten Faydalanma Sebepli ☐ Diğer:.....

9. Yurt dışına hangi tarihte göç ettiniz?

- ☐ 1980 ve öncesi ☐ 1981 – 1989 ☐ 1990 – 1999 ☐ 2000 – 2010 ☐ 2011 ve sonrası

10. Hangi Arap ülkesine göç ettiniz?

- ☐ Suudi Arabistan ☐ Katar ☐ Kuveyt ☐ Bahreyn ☐ Birleşik Arap Emirlikleri
- ☐ Libya ☐ Irak ☐ Umman ☐ Diğer:.....

11. Hangi aracılıklarla göç ettiniz?

- ☐ Kefil aracılığı ile göç ettim. ☐ Davet mektubuyla göç ettim.
- ☐ Taşeron şirketler aracılığıyla göç ettim. ☐ Müşavirler aracılığıyla göç ettim.
- ☐ Akraba bağlantılarım vasıtasıyla göç ettim. ☐ Diğer:.....

12. Yurt dışına ilk göç ettiğinizde barınma problemini nasıl hallettiniz?

- ☐ Akrabalarımın yanında kaldım. ☐ İş arkadaşlarımla birlikte kaldım.
- ☐ Konaklamayı kefilim üstlendi. ☐ Ev kiraladım. ☐ Ailemle beraber kaldım.
- ☐ Konaklama masraflarımı şirket üstlendi. ☐ Diğer:

13. Yurt dışındaki mesleğiniz nedir?

- ☐ Öğrenci ☐ Berber ☐ Kuaför ☐ Tır Şoförü ☐ Kaynakçı ☐ Oto Tamircisi
- ☐ Gıda Sektörü ☐ Serbest Meslek ☐ Mobilyacı ☐ İnşaat Sektörü ☐ İşletmeci
- ☐ Konfeksiyon ☐ Diğer :.....

14. Yurt dışındaki mesleki konumunuz nedir?

☐ Usta ☐ Kalfa ☐ Çırak ☐ Şirket Çalışanı ☐ Şirket Sahibi ☐ Şirket Ortağı

☐ İşletmeci ☐ Mesleki Deneyimden Yoksun ☐ Diğer:.....

15. Gittiğiniz ülkede ne kadar süre kaldınız?

☐ 1-3 ay arası. ☐ 3-6 ay arası. ☐ 1 yıl. ☐ 1-5 yıl arası. ☐ 5-10 yıl arası. ☐ 10-20 yıl arası.

☐ 20 yıl üzeri. ☐ Diğer:

16. Yurtdışında çalışmak ekonomik durumunuzu nasıl etkiledi?

☐ Gelirim arttı. ☐ Gelirim azaldı. ☐ Gelirimde herhangi bir değişiklik olmadı

17. Yurt dışında ortalama aylık geliriniz nedir?

☐ 1000 Dolar ve Altında. ☐ 1000 – 3000 Dolar arasında. ☐ 3000 – 4000 Dolar arasında.

☐ 4000 Dolar ve Üzerinde.

18. Türkiye’de ortalama aylık geliriniz nedir?

☐ 2.500 TL ve Altında. ☐ 2.500 – 5.000 TL Arasında. ☐ 5.000 – 10.000 TL Arasında.

☐ 10.000 TL ve Üzerinde.

19. Yurt dışından ailenize nasıl para yolluyorsunuz?

☐ Uluslararası Bankacılık Sistemi (Western Union) aracılığıyla.

☐ Otobüs şirketleri aracılığıyla. ☐ Otobüs şoförü aracılığıyla. ☐ Kendim getirdim.

☐ Bir yakınım vasıtası ile gönderdim. ☐ Diğer:.....

20. Türkiye’ye para aktarımında komisyon ödediniz mi?

☐ Evet ☐ Hayır

21. Yurt dışından elde ettiğiniz geliri nasıl değerlendirdiniz?

☐ Ev aldım ☐ Araba aldım ☐ Arsa aldım ☐ Döviz aldım ☐ Birikim yaptım

22. Türkiye’de oturduğunuz evin durumu nedir?

☐ Ev Sahibi ☐ Kiracı ☐ Yakınımın Evinde İkamet Ediyorum

23. Türkiye’de oturduğunuz evin cinsi nedir?

☐ Gecekondu ☐ Müstakil Ev ☐ Apartman Dairesi ☐ Villa

24.Yurt dışına çıkmadan önceki Arapça seviyeniz nedir?

☐ Çok az ☐ Orta ☐ İyi ☐ Çok iyi

25.Yurt dışında tanıştığınız insanlarla kaynaşmanız ne kadar zaman aldı?

☐ 1- 6 ay. ☐ 6 – 12 ay. ☐ 1 – 2 Yıl arası. ☐ 2 Yıl ve üzeri.

26. Yurt dışında ırk veya mezhep ayrımcılığına maruz kaldınız mı?

☐ Evet, çok fazla. ☐ Bazen. ☐ Hayır.

27.Aşağıdakilerden hangileri yurt dışında karşılaştığınız temel problemlerdendir?

☐ Ortadoğu’daki siyasi istikrarsızlığın olumsuz etkileri.
☐ Ağır işlerin düşük ücretlendirilmesi. ☐ İşçilerin haklarının kanunlarla korunmaması.
☐ Yerel halkın, Türk işçileri ayrımcılığa tabii tutması. ☐ Hepsi

28. Yurt dışında kalıcı olarak yerleşmeyi düşündünüz mü?

☐ Evet, yerleştim. ☐ Evet, çabalıyorum. ☐ Hayır, istemiyorum.

29. Deneyimlerinizden hareketle başkalarına aynı koşullarda çalışmayı tavsiye eder misiniz?

☐ Evet, kesinlikle tavsiye ederim. ☐ Kısmen denenebilir. ☐ Hayır, pişmanım.

30. Yurtdışı tecrübelerinizden hareketle, Türkiye ile mukayese yapabilir misiniz?

Lütfen Belirtiniz:

31. Çalışmak için neden Almanya, Amerika, Avustralya gibi Avrupa ülkeleri değil de Ortadoğu'dan bir ülkeyi tercih ettiniz?

Lütfen Belirtiniz:

**Ek 2. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri
Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığı Etik Kurul
Kararı 1. Sayfası**

Evrak Tarih ve Sayısı: 12/08/2020-E.35810

T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurulu Başkanlığı

Sayı :21817443-050.99-
Konu :Ahmet Vedat SAVAŞGÖR

SAYIN DR. ÖĞR. ÜYESİ MİKAİL KOLUTEK
ÖĞRETİM ÜYESİ

Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun
07.08.2020 tarih ve 07 sayılı kararı ekte sunulmuştur.
Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Seval YAVUZ
Kurul Başkanı

EK :
SBBBAY Etiği Kurulunun 07.08.2020 tarih ve 07 sayılı kararı (1 sayfa).

Mevcut Elektronik İmzalar

SEVAL YAVUZ (Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığı - Kurul Başkanı) 12/08/20

T: 312
E-Posta : Web:
İletişim: Celal Akdağ (Görevli: 3262312730)

Üzerinde doküman numarası bulunmayan dokümanlar kontrolsüz dokümandır.			
	HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARARLARI		
TOPLANTI TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR NO	SAYFA NO
07.08.2020	08	07	1/3
Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 07.08.2020 tarihinde Başkan Prof. Dr. Seval YAVUZ başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.			
KARAR-7: Dr. Öğr. Üyesi Mikail KOLUTEK koordinatörlüğünde Ahmet Vedat SAVAŞGÜR tarafından gerçekleştirilecek "Hatay'dan Ortadoğu'ya Yönelen İşçi Göçleri" başlıklı tez çalışması için hazırlanan materyaller Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında değerlendirilmiş olup veri toplama formuna "katılım gönüllülüğü esasına bağlı olup dilediğinizde çekilebilirsiniz" ibaresinin eklenmesi, araştırmacıların iletişim bilgilerinin eklenmesi ve ilgili kurumlardan izin alınmak suretiyle uygulanmasının uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.			
İMZA Prof. Dr. Seval YAVUZ Başkan			
İMZA Prof. Dr. Mehmet ÖZBİRECİKLI Bşk.Yrd.	İMZA Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK ÜYE	İMZA Prof. Dr. Hatice PAMİR ÜYE	
İMZA Prof. Dr. Melis MİNİSKER ÜYE	İMZA Prof. Dr. Murat TEK ÜYE	İZİNLI Prof. Dr. Nizam ÖNEN ÜYE	

Doküman No:902-01 -FR 006

İlk Yayın: 11.12.2015

Rev. Tarihi:

Rev. No: 00

Sayfa 1 / 1

**Ek 4. Ortadoğu Ülkelerine Giden Hataylı İşçiler ve Eşleriyle Birlikte
Yapılan Sözlü Mülakattan Bir Görsel**

Ek 5. Kaynak Kişi 1

Se*** K1*****, Hatay’da çalışıyor, Yeminli, Görüşme Tarihi: 12.12.2020.

Ek 6. Kaynak Kişi 2

Nu***** Yü*****, Hatay’da çalışıyor, Yeminli, Görüşme Tarihi: 12.12.2020.

Ek 7. Kaynak Kişi 3

İs**** Sa*****, Hatay’da çalışıyor, Yeminli, Görüşme Tarihi: 13.12.2020.

Ek 8. Kaynak Kişi 4

Va*** Do*, Katar’da çalışıyor, Yeminli, Görüşme Tarihi: 14.12.2020.

Ek 9. Kaynak Kişi 5

Hü***** Y1*****, Hatay’da çalışıyor, Yeminli, Görüşme Tarihi: 16.12.2020.

Ek 10. Kaynak Kişi 6

Me*** Sa*****, Hatay’da çalışıyor, Yeminli, Görüşme Tarihi: 16.12.2020.

Ek 11. Kaynak Kişi 7

Mu***** K1*****, Hatay’da çalışıyor, Yeminli, Görüşme Tarihi: 18.12.2020.

Ek 12. Kaynak Kişi 8

Ke*** K1*****, Hatay’da çalışıyor, Yeminli, Görüşme Tarihi: 18.12.2020.

Ek 13. Kaynak Kişi 9

Ya*** K1*****, İstanbul’da çalışıyor, Yeminli, Görüşme Tarihi: 20.12.2020.

Ek 14. Kaynak Kişi 10

Ha***** Gü*****, Hatay’da çalışıyor, Yeminli, Görüşme Tarihi: 20.12.2020.

Ek 15. Kaynak Kişi 11

Mu*** Sa*****, Hatay’da çalışıyor, Yeminli, Görüşme Tarihi: 20.12.2020.

Ek 16. Kaynak Kişi 12

Me**** Ka*****, Hatay’da çalışıyor, Yeminli, Görüşme Tarihi: 22.12.2020.

